
БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 4 2010

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadsky National Library
of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

А. Бровкін

О. Воскобойнікова-Гузєва

В. Горовий

Г. Ковальчук

Л. Костенко

В. Омельчук

М. Романюк

П. Тронько

А. Чекмарьов

О. Додонов

О. Литвиненко

В. Широков

В. Рубан

Б. Ігнатенко

Х. Ласкажевська (Польща)

С. Філіпи-Мартутинович (Сербія)

І. Славінські (Австрія)

К. Брюс (Німеччина)

Л. Біглоу (Велика Британія)

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

A. Brovkin

O. Voskoboinikova-Huzeva

V. Horovyi

H. Kovalchuk

L. Kostenko

V. Omelchuk

M. Romaniuk

P. Tronko

A. Chekmariov

O. Dodonov

O. Lytvynenko

V. Shyrovkov

V. Ruban

B. Ihnatenko

H. Laskazhevska (Poland)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

I. Slawinski (Austria)

C. Bruce (Germany)

L. Biglow (Great Britane)

Заснований у 1993 році.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 189 від 09.11.1993 р.
Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:
НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039,
Україна
Тел. (044) 524-43-50
E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua
bibvesti@bigmir.net

Передплатний індекс 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

Founded in 1993.
The State Registration Certificate:
KB No. 189 of 09.11.1993
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:
VNLU, 3, Prospekt 40-richja Zhovtnja, Kyiv, 03039,
Ukraine
Tel.: (044)524-43-50
E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua
bibvesti@bigmir.net

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

<i>Соловяненко Д.</i> Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина перша. Академічна бібліотека як видавець	3
<i>Стришенець Н.</i> Поняття «каталогізація» у компаративному контексті	15
<i>Добко Т.</i> Розвиток довідкової служби Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	27
<i>Балагура І.</i> Проектування моделі українського рейтингу наукових публікацій	40
<i>Захарова Н.</i> Культурно-просвітницька функція національної бібліотеки в умовах державотворення (з досвіду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).	49
<i>Самохіна Н.</i> Вітчизняні «Губернские ведомости» у колекції газетних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	55

Огляди. Рецензії

<i>Литвинова Л.</i> Дисертація як інформаційне, наукознавче та документознавче джерело	59
<i>Березкіна В.</i> Видавнича діяльність Канадського інституту українських студій	63

Хроніка наукових подій

IV міжнародна науково-практична конференція «Бібліотека і книга в контексті часу».	69
Перша міжнародна наукова конференція молодих учених «Дослідник і віртуальне середовище» як здійснення запланованих перспектив	71

Contents

<i>Solovianenko D.</i> Academic libraries in the new sociotechnical environment: Part first. Academic library as publisher.	3
<i>Strishenets N.</i> Concept «cataloguing» in comparative context	15
<i>Dobko T.</i> Development of the service desk of V. Vernadskyi National Library of Ukraine	27
<i>Balagura I.</i> Projecting of model of Ukrainian rating of scientific publications.	40
<i>Zakharova N.</i> Cultural and educational function of national library under conditions of state construction (by experience of V. Vernadskyi National Library of Ukraine).	49
<i>Samokhina N.</i> Domestic «Gubernskie vedomosti» in the newspaper editions collection of V. Vernadskyi National Library of Ukraine	55

Reviews

<i>Lytvynova L.</i> The dissertation as information, science for science and documentation studies source	59
<i>Berezkina V.</i> Publishing activities of Canadian institute of Ukrainian studies	63

Chronicle of scientific events

IV International scientific and practical conference «Library and book in time context»	69
The first International scientific conference of young scientists «The researcher and the virtual environment» as realization of the planned prospects	71

Денис Соловяненко,
наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук

Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина перша. Академічна бібліотека як видавець

Охарактеризовано основні тенденції розвитку світових академічних бібліотек кінця ХХ – початку ХХІ ст. У першій частині дослідження увага зосереджена на парадигмі розвитку академічних бібліотек як суб'єктів науково-видавничої діяльності. Показано, що завдяки проведенню послідовної інноваційної політики (насамперед технологічної та кадрової) бібліотеки протягом двох останніх десятиріч закріпилися у якості ключових суб'єктів науково-видавничої діяльності, хоча й досі існують деякі проблеми, пов'язані з організаційними аспектами взаємодії бібліотек з іншими академічними інституціями.

К л ю ч о в і с л о в а: академічні бібліотеки, відкритий доступ, інфраструктура, науково-видавнича діяльність, нова видавнича модель.

The paper is devoted to an overview of key trends in academic libraries of late 20th – early 21st centuries. The first part of the research is concentrated on issues relating to the growth of academic librarianship crisis in 1980th – 1990th years and on the emergence of new paradigms in library science. The paradigm of development of academic libraries as scholarly publishers is discussed. The work presents results of the analysis of key library publishing initiatives (HighWire Press, LEME, MUSE etc). It is highlighted the role of SPARC coalition in establishing of the «new publishing model» of academic libraries. Also paper aims at understanding some technical and technological aspects of construction an academic e-publishing platforms architecture. The software package Open Journal Systems is described in details. Furthermore, it is studied main problems of the «library as publisher» conception.

К е у в о р д: academic libraries, open access, infrastructure, scientific publishing, new publishing model.

Кризіві явища у науково-видавничій галузі почали наростати з 1980-х рр. Їх наслідком стало різке збільшення передплатних цін на науково-інформаційні ресурси. Разом з тим, в усьому світі, а особливо у країнах, що розвиваються, почала серйозно зростати публікаційна активність вчених. Відповідно зросли вимоги до відбору рукописів науковими часописами та завантаженість редакторів. Крім того почали з'являтися нові, суміжні галузі знання, що потребувало від видавців залучення до процесів наукового рецензування та редагування додаткових фахівців. Звичайно, всі ці обставини мали місце, хоча деякі дослідження [18; 19; 26] дають підстави стверджувати, що їх наслідки були перебільшені видавцями, і справжні причини зростання передплатних цін криються в іншому. В цей час декілька великих видавничих корпорацій, таких як Elsevier, Kluwer, Springer, Wiley, остаточно закріпилися у якості світових монополістів науково-видавничого ринку і зуміли вдало цим скористатися.

В умовах, що склалися, академічні бібліотеки вимушені були змиритися з подорожчанням науково-

інформаційних ресурсів. У будь-якому разі вони витрачали на комплектування рівно стільки, скільки дозволяли їх бюджети, а світові монополісти науково-видавничого ринку визначали лише кількість ресурсів, які вони готові були продати бібліотекам у межах їх фінансових можливостей. Так чи інакше, але до середини 1990-х рр. темпи подорожчання наукової періодики вже у рази перевищували загальні темпи інфляції у світовій економіці. Упродовж 1989–2004 рр. ціни на періодичні видання для університетських бібліотек США зросли на 215 %, загальний індекс зростання споживчих цін у державі за цей період становив 62 % [10]. За таких обставин академічні бібліотеки розвинутих країн масово скорочували обсяги комплектування та відмовлялися від важливих галузевих джерел інформації; у країнах, що розвиваються, обсяги комплектування академічних бібліотек почали скорочувалися ще більше [17]. Бібліотеки стали на «шлях поступової відмови, замість шляху поступового покращення» [25, с. 4].

Новий виток публікаційної активності вчених, збільшення кількості наукового змісту та номенкла-

тури видань, спричинив стрімкий розвиток Інтернету. Вчені з кожним роком вимагали дедалі більшої кількості змісту для інформаційного забезпечення власних досліджень. Першорядне значення у даному процесі відігравав технологічний чинник. Нові інформаційні технології зробили можливим створення високофункціональних онлайн-платформ зі складним пошуковим та навігаційним інструментарієм, здатних на якісно новому рівні здійснювати інформаційне забезпечення наукового процесу. Видавці задовольнили попит вчених і за рахунок додаткового збільшення передплатних цін створили такі платформи. На цих технологічних платформах створювалися нові електронні бібліотеки видавців, які були куплені або в інший спосіб потрапили під вплив однієї зі світових монополій. Таким чином, ефективність використання цих комерційних технологічних платформ у науково-інформаційній діяльності експонентно збільшувалася.

Ситуація ускладнювалася загальною бюджетною кризою у академічних бібліотеках, яка почала наростати з 1980-х і до середини 1990-х рр. Згодом вона набула ознак системності [25, с. 4]. Бібліотеки наукових та освітніх установ потрапили під подвійний тиск: з боку видавничих монополій, які з кожним роком у разі збільшували передплатні ціни, та керівництва власних закладів, яке виявилось неготовим збільшувати бібліотечні бюджети адекватно темпам подорожчання ресурсів, хоча також було незадоволене зменшенням обсягів комплектування. Видавництва наукових установ також перебували під серйозним тиском світових монополій, з кожним роком їх значущість зменшувалася і вони ставали збитковими суб'єктами академічного процесу [3, с. 9–10]. Ситуація, яка склалася, нагадувала замкнене коло, і, щоб розірвати його, потрібна була серйозна скоординована сила. Видавничі підрозділи університетів та невеликі наукові товариства, маючи спільний план дій, необхідні матеріальні ресурси на інноваційне оновлення своєї діяльності, можливо, могли б протиставити монополістам науково-видавничого ринку адекватний інформаційний та технологічний ресурс. Але основні очікування дрібних видавців були пов'язані з надіями, що рано чи пізно їх помітить та купить один зі світових монополістів. За таких умов найбільш технологічно розвинутою ланкою науки, найбільш зацікавленою у революційних змінах на видавничому ринку у провідних країнах світу виявилися саме академічні бібліотечні установи [3, с. 10, 16; 5; 6; 17; 24]. Тут потрібно уточнити, що йдеться про часи стрімкого розвитку Інтернет-технологій, поширення яких додатково посилювало

напругу в трикутнику інформаційних відносин дослідників, видавців і бібліотекарів. Нові технології відкрили вченим можливість прямого інформаційного обміну в обхід як видавничого, так і бібліотечного посередництва: і видавці, і бібліотекарі вели активні пошуки нових схем діяльності.

Розглядаючи інший аспект наростання кризи академічного бібліотекознавства, потрібно вказати на трансформацію кадрового складу бібліотек наукових установ. До середини 1990-х рр. для галузі загалом характерною стала тенденція до поповнення штатів «новими бібліотечними професіоналами» (або «дикими бібліотекарями»), у термінах професора Колумбійського університету Д. Ніла [13]) – фахівцями, яких до недавнього часу або не існувало взагалі, або вони не асоціювалися з бібліотечною справою. Серед іншого, дана обставина засвідчила серйозну кризу бібліотечної освіти, її повну невідповідність реаліям сучасної академічної діяльності. Виник парадокс: для сучасної академічної бібліотеки більш цінним виявився співробітник небібліотечного фаху. За даними Асоціації дослідних бібліотек (США), у 2005 р. кількість співробітників північноамериканських академічних бібліотек, які не мали вищої бібліотечної освіти, збільшилася на 35 % порівняно з 2000-м і на 142 % порівняно з 1985 р. В потужних бібліотеках, глибоко інтегрованих у загальнонауковий процес власних установ, вказана тенденція простежувалася (і простежується) найкраще [23]. Крім того, «дикі бібліотекарі» отримують, в середньому, більшу зарплатню порівняно зі своїми колегами з вищою фаховою освітою, які зайняті у традиційних бібліотечних процесах (бібліографія, каталогізація, обслуговування) [23], часто вони займають ключові керівні посади в бібліотеках [13]. Вони більш ініціативні та інноваційно налаштовані у питаннях перегляду традиційних бібліотечних процесів. Йдеться не лише про спеціалістів у сфері інформаційних технологій, хоча, в першу чергу, саме про них.

Таке кадрове переформатування академічних бібліотек пов'язане з втіленням у життя концепції «бібліотекар – найкращий посередник між новітніми технологіями та науковою спільнотою», про яку вперше заговорили 1994 р. [21]. Парадокс цієї концепції полягав у тому, що академічна бібліотека (традиційно «консервативна установа в середині консервативної установи») взяла собі за мету очолити академічну інформатизацію. Для цього потрібно було забезпечити органічне сприйняття нової ролі бібліотеки науковою спільнотою. Вже до кінця 1990-х рр. звичною стала практика проведення ака-

демічними бібліотеками (самостійно або у співпраці з університетськими обчислювальними центрами) різноманітних курсів, практикумів, тренінгів з питань використання новітніх технологій та створення електронних ресурсів для науково-викладацького складу, аспірантів, студентів [21]. Перспективним напрямом такої освітньої роботи стало проведення бібліотекарями індивідуальних тренінгів з питань використання інформаційних технологій для представників вищого керівництва науково-освітніх закладів. Цілком закономірно, що у багатьох наукових установах бібліотекарі почали виступати основними експертами, консультантами щодо створення електронних інформаційних ресурсів та технологічних засобів [3, с. 15]. Все це стимулювало інвестиції у технологічне переоснащення та кадрове переформатування бібліотек, сприяло нарощенню технологічної потужності бібліотек. А в результаті послідовно зростала роль бібліотеки як ключової ланки інформаційно-технологічної інфраструктури науки.

Нову кадрову структуру академічних бібліотек можна розглядати у різних ракурсах. Зрозуміло, що «нові бібліотечні професіонали» трансформують місію бібліотеки з середини, руйнують стереотипи та традиції бібліотекознавства, і з часом їх вплив лише зростатиме [13]. Ця тенденція має як конструктивні, так і деструктивні риси. У контексті нашого розгляду важливо відзначити, що «нові кадри» виступили (і виступають) одним із визначальних чинників формування інноваційного бачення ролі та функцій академічної бібліотеки як інституту. За даними дослідження Ithaka, проведеного у 2008 р., у питаннях інноваційного оновлення наукової діяльності бібліотекарі (принаймні у реаліях Північної Америки) є найбільш оптимістично налаштованими суб'єктами академічного процесу, вони виразно бачать свою роль у цих перетвореннях, мають натхнення та ресурси для реалізації широкого спектру високотехнологічних проєктів для науки і освіти [3, с. 15].

Отже, каталізатором інноваційних перетворень у науково-бібліотечній діяльності виступила системна криза галузі. Бібліотеки наукових установ ініціюють запровадження багатьох нових напрямів діяльності; деякі з них прямо пов'язані з запровадженням високотехнологічних рішень, інші стосуються менш технологічних сфер. Розглянемо ті з них, які є найважливішими у контексті формування академічними бібліотеками принципово нової інформаційно-технологічної інфраструктури науки: перенесення науково-видавничої діяльності в сферу власної відповідальності, поширення бібліотечних процесів на масиви первинних наукових даних, створення та під-

тримка сховищ даних власних установ, забезпечення збереженості електронних фондів, інтеграція гетерогенних інформаційних потоків.

* * *

Хоча парадигма розвитку бібліотеки як видавця (так звана «нова науково-видавнича модель») доволі часто обговорюється у фаховій літературі, ця тема різними дослідниками окреслюється по-різному. Дехто, говорячи про бібліотеку як про видавця, має на увазі: а) перенесення видавничого процесу академічної установи у його існуючому вигляді на технологічну платформу бібліотеки з метою оптимізації механізмів розповсюдження інформаційних ресурсів; б) передачу функцій представництва результатів діяльності установи в сферу відповідальності бібліотеки. Інші фахівці ведуть мову про суттєве оновлення структури науково-видавничого процесу за рахунок упровадження сучасних інформаційних технологій та введення у цей процес нових суб'єктів, насамперед, самої академічної бібліотеки з загальними координаційними функціями в процесах творення, реєстрації, обробки, збереження та розповсюдження результатів наукової діяльності установи. Інколи, при розгляді парадигми розвитку бібліотеки як видавця, згадують її діяльність щодо підтримки сховищ даних установи та забезпечення (само)архівування результатів дослідної діяльності співробітників (про це йтиметься у наступній частині дослідження). Згадані вище аспекти розгляду хоча і є різними, з точки зору глибини залучення бібліотек до науково-видавничих процесів, вони мають спільну рису, вкрай важливу для формування нового інституційного статусу академічної бібліотеки: крім існуючого напрямку взаємодії «бібліотека – вчений (читач)», у сферу прямої відповідальності бібліотеки потрапляє взаємодія «вчений (автор) – бібліотека»; таким чином, бібліотека замикає на собі повний цикл циркуляції наукових публікацій у межах академічного середовища і бере на себе відповідальність (повну або спільну з іншими академічними суб'єктами) за ефективність науково-інформаційної діяльності загалом.

Потрібно розуміти, що поява нової моделі науково-видавничої діяльності з'явилася як закономірний етап еволюції засобів та каналів наукової комунікації, криза галузі стала лише поштовхом до прискорення розвитку даного напрямку. Головна ознака цієї «нової моделі» – максимально повна орієнтація на потреби науковця як інформаційного донора та акцептора знань. Це не означає, що бібліотекарі стають редакторами у традиційному розу-

мінні змісту цієї професії, або редактори перебирають на себе функції бібліотекарів. Орієнтація на потреби науковця в умовах трансформації засобів наукової комунікації вимагає появи нового типу інформаційних фахівців, які розуміють інтелектуальне середовище навколо науковця у всій його багатогранності, які здатні виокремити носіїв нових корисних знань у перенасичених інформаційних потоках, які адекватно усвідомлюють роль метаданих наукової праці, пошукові та навігаційні стратегії вчених, принципи розповсюдження інформаційних ресурсів та значення збереження даних, тобто спеціалістів, здатних бути науковцями, мислити як науковці, здатних реально допомогти провести процеси обміну знаннями в академічній спільноті [24].

У другій половині 1990-х рр. академічні бібліотеки, об'єднуючи зусилля з академічними видавничими підрозділами та дрібними науковими товариствами, почали складати конкуренцію потужним науково-видавничим монополіям і намагалися власними силами «зламати» тенденцію до системного погіршення науково-інформаційного забезпечення науки. Серйозні інвестиції, зроблені бібліотеками у розвиток власної технологічної інфраструктури, наявність штату технічних фахівців та величезного досвіду мережевої взаємодії в процесі реалізації науково-бібліотечної діяльності давали їм змогу, без залучення великих обсягів додаткових коштів, створити спільні видавничі е-середовища [5]. У реаліях США та інших розвинутих країн вже до середини 1990-х рр. фактично не існувало академічних бібліотек, які б не були комп'ютеризованими та не мали хоча б елементарних засобів онлайн-взаємодії [4, с. 204]. У своїй переважній більшості вони не мали досвіду видавничої діяльності на рівні оцінки авторських робіт, проведення редакційних процесів та маркетингового супроводу видань, але такий досвід, а головне, престиж у академічному середовищі, був у видавничих підрозділах університетів та наукових товариств, які, натомість, не мали коштовної апаратно-комунікаційної інфраструктури, фінансових та кадрових ресурсів для інноваційного оновлення власної діяльності [3, с. 30; 6]. Таким чином, співпраця була взаємовигідною та економічно ефективною.

Серед перших потужних науково-видавничих ініціатив бібліотек слід назвати проект HighWire Press бібліотечної системи Стенфордського університету (США). Для того, щоб допомогти престижним науковим товариствам піднести видавничі процеси на якісно новий рівень і утвердитися на ринку електронних науково-інформаційних ресурсів, бібліотека

університету розробила потужну технологічну платформу та новий видавничий бренд – HighWire Press. Згідно стартової стратегії HighWire Press, побічна довготермінова мета проекту також полягала у створенні для комерційних видавців наукової, технічної та медичної літератури «конкуренції, небаченої ними раніше: конкуренції з боку високоякісної, оперативної, більш гнучкої та менш витратної продукції, якою володіє та яку виробляє сама академічна спільнота» [14]. Спочатку, у лютому 1995 р., платформа HighWire Press розміщувала лише один журнал – Journal of Biological Chemistry Американського товариства біохімії та молекулярної біології. Проте інноваційність підходів, що застосовувалися, дуже швидко привернула увагу академічної спільноти до новоствореної платформи; HighWire Press підписала угоди з двома найбільш авторитетними науковими часописами, що належали Science Американській асоціації сприяння розвитку науки та PNAS Національній академії наук (США). І одразу ж настав період стрімкого розвитку, постійного інноваційного вдосконалення HighWire Press. Станом на березень 2010 р. на платформі вже було представлено 1310 журналів 150 видавців (загальна кількість повних текстів статей – понад 6 млн); серед 200 найцитованиших наукових часописів 71 видається у електронному вигляді HighWire Press [1]. У кожного видавця свої бізнес-стратегії просування власних журналів, тому в межах платформи підтримується адміністрування різних форм передплат, хоча значна частина повнотекстового змісту доступна безкоштовно. Загальна ж кількість безкоштовно доступних повних текстів на платформі сягає 2 млн. За цим показником HighWire Press є найбільшим у світі сховищем безкоштовних повних текстів наукових статей [1].

Заслугує на увагу проект Lexicons of Early Modern English (LEME) Торонтського університету (Канада). В рамках спільного проекту бібліотеки та видавництва Університету була створена потужна технологічна платформа, на якій представлено 160 історико-мовознавчих довідкових баз даних: глосаріїв, словників, енциклопедій загальним обсягом 1,5 млн словоформ, а також наукових праць ранньої сучасної англійської мови (1480–1702). Створення самих баз є напрямом наукової діяльності установи, розпочатої у 1990 р. З 2004 р. бібліотека та видавництво Торонтського університету публікують ці бази даних на платформі LEME. Онлайн-платформа доступна у двох версіях: у відкритій, що призначена для задоволення загальноосвітніх потреб громадян та потреб шкільної освіти (пропонуються базові можливості пошуку), та у передплатній, яка пок-

ликана задовольняти фахові потреби науковців (на-явні можливості різних видів і типів складного по-шуку). В рамках виконання спільного завдання біб-ліотека забезпечує умови діяльності дослідної ла-бораторії, розробляє та підтримує технологічну інфраструктуру, надає Інтернет-хостінг, виконує технічний супровід проекту. Видавництво відпові-дає за сферу продажів, маркетинговий супровід проекту та роботу з передплатниками. Проект неп-рибутковий, передплатна версія платформи була за-пущена у 2007 р. для того, щоб частково покрити видатки кожного з партнерів: згідно укладеної ними угоди, прибутки від передплати у рівних частинах розподіляються між дослідною лабораторією, ви-давництвом та бібліотечною системою [6, с. 54–55].

Варто окремо зупинитися також на проекті MUSE. Він був започаткований у 1995 р. в рамках спільної ініціативи видавництва та університетської бібліоте-ки ім. Мільтона Ейзенхауера Університету Джонса Хопкінса (США). MUSE є технологічною платфор-мою, на якій публікуються періодичні наукові ви-дання у галузі суспільних і гуманітарних наук: ант-ропології, історії, країнознавства, лінгвістики, літе-ратурознавства, мистецтвознавства, правознавства, релігієзнавства, соціології, філософії тощо. Спочат-ку платформа обслуговувала видавничі потреби Уні-верситету, у 2000 р. були підписані угоди з зовніш-німи постачальниками інформації і проект почав розвиватися як зведена технологічна платформа ви-давців соціогуманітарної літератури [7]. Станом на березень 2010 р. на платформі представлено 439 на-укових часописів 110 некомерційних видавців.

Значним кроком на шляху запровадження «нової науково-видавничої моделі» стало створення між-народного бібліотечного альянсу Scholarly Publis-hing and Academic Resources Coalition (SPARC). У 1997 р. Асоціація дослідних бібліотек (США) зап-ропонувала об'єднати наукові бібліотеки з метою ухвалення спільного плану дій щодо вирішення проблем наявного дисбалансу в науково-видавни-чій діяльності та зменшення фінансового тиску на бібліотеки. Після проведених консультацій у 1998 р. була створена коаліція SPARC. Її діяльність має три основні напрями: роз'яснювальна робота з усі-ма інститутами, залученими до науково-видавни-чої діяльності та пропаганда інноваційних органі-заційних, технологічних моделей розвитку; лобю-вання у академічній видавничій політиці змін, спрямованих на залучення потенціалу нових тех-нологій для оптимізації процесів академічної кому-нікації; інкубація взірців життєздатних фінансових та видавничих моделей, корисних для академічних

установ та науки загалом. Починаючи з 2002 р., SPARC докладає значних зусиль щодо лобювання ідей відкритого доступу до результатів наукових досліджень та підтримки відповідних ініціатив академічних бібліотек. Станом на кінець 2009 р. до коаліції SPARC входять понад 220 бібліотек та низ-ка потужних бібліотечних асоціацій (Асоціація академічних медичних бібліотек, Канадська асоці-ація дослідних бібліотек, Рада австралійських уні-верситетських бібліотек та ін.), в основному з Пів-нічної Америки. Крім того, більше 100 європейсь-ких наукових бібліотек є членами союзного бібліо-течного альянсу SPARC Europe, понад 600 установ входять до альянсу SPARC Japan; а взагалі членс-тво у SPARC і союзних коаліціях мають приблизно 800 академічних та дослідних бібліотек з Північної Америки, Європи, Японії, Китаю та Австралії [20].

Серед ініціатив SPARC варто назвати біомедич-ний проект BioOne. Він був розпочатий у 1999 р. спільно Американським інститутом біологічних наук, SPARC, Університетом Канзасу, Великим за-хідним бібліотечним альянсом (консорціум з 32 академічних бібліотек США) та видавництвом Allen Press. Мета цього проекту – створення тех-нологічної платформи для агрегації на ній високо-цитованих періодичних видань наукових това-риств та запуск нового видавничого бренду, здат-ного скласти конкуренцію навіть вагомим продук-там комерційних науково-видавничих монополій [2]. Платформа була запущена у 2001 р. Бізнес-мо-дель просування платформи передбачає доступ до основної частини повнотекстового змісту на умо-вах передплати та публікацію певної частини зміс-ту у вільному доступі. Станом на березень 2010 р. на платформі BioOne представлено 160 назв ви-дань 123 видавців. Більшість видань періодично публікують окремі статті у відкритому доступі, 11 видань надають у вільний доступ весь свій зміст.

Не будемо заглиблюватись у опис кожного конк-ретного проекту, оскільки на сьогодні їх досить багато і всі вони більш-менш схожі між собою. На-томість, розкриємо деякі питання, пов'язані з суто технологічними аспектами розвитку бібліотеки як видавця наукової літератури.

Як говорилося вище, взявши на себе виконання комплексу функцій, пов'язаних із реалізацією нау-ково-видавничих процесів, академічна бібліотека замкнула на собі повний цикл циркуляції наукових публікацій. Це призвело до нового витка у переос-мисленні видавничих і бібліотечних баз даних та програмних платформ для доступу до них. Виник-ла потреба розроблення інтегрованого онлайн-ово-

го програмного інструментарію для супроводу технологічних процесів бібліотечної діяльності як на етапі створення наукових видань, так і на етапі інформаційного забезпечення вчених. Таким чином, все звелось до об'єднання в єдиному розподіленому технологічному комплексі систем електронної доставки рукописів, онлайнного менеджменту конференцій, керування веб-змістом, автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, пошукових машин, модулів збору веб-статистики тощо. Такі комплекси були створені. Наразі доступна ціла низка програмних засобів як комерційних, так і безкоштовних, які забезпечують повний «цикл життя» онлайнних науково-інформаційних ресурсів: від подання авторами рукописів у видавництва і до отримання статистичних та наукометричних показників використання окремих опублікованих об'єктів. Серед безкоштовних програмних продуктів можна назвати такі платформи: DPubS, ePublishing Toolkit, HyperJournal, Open Journal Systems тощо. Показники функціональності, потужності та масштабованості платформ мають відмінності. За результатами проведених нами тестувань, серед відкритих програмних засобів найбільш функціональною, простою у підтримці та дружньою до користувачів є платформа Open Journal Systems, яка нижче розглядатиметься більш детально.

Тут і у двох наступних частинах нашого дослідження з метою більш глибокого розкриття суті нових інструментальних засобів бібліотек детально розглядатиметься функціональність одного з наявних безкоштовних програмних пакетів з відкритим вихідним кодом. У якості прикладу платформи для повноцінного науково-видавничого е-середовища візьмемо програмний пакет Open Journal Systems (OJS). Це програмний пакет з відкритим вихідним кодом, призначений для забезпечення технологічного супроводу на рівні окремого журналу або журнальної колекції процесів онлайнної взаємодії з авторами наукових текстів, редакційного та каталогізаційного опрацювання авторських подань, формування та публікації повних текстів наукових статей, післяпублікаційної підтримки науково-інформаційних ресурсів, керування передплатами, формування статистичних звітів, архівування повнотекстового змісту тощо. Розроблення платформи розпочалося в рамках спільного дослідного проекту канадських і американських університетів та академічних бібліотек Public Knowledge Project. У 2001 р. було випущено першу версію OJS. У подальшому наукові установи з інших країн (зокрема Бразилії) також доклали значних зусиль до покращення програмного

коду платформи, хоча основним розробником OJS залишається Public Knowledge Project [16].

Програмний пакет OJS – це цілісний журнальний сервер (сервер програмних додатків), призначений для встановлення на локальному апаратному веб-сервері видавничої установи. Система OJS є операційно незалежним рішенням, вона може функціонувати під різними операційними платформами (Linux, MacOS, Windows тощо). Вимоги до серверного оточення включають MySQL або PostgreSQL у якості серверу баз даних та PHP у якості мови серверних скриптів. Різні журнальні сервери OJS є незалежними один від одного, вони працюють зі своїми власними базами даних та комплектами бізнес-логіки; хоча, за необхідності, можна задіяти механізми повного або часткового злиття кількох OJS-проектів шляхом автоматизованої міграції баз даних на єдину апаратно-програмну платформу OJS. Характерною рисою системи OJS є простота налаштування та підтримки даного програмного забезпечення. Наприклад, Національна бібліотека Австралії запустила власний проект Open Publish на платформі OJS за декілька робочих днів силами трьох співробітників (системний адміністратор, редактор видання та бібліотекар – і всі вони мали перший досвід роботи з подібною системою), процес підтримки платформи Бібліотекою займає еквівалент одного робочого дня на місяць від бібліотекаря і ще менше часу системного адміністратора [8].

Користувачі взаємодіють з платформою віддалено через спільний для всіх веб-інтерфейс (принцип «веб як платформа»). Реалізація інтегрованого технологічного циклу OJS забезпечується через механізми глобального розподілу користувачьких ролей. Тобто всі користувачі, щоб так чи інакше змінювати зміст журнального серверу, повинні бути зареєстрованими у системі (для того, щоб переглядати опублікований зміст; реєстрація у системі не потрібна, окрім випадків, коли доступ до змісту обмежується примусово). При цьому користувачі реєструються у системі не глобально, а для виконання певних конкретних функцій, і, відповідно, отримують обмежені обсяги прав, достатні для реалізації їх ролей у науково-видавничих та науково-інформаційних процесах (наприклад, на спільній для кількох журналів платформі, *Літературний редактор* окремого журналу отримує права доступу та зміни лише дуже обмеженої кількості рукописів, які перебувають на стадії літературного редагування у цьому конкретному журналі; інших прав він не має). Всього на платформі OJS передбачено 10 глобальних ролей користувачів, кожна з яких передба-

чає свої обсяги прав доступу та власний інструментарій на платформі: *Адміністратор сайту, Менеджер журналу, Відповідальний редактор, Редактор розділу, Рецензент, Літературний редактор, Редактор верстки, Коректор, Автор і Читач*. Такий широкий спектр ролей зроблений для забезпечення масштабованості системи OJS, хоча у невеликих наукових часописах фактично один користувач виконує всі ролі, окрім *Автора, Рецензента і Читача*. Крім того, у межах єдиного облікового запису користувача можуть підтримуватись одразу кілька ролей. Наприклад, редактор наукового часопису може сам бути науковцем, у цьому випадку його професійна діяльність потребуватиме, окрім виконання ролі *Редактора*, ще й виконання ролі *Автора / Рецензента / Читача* (власного часопису та / або інших часописів у межах єдиної платформи OJS).

Користувач, який встановлює OJS, автоматично отримує права *Адміністратора сайту* (логін і пароль, які надають повний доступ до будь-якого змісту в межах платформи загалом). До його функцій входить створення (або виключення, у разі потреби) журналів, які працюватимуть під керуванням серверу OJS. Створюючи журнали, *Адміністратор сайту* створює також облікові записи у системі для *Менеджерів журналів* (тобто логіни і паролі, які надаватимуть права повного доступу до змісту в межах окремих журналів). *Менеджер журналу* (який може, у разі потреби, виконувати також роль будь-якого члена редакційного штату окремого видання – його роль включає всі права на редагування, публікацію та коректуру в межах журналу, для якого він є *Менеджером*) оформляє видання та налаштовує його для запуску на платформі (формулює / коригує політику журналу, публікує/змінює вихідну інформацію, склад редколегії, відомості про авторів, реалізує мовні та інші інтерфейсні налаштування веб-сайту журналу на платформі тощо), а також створює облікові записи для членів редакційного штату часопису (*Відповідальних редакторів, Редакторів розділів, Літературних редакторів, Редакторів верстки та Коректорів*). Також *Менеджери журналів* (у журналах, які практикують моделі онлайнної передплати), досить часто виконують функції *Менеджерів передплат*, тобто забезпечують технічні аспекти роботи передплатників з онлайнним змістом журналів: адмініструють діапазони IP-адрес передплатників та облікові записи *Читачів* журналу, надають консультації тощо. Хоча інколи для адміністрування передплат на цілісні журнальні колекції, розміщені на платформі, в системі створюються

користувачі з особливими правами доступу в межах усіх журналів на платформі.

Оскільки ми згадали передплати, то зазначимо, що платформа OJS дозволяє адміністрування різних типів передплат, хоча створювалася вона в рамках цільової програми канадського уряду для популяризації відкритого доступу та допомоги науковим установам у започаткуванні відкритих моделей публікації результатів наукових досліджень. Абсолютна більшість журналів, котрі використовують OJS у якості платформи, є журналами відкритого доступу або гібридними журналами, що практикують надання доступу до щойно опублікованих матеріалів лише передплатникам і забезпечення відкритого доступу до повних текстів через певний проміжок часу («період ембарго») [15]. Система має алгоритми для автоматизованого адміністрування такої моделі доступу.

Взаємодія користувачів на платформі OJS реалізується кількома способами, але в основному вони взаємодіють засобами електронної пошти через вбудований у OJS власний поштовий сервер. Пояснимо це на прикладі типового алгоритму онлайнного видання наукової статті у журналі на платформі OJS.

Насамперед, потенційний автор повинен бути зареєстрованим користувачем журналу з правом виконання ролі *Автора*. Якщо така реєстрація відсутня, він може зареєструватися самостійно або його може зареєструвати член видавничого штату журналу (залежно від політики окремого видання і конкретної ситуації). Частіше всього, якщо на платформі представлено декілька журналів, при реєстрації користувачеві надається можливість зареєструватися «наскрізно», створити спільний обліковий запис для кількох журналів одночасно, і для кожного з журналів обрати бажані ролі: *Автор* та / або *Читач*. Якщо подібне передбачене редакційною політикою журналу та користувач має бажання, він може зареєструвати себе також для виконання ролі *Рецензента*. При реєстрації всі користувачі, і *Автори* у т. ч., обов'язково вказують власну адресу e-mail, яка буде адресою для листування. Кожний користувач у системі має власну сторінку, на якій зберігається інформація щодо всіх його взаємодій з усіма журналами, до яких він має те чи інше відношення. *Автори* мають на своїх сторінках списки рукописів, вже поданих ними до редакцій наукових часописів у межах єдиної платформи OJS, із зазначенням поточної стадії редакційного опрацювання кожного подання. Веб-форма для надсилання рукопису до журналу дуже нагадує веб-форму для написання електронного листа. Вона містить дещо більшу кількість полів

і може бути надіслана лише разом з файлом рукопису в стандартному текстовому форматі. Автор заповнює поля «тема», «ключові слова», «індекс класифікаційної системи», «анотація» тощо; крім основного тексту рукопису, у разі потреби, він може надіслати видавцеві також додаткові файли (наприклад, комплекти первинних даних, матеріали для оцінки дослідного інструментарію, електронні копії архівних документів тощо). Після того як Автор завершить процес подачі рукопису, Редактору* відповідного журналу система OJS автоматично надсилає електронною поштою повідомлення про те, що до його журналу зроблено нове подання. Цей лист містить гіпертекстове посилання на сторінку платформи OJS, куди повинен перейти Редактор для того, щоб розпочати роботу над поданням. Редактор розглядає інформацію, надіслану Автором, та приймає відповідне рішення: або повертає рукопис на доопрацювання (система надсилає відповідний лист Автору), або переводить подання на стадію наукового рецензування. При другому варіанті система OJS надає Редактору ранжований за науковими інтересами перелік доступних Рецензентів, з якого Редактор вибирає бажані кандидатури. Визначеним Рецензентам система надсилає електронні листи-запрошення на проведення наукового рецензування подання (знов-таки, листи містять відповідні гіпертекстові посилання на сторінки платформи OJS). Потенційний рецензент розглядає анотацію, надіслану Автором разом з рукописом. Якщо він відмовляється працювати над поданням, для Редактора генерується відповідний лист-вибачення. Якщо ж Рецензент приймає запрошення, йому стає доступним повний текст авторського рукопису. Форма рецензії може заповнюватися Рецензентом одразу або у кілька кроків (наприклад, протягом місяця). Головне поле, яке містить ця форма, – це «рекомендація рецензента» (прийняти подання, відправити на доопрацювання, надіслати іншому рецензенту, надіслати до іншого видання / у інший розділ, відмовити автору). Рецензент може долучити до форми файли, які вважає за потрібне (наприклад, текст рукопису з запропонованими правками). Крім того, форма має окремі поля «для редактора та автора» та «лише для редактора». Завдяки їм Рецензент має змогу повідомити редакцію про певні додаткові недоліки тексту, про які не варто говорити автору. Після закінчення рецензування система генерує відповідні електронні листи для Редактора та Автора (останньому без даних

* Тут і далі при описі OJS, під Редактором розуміється Відповідальний редактор або Редактор розділу, залежно від профілю конкретного журналу.

відправника). На цьому етапі Редактор приймає одне з таких рішень: відправляє подання до архіву; продовжує листування з Автором; проводить повторне рецензування; переводить подання на стадію літературного редагування. У разі останнього рішення він призначає Літературного редактора, Редактора верстки та Коректора для роботи над поданням. Літературний редактор отримує електронний лист-призначення. У разі прийняття призначення він безпосередньо на сервері редагує назви статті, анотацію та ключові слова всіма мовами; завантажує авторський рукопис на свій локальний комп'ютер, редагує його та вивантажує відредаговану версію знову на сервер OJS для проведення консультацій з Автором. Отримавши запрошення переглянути редакторські правки, Автор завантажує останню версію подання на свій локальний комп'ютер, а потім вивантажує власну версію на сервер OJS. Після того, як Літературний редактор і Автор узгодять остаточну редакцію майбутньої статті, Редактор верстки отримує лист-сповіщення про те, що літературне редагування завершено і подання готове для виготовлення верстки. Він форматує текст відповідно до стилю, прийнятого часописом, трансформує файл рукопису в текстовому форматі у гранки статей всіх форматів, прийнятих конкретним видавцем (PDF, HTML та / або PS), редагує графічні компоненти майбутньої статті. Додаткові файли, надіслані Автором разом з рукописом, якщо і публікуються, то, як правило, у оригінальному форматі, без редакційних правок. Після завершення виготовлення верстки, Редактор верстки повідомляє про це електронним листом Редактора, Коректора і Автора. І Коректор, і Автор мають доступ лише на читання гранок. Вони не можуть самостійно вносити до них зміни, тому, вичитуючи статті, формують спеціальні форми запитів на коригування. Отримавши їх, Редактор переглядає запропоновані правки та надсилає доручення Редактору верстки на внесення змін до гранок. Після того як процедура коректури подання завершена, Редактор верстки надсилає лист Редактору про те, що стаття готова для включення до графіка публікації. По мірі готовності статей до друку та відповідно до графіка публікації конкретного видання Відповідальний редактор журналу вибирає статті для включення до чергових випусків і публікує їх. Зміст нового випуску та анотації, включених до нього статей, стають загальнодоступними на сайті журналу. Залежно від політики доступу журналу, повні тексти статей стають доступними всім відвідувачам сайта або лише передплатникам. При цьому зареєстровані Читачі, якщо вони обрали таку опцію,

отримують листи-повідомлення про вихід нових випусків журналу. Крім того, комплекти метаданих нових статей автоматизовано розсилаються до зовнішніх інформаційних систем, з якими співпрацює журнал (CrossRef, DOAJ, LOCKSS та ін.).

Кожна група користувачів має власні інструменти на платформі OJS, необхідні для оптимізації певних технологічних процесів. Особливо багатим є інструментарій читача. Більшість його інструментів – це зовнішні додаткові модулі системи OJS; при кожному впровадженні системи встановлюється різний асортимент цих інструментів, який є оптимальним з точки зору забезпечення максимальної зручності та функціональності читачього середовища для контингенту конкретної електронної бібліотеки. Інструменти читача можуть встановлюватись і налаштовуватись *Адміністратором* сайту для всіх журналів на платформі та / або *Менеджерами* журналів для окремих часописів.

Інструментарій читача – це панель, яка з'являється при перегляді повного тексту журнальної статті (за бажанням користувача цю панель можна відключити). На ній згруповані всі основні інструментальні засоби, які можуть стати у нагоді читачеві конкретного тексту. За своїм призначенням всі інструменти поділяються на дві великі групи: загальні та «пов'язані об'єкти». До загальних належать, наприклад, інструмент «Прочитувати статтю» (користувачеві видається правильний бібліографічний запис статті певного, заздалегідь заданого стандарту та/або цитата на статтю експортується у зовнішню, задану користувачем, систему). Інший приклад загального інструменту читача – «Політика рецензування» (користувачеві видається довідка про те, якими були механізми рецензування даної статті та у яких зовнішніх реферативних базах даних вона проіндексована). Інструмент «Про автора» видає користувачеві біографічну довідку про автора статті, яку він читає; інструмент «Написати автору» дає змогу надіслати лист автору статті; інструмент «Повідомити колегу» автоматизує надсилання листа з посиланням на статтю. За допомогою інструменту «Подивитися термін» забезпечується зв'язок системи OJS з зовнішнім тлумачним словником (користувач може виділити окреме слово у повному тексті статті та отримати тлумачення виділеного терміна у заздалегідь заданому тлумачному словнику або в енциклопедії).

До групи «пов'язаних об'єктів» належать інструменти, які забезпечують пошук інформаційних об'єктів, подібних за тією чи іншою ознакою до тексту, який читає користувач. На платформі OJS

«пов'язані об'єкти» також мають свою диференціацію на загальні та галузево-залежні. «Галузево-залежні пов'язані об'єкти» – це інструменти, призначені для задоволення інформаційних потреб фахівців окремої галузі знання; це означає, що при перегляді статті з біології, користувачеві буде запропонований один набір інструментів, при перегляді статті з економіки цей набір буде іншим (до речі, згаданий вище загальний інструмент «Подивитися термін» також може бути налаштований як галузево-залежний: при читанні статті з хімії надаватиметься тлумачення з хімічного тлумачного словника, біологічна стаття буде зв'язана з біологічним словником і т. д.). Типовий інструмент з групи «загальних пов'язаних об'єктів» – «Інші праці автора» (інструмент забезпечує пошук наукових праць автора (або всіх співавторів) журнальної статті у зовнішній пошуковій системі та / або на платформі OJS). Інструменти «Пов'язані дослідження», «Книжки з теми», «Дисертації», «Урядові документи», «Тема у пресі», «Веб-пошук» тощо можуть бути налаштовані як галузево-залежні, хоча можуть бути і загальними. Всі вони працюють за однаковим принципом: система OJS екстрагує ключові слова (або інші метадані) журнальної статті та формує на їх основі запит до зовнішніх пошуково-інформаційних систем. Таким чином, засобами інструменту «Пов'язані дослідження» система може провести пошук документів за ключовими словами у базах даних Web of Science та Scopus, а також у базі Inspec, якщо стаття відноситься до розділу «Фізика» або у базі Medline, якщо вона відноситься до розділу «Біологія».

Вибір баз даних для пошуку пов'язаних об'єктів у різних впровадженнях OJS різний. Принципи створення власних інструментів читача відкриті та доволі прості (на рівні базового знання булевої алгебри), тому *Менеджери журналів* часто власноруч створюють інструменти читача з такою функціональністю та номенклатурою баз даних, яка найкраще охоплює інформаційні потреби та стратегії пошуку читачів конкретного часопису. Для потужних галузевих комплексів, наприклад, для галузей астрофізики, освіти, існують вже розроблені готові набори інструментів читача [11].

Станом на початок 2010 р. розроблено 15 повних мовних локалізацій системи OJS 2.3 (українські локалізації останніх версій пакета перебувають у процесі розроблення) [15]. У кожному впровадженні може використовуватися довільна кількість локалізацій. При встановленні системи OJS *Адміністратор сайту* обирає одну базову локалізацію (основну мову користувацького інтерфейсу плат-

форми загалом) та завантажує всі необхідні додаткові локалізації, з яких *Менеджери журналів* зможуть обирати необхідні, щоб надати користувачам своїх журналів можливість вибору оптимальної для них мови інтерфейсу.

Повну кількість впроваджень системи OJS підрахувати складно, оскільки дистрибутив цього програмного пакета перебуває у вільному доступі. Підраховуються лише ті проекти, розробники яких забажали зареєструвати свої впровадження на веб-сайті OJS. Згідно з цими неповними даними, станом на січень 2010 р., на платформах OJS по всьому світу сукупно розміщено понад 5 тис. журналів, у т. ч. з деталізацією за географічною ознакою, 1,5 тис. журналів країн Південної Америки, 1,3 тис. північноамериканських часописів, майже тисячу журналів з європейських країн, понад 650 азійських часописів, 430 журналів країн Африки та 100 – з країн Австралії і Океанії [15]. Декілька найбільших журнальних серверів обслуговують одночасно по 100 і більше наукових журналів, редакції яких знаходяться у десятках різних держав або навіть на різних континентах.

Окрім OJS, у рамках Public Knowledge Project розроблені також інші системи. Серед них Open Conference Systems (OCS) – програмна платформа, призначена для адміністрування проведення, публікації та подальшого використання матеріалів наукових конференцій. Не будемо заглиблюватись у опис даної системи, оскільки технологічно принципи роботи OJS та OCS схожі. Ці науково-видавничі системи відрізняються лише загальними організаційними алгоритмами взаємодії (авторів з редакціями часописів / доповідачів з членами оргкомітетів конференцій).

Серед розроблених продуктів варто відзначити також РКР Open Archives Harvester – систему збору метаданих та інструмент для організації федеративного пошуку інформації у межах заданої сукупності окремих баз даних та електронних бібліотек. Крім того, на стадії розроблення Public Knowledge Project перебуває і платформа Open Monograph Press – складний модульний програмний продукт, призначений для обслуговування інфраструктури публікації та подальшого використання монографій.

Пояснивши на прикладі конкретної програмної платформи, про яку інформаційно-технологічну інфраструктуру бібліотек йде мова, повернемося до загальних питань концепції розвитку академічної бібліотеки як видавця. Зокрема, наведемо деякі узагальнюючі дані.

За даними Асоціації дослідних бібліотек (США)

[9], станом на кінець 2007 р., 44 % академічних бібліотек повністю або частково забезпечують науково-видавничі процеси власних установ (31 % у співпраці з видавництвами установ), інші 21 % бібліотек планують долучитися до видавничих процесів найближчим часом. (Тут потрібно зауважити, що до Асоціації дослідних бібліотек входять лише бібліотеки найбільших наукових та освітніх установ США і Канади. Всі ці установи, в основному, крім власних потужних бібліотек, мають також власні видавництва зі сталими традиціями діяльності. За оцінками експертів [12], реальна питома вага академічних бібліотек, залучених до видавничих процесів власних установ, може відрізнитися як у одну, так і в іншу сторону.) Серед бібліотек, залучених до видавничих процесів, 88 % зайняті публікацією наукових журналів, 79 % – матеріалами конференцій, 71 % – монографіями (видання бібліотеками інших матеріалів не розглядалось). Більшість бібліотек (бібліотечно-видавничих служб) підтримують свої онлайн платформи для реалізації видавничої діяльності; окремі бібліотеки використовують зовнішні видавничі платформи (bepress, MUSE тощо), що звільняє їх від необхідності підтримувати власне апаратне та програмне забезпечення. Серед онлайн-видавничих платформ бібліотек 55 % функціонують на базі системи OJS. Часто остання використовується у поєднанні з системою Dspace* як сховище даних установи та / або OCS у якості серверу конференцій. Бібліотеки забезпечують публікацію як нових видань, так і видань, які вже мають свою історію: 49 % журналів існували до започаткування нової моделі видавничого процесу в установі, 31 % – є новими виданнями, започаткованими вже після залучення бібліотеки до видавничих процесів, інші 20 % журналів на момент проведення дослідження перебували на стадії започаткування та оформлення на платформах бібліотек. В середньому кожна бібліотечно-видавнича служба обслуговує по 7–8 періодичних видань. За галузевою ознакою, бібліотеки забезпечують публікацію видань з широкого спектру наукових дисциплін, серед яких незначно домінують гуманітарні. Часто бібліотеки реалізують видавничу діяльність у двох паралельних напрямках: підтримують інфраструктуру публікації нових випусків періодичних видань і паралельно ведуть роботи з оцифрування та публікації архівних випусків видань. Бібліотечно-видавничі служби зайняті публікацією як друкованих, так і електронних версій видань, хоча за

* Питання інтеграції OJS та DSpace розглядатимуться у наступній частині дослідження.

обсягами опублікованого змісту домінує онлайнове видання, оскільки більша частина журналів не має друкованих версій. Три чверті бібліотечно-видавничих служб фінансуються з базових бюджетів бібліотек, хоча для реалізації більшості проектів залучаються і зовнішні (одне або два) джерела фінансування (гранди, цільові субсидії установ, урядові програми розвитку, прибутки від передплати, плата за публікацію тощо). Всі досліджені бібліотечно-видавничі служби зайняті у процесах забезпечення та підтримки технологічної інфраструктури видавничої діяльності. У різних проектах бібліотеки несуть відповідальність також за захист авторських прав, рестрацію опублікованих ресурсів (ISSN, ISBN, DOI), каталогізацію, архівування, інтеграцію з подібними проектами; крім того, бібліотечні фахівці часто залучаються до літературного редагування та / або виготовлення верстки видань. Іноді до сфери їх компетенції належить організація процесів наукового рецензування авторських робіт, але жодна з досліджених бібліотек поки не проводить наукового рецензування силами власних спеціалістів.

Як зазначалося вище, більшість бібліотек реалізують видавничі проекти у співпраці з видавництвами власних установ. Зрозуміло, важливу роль у цьому процесі відіграє також міжбібліотечна співпраця, але такий тип співпраці ми не розглядаємо, адже він традиційний і само собою зрозумілий. Співпраця бібліотек з видавництвами – це найпоширеніший, хоча і не єдиний, тип співпраці «нової видавничої моделі». Іноді (у одній третині випадків, за даними дослідження SPARC [6]) до реалізації видавничих процесів, крім видавництв та бібліотек, залучаються також обчислювальні центри та/або дослідні підрозділи установ. У деяких випадках обчислювальні центри і дослідні лабораторії співпрацюють окремо: або з бібліотекою, або з видавництвом. Але найчастіше «нова видавнича модель» передбачає саме двосторонню співпрацю академічної бібліотеки та видавництва установи.

Такий тип співпраці має великі перспективи, хоча, слід зауважити, стратегії діяльності бібліотек та видавництв істотно відрізняються за своїми економічними моделями. Бібліотечні установи традиційно повністю орієнтуються на зовнішні субсидії, тоді як від видавництв керівництво наукових установ зазвичай вимагає самоопукності хоча б на рівні 80–90 %. Звідси постає важлива проблема співпраці цих інститутів: загальне тяжіння видавництв до традиційних (перед)платних моделей доступу до результатів наукових досліджень, і в той же час у більшості випадків категоричне відстоювання мо-

делі відкритого доступу до інформації академічними бібліотеками. Існує низка й інших діаметрально протилежних бачень видавничої діяльності. За даними досліджень SPARC [6], співпраця бібліотек і видавництв на своєму початковому етапі, як правило, має рівноправний характер, але у процесі подальшої співпраці одна із сторін все-таки починає домінувати і кількість компромісів у спільному проекті зменшується. Часом співробітництво бібліотеки і видавництва обома партнерами розглядається як вимушена тимчасова модель розвитку видавничого проекту. Частіше всього (у 85 % проектів) економічна модель спільних проектів бібліотек і видавництв не передбачає формування інтегрованого бюджету проекту, кожна зі сторін має власну бізнес-модель і власні джерела фінансування. У деяких випадках сторони, що співпрацюють, навіть не підписують формальних угод про співпрацю, вона будується на основі неформальних домовленостей директорів бібліотек і видавництв [6, с. 43, 44].

І все-таки, при наявності цілої низки спільних проблем співпраця бібліотек з видавництвами у академічній спільноті набирає сили. У 2009 р. Асоціація американських університетів, Асоціація дослідних бібліотек, Коаліція мережевої інформації, Національна асоціація державних університетів та ленд-грант коледжів (США), за результатами проведеної дискусії, опублікували спільний меморандум – заклик до членів академічної спільноти підвищувати роль університетів у питаннях розповсюдження результатів наукових досліджень. Пункти стратегії, рекомендованої університетам, зокрема, передбачають «за можливості, використовувати та вдосконалювати наявну інфраструктуру розповсюдження [результатів наукової праці] (таку, як сховища даних установ)», «ініціювати перегляд наявних відносин видавництв і бібліотек з метою підвищення рівня їх співробітництва. Робити інвестиції у співробітництво видавництв і бібліотек» [22].

Отже, формування «нової науково-видавничої моделі» не можна вважати завершеним процесом. Організаційні і методичні засади видавничої діяльності, ймовірно, будуть розвиватися і набувати оптимальних форм. Але у контексті нашого дослідження важливо те, що за останні 10–15 років академічні бібліотеки чітко усвідомили: «більше не існує питання, чи будуть бібліотеки надавати видавничі послуги, сьогодні проблема полягає у тому, які видавничі послуги надаватимуть бібліотеки. Таким чином, керівникам університетів необхідно замислитися, наскільки корисними для їх установ можуть бути інвестиції у бібліо-

течно-видавничі служби, особливо у контексті суміжних трансформацій бібліотечного обслуговування» [9, с. 28].

Список використаних джерел

1. About HighWire Press® [Virtual Resource] / HighWire Press. – Access Mode : URL : highwire.stanford.edu/about/. – Title from Screen. – Date of Access: 10 March 2010.
2. Alexander, A., Goodyear, M. The development of BioOne: changing the role of research libraries in scholarly communication [Virtual Resource] / Adrian Alexander, Marilu Goodyear // *Journal of Electronic Publishing*. – 2000. – Vol. 5. – N. 3. – Access Mode : URL : dx.doi.org/10.3998/3336451.0005.302. – Title from Screen. – Date of Access: 13 November 2009.
3. Brown, L. et al. University Publishing in a Digital Age: Ithaka Report / Laura Brown, Rebecca Griffiths, Matthew Rascoff. – New York: Ithaka, 2007. – 67 p.
4. Budd, J. The changing academic library: operations, culture, environments / John M. Budd. – Chicago: Association of College and Research Libraries, 2005. – V, 323 p.
5. Case, M. M., John, N. R. Opening up scholarly information at the university of illinois at chicago [Virtual Resource] / Mary M. Case, Nancy R. John // *First Monday*. – 2007. – Vol. 12. – Is. 10. – Access Mode : URL : firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1956/1833.
6. Crow, R. Campus-based publishing partnerships: A guide to critical issues / Raym Crow; SPARC. – Washington: SPARC, 2009. – 69 p.
7. Dye, J. L. Project MUSE Celebrates 10 Years / Jessica L. Dye // *Information Today*. – 2005. – Vol. 22. – Is. 9. – P. 44.
8. Graham, S. The National Library of Australia: Open access to Open Publish [Virtual Resource] // *First International PKP Scholarly Publishing Conference (Vancouver, Canada, 11–13 July 2007)*. – Access Mode : URL : ocs.sfu.ca/pkp2007/papers/grahamPKP2007.pdf.
9. Hahn, K. L. Research Library Publishing Services: New Options for University Publishing / Karla L. Hahn; Association of Research Libraries. – Washington: Association of Research Libraries, 2008. – 40 p.
10. Helfer, D. S. Is the big deal dead? Status of the crisis in scholarly publishing / Doris Small Helfer // *Searcher*. – 2004. – Vol. 12. – N. 3. – P. 27–32.
11. Kopak, R., Chiang, C.-N. An interactive reading environment for online scholarly journals: The Open Journal Systems Reading Tools / Rick Kopak, Chia-Ning Chiang // *OCLC Systems & Services*. – 2009. – Vol. 25. – Is. 2. – P. 114–124.
12. Morrison, H. The library as publisher: an emerging norm [Virtual Resource] / Heather Morrison // *The Imaginary Journal of Poetic Economics*. – 2008. – 3 April. – Access Mode : URL : poeticeconomics.blogspot.com/2008/04/library-as-publisher-emerging-norm.html. – Title from Screen. – Date of Access: 14 November 2009.
13. Neal, James G. Raised By Wolves: integrating the new generation of feral professionals into the academic library / James G. Neal // *Library Journal*. – 2006. – Vol. 131. – P. 42–44.
14. Network-Based Scholarly Publishing: A Prospectus [Virtual Resource] / HighWire Press. – June 1995. – Access Mode : URL : highwire.stanford.edu/about/original_info.dtl. – Title from Screen. – Date of Access: 14 November 2009.
15. Open Journal Systems [Virtual Resource] // Public Knowledge Project. – Access Mode : URL : pkp.sfu.ca/?q=ojs. – Title from Screen. – Date of Access: 10 November 2009.
16. Open Journal Systems [Virtual Resource] // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. – Access Mode : URL : en.wikipedia.org/w/index.php?title=Open_Journal_Systems&oldid=322732049. – Title from Screen. – Date of Access: 1 November 2009.
17. Pyati, A. A critical theory of open access: Libraries and electronic publishing [Virtual Resource] / Ajit K. Pyati // *First Monday*. – 2007. – Vol. 12. – N. 10. – Access Mode : URL : firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1970/1845.
18. Report of the ARL Serials Prices Project: a compilation of reports examining the serials prices problem including analyses from the Association of Research Libraries. – Washington: ARL, 1989. – III, 41, 46 p.
19. Soete, G. Measuring the Cost-Effectiveness of Journals: Ten Years After Barschall [Virtual Resource] / George Soete; UW-Madison General Library System. – Madison; Wisconsin: University of Wisconsin-Madison Libraries, 1999. – Access Mode : URL : www.library.wisc.edu/projects/glsdo/cost.html. – Title from Screen. – Date of Access: 14 November 2009.
20. SPARC: Current Program Plan [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.arl.org/sparc/about/program-plan/index.shtml. – Title from Screen. – Date of Access: 13 November 2009.
21. Stebelman, S. et al. Improving Library Relations with the Faculty and University administrators: The Role of the Faculty Outreach Librarian / Scott Stebelman, Jack Siggins, David Nutty, Caroline Long // *College and Research Libraries*. – 1999. – Vol. 60. – N. 2. – P. 121–130.
22. The University's Role in the Dissemination of Research and Scholarship – A Call to Action / Association of American Universities, Association of Research Libraries, Coalition for Networked Information, National Association of State Universities and Land Grant Colleges // *Research Library Issues: A Bi-monthly Report from ARL, CNI, and SPARC*. – 2009. – N. 262. P. 1–6. – Access Mode : URL : publications.arl.org/pageview/9ishf/n7rmu/2.
23. Wilder, S. The New Library Professional [Virtual Resource] / Stanley Wilder // *Chronicle of Higher Education*. – 2007. – 20 February. – Access Mode : URL : chronicle.com/article/The-New-Library-Professional/46681.
24. Wittenberg, K. The Role of the Library in 21st-Century Scholarly Publishing / Kate Wittenberg // *No brief candle: reconceiving research libraries for the 21st century: Papers from a meeting convened by CLIR (Washington, D. C., 27 February 2008)*. – 2008. – P. 35–41.
25. Wood, E. J. et al. Beyond survival: managing academic libraries in transition / Elizabeth J. Wood, Rush Miller, Amy Knapp. – Westport, Conn. : Libraries Unlimited, 2007. – XXII, 220 p.
26. Wyly, B. J. Competition in Scholarly Publishing? What Publisher Profits Reveal / Brendan J. Wyly // *ARL: A Bi-monthly Newsletter of Research Libraries Issues and Actions*. – 1998. – Is. 200. – P. 7–13.

Надія Стрішенець,

керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ,
канд. іст. наук

Поняття «каталогізація» у компаративному контексті

Розкривається обсяг та зміст поняття «каталогізація» у американському бібліотекознавстві. Докладно розглядаються такі види каталогізації, як описова, предметна, кооперована, копіювальна, оригінальна, каталогізація у виданні.

К л ю ч о в і с л о в а: каталогізація, описова каталогізація, предметна каталогізація, кооперована каталогізація, копіювальна каталогізація, оригінальна каталогізація, каталогізація у виданні, бібліотекознавство США.

The scope of the concept «cataloging» in American LIS is the focus of this paper. Different kinds of cataloging such as descriptive cataloging, subject cataloging, cooperative cataloging, copy cataloging, original cataloging, cataloging in publication are explored.

К е у w o r d s: cataloging, descriptive cataloging, subject cataloging, cooperative cataloging, copy cataloging, original cataloging, CIP, library science in the USA.

Якщо каталог належить до одного з найдавніших способів організації інформації у бібліотеці, то каталогізація – до одного з найстаріших видів діяльності з її організації. Видатний американський бібліотекознавець Чарльз Кеттер у передмові до четвертого видання «Правил для словникового каталогу» писав на початку минулого століття: «Каталогізація це мистецтво, а не наука» («Cataloging is an art, not a science») [12, р. 6]. Незважаючи на таку, з позицій сьогодення, недооцінку наукових підходів на користь мистецтва, історія початків сучасного розуміння поняття «каталогізація» в американському бібліотекознавстві, у т. ч., що особливо важливо, з використанням принципів та практики стандартизації, пов'язується переважно з його ім'ям і налічує понад сотню років. Ч. Кеттер першим досить повно і обгрунтовано окреслив мету та призначення бібліотечного каталогу у згаданих вище «Правилах для словникового каталогу», написаних ним ще у 1876 р. Тому наприкінці ХІХ ст. зразок побудови каталогу був вже чітко визначений: з предметними рубриками, основним та додатковими описами, стандартизованими вимогами до бібліографічного опису тощо, а з ним і основні засади каталогізації, які діяли майже століття.

Відсутні виклики каталогізації принесла поява, в доповнення друкованому, нового світу електронних документів. Сучасний обсяг поняття каталогізація, його зміст зазнають істотних впливів, і вони тим більші, чим розвинутішими є технології тієї чи іншої країни. Новий тип каталогізації (елект-

ронна, онлайнова) виник у США, тому цілком виправданим є звернення до поняття каталогізація саме в розумінні американських фахівців. Це дасть змогу повніше визначити його обсяг, зміст, частково природу, водночас з'ясувати чим відрізняється цей зміст від українського. Тим більше, що імпульс, наданий українській каталогізації на початку 1990-х рр. впровадженням нових технологій, поступово вщухав. Він не підживлювався нічим новим, тримався лише на інерції, що й спричинило початок зворотних процесів.

Словник Американської бібліотечної асоціації (АБА) розглядає каталогізацію (cataloging, брит. варіант – cataloguing) [3, с. 67] як «діяльність з підготовки бібліографічних записів для каталогу» [6, р. 37]. Зауважимо, що термін каталогізація – український відповідник американського терміна cataloging, пройшов певні етапи формування та розвитку. У 1920-ті рр. в Україні набули поширення поняття «картографія» (у Росії відповідно «каталографія») та «схедографія». Вони докладно розглянуті у монографії «Бібліографічна спадщина Юрія Меженка» [4, с. 96–98]. Якийсь час межа між ними не була чітко визначеною, про що свідчить, зокрема, ключове слово відомого російського книгознавця Є. І. Шамуріна на I Всеросійському бібліографічному з'їзді у 1924 р.: «Что касается споров о правильности терминов «каталография» и «каталогизация», то, по-моему, под словом каталогизация нужно понимать составление каталогов, а каталография или схедография есть писание каталожных карточек» [5, с. 108]. З часом у обох мовах (в українській не

без впливу російського аналога) закріпився термін «каталогізація» («каталогизация»), хоча у фаховому англо-українському словнику нами запропоновано також, як варіант, термін «каталогування» [3, с. 67].

Повертаючись до дефініції поняття «каталогізація» американськими фахівцями, наведемо деякі з них. Вони звичайно розширюють лаконічне і узагальнююче визначення АБА. Достатньо інформативним є визначення, наведене у словнику з бібліотеко- та інформацієзнавства («Dictionary for library and information science»), укладеному Джоан Рейтц (J. Reitz): каталогізація – це «процес створення записів для каталогу. У бібліотеках він, як правило, включає бібліографічний опис, аналіз змісту, присвоєння індексу класифікації та всю діяльність з фізичної підготовки видання для розміщення його на полиці; завдання, що зазвичай виконуються професійним бібліотекарем з освітою каталогізатора» [24, р. 122]. Отже, до його змісту, окрім таких ознак цього поняття, як створення бібліографічного опису, Рейтц відносить також аналіз змісту, присвоєння індексу класифікації та діяльність з фізичної підготовки видання для розміщення його на полиці.

Автори іншого довідкового джерела – «Енциклопедії з бібліотеко- та інформацієзнавства» – розмежовують вузьке і широке розуміння поняття каталогізація: «Процес каталогізації, у його найвужчому сенсі, є впорядкуванням заголовків та бібліографічних описів для використання у каталозі» [17, р. 432]. Тоді як «у широкому сенсі процес охоплює описову каталогізацію, яка може включати, крім бібліографічного опису, вибір і форму заголовків на автора, а також предметну каталогізацію, що передбачає присвоєння індексів класифікації та предметних рубрик» [17, р. 432].

Ще більш докладний перелік суттєвих ознак поняття «каталогізація» знаходимо у монографії А. Тейлор, Д. Джоудрі «Організація інформації» [27]. Відзначивши, що класифікація матеріалів є частиною процесу каталогізації, дослідники наголошують, що сам процес каталогізації включає «створення опису фізичної одиниці; обрання певних авторів та назв, що служитимуть точками доступу до опису у каталозі; роботу зі встановлення авторитетної (уніфікованої) форми цих авторів та назв; аналіз змісту ресурсу; вибір предметних рубрик та індексів класифікації для представлення результатів предметного/тематичного аналізу *; створення

шифрів зберігання (засобів місцезнаходження), зазвичай додаванням авторського знака Кеттера до індексу класифікації, щоб створити унікальний набір літер та цифр для ідентифікації окремої фізичної одиниці» [27, р. 9].

Богдан Винар визначає каталогізацію як «процес опису одиниці фонду, проведення предметного аналізу та присвоєння індексу класифікації» [30, р. 603]. Деякі з авторських визначень акцентують увагу на окремих складових процесу підготовки бібліографічного запису, вказуючи, що «каталогізація може бути визначена як процес опису одиниці у фонді. Він включає написання імені, назви, точок тематичного доступу та визначення шифру» [25, р. 9].

Виходячи з того, що самі поняття є полісистемами, тобто системами, елементи яких мають системний характер [1, с. 82], розкладемо зміст каталогізації на окремі елементи, використовуючи наведені вище визначення. Виділимо такі:

- створення бібліографічного опису;
- обрання певних авторів та назв, що служитимуть точками доступу до опису у каталозі;
- встановлення авторитетної (уніфікованої) форми цих авторів та назв;
- упорядкування заголовків та бібліографічних описів;
- проведення аналізу змісту видання;
- вибір та присвоєння предметних рубрик;
- присвоєння індексів класифікації;
- визначення шифру зберігання, зазвичай додаванням авторського знака Кеттера до індексу класифікації;
- фізична підготовка видання для розміщення його на полиці (наклеювання шифру, книжкового формуляра).

Неважко помітити, що обсяг та зміст поняття каталогізація у сучасному американському бібліотекознавстві суттєво відрізняється від українського. Особливістю є значно більша кількість процесів, котрі становлять його зміст. Це до певної міри відповідає українському терміну «опрацювання, обробка» (видання), який був поширений раніше і вживається нині у невеликих бібліотеках. Адаже він включає і такий важливий процес, як систематизація чи класифікація документа.

Заради справедливості зазначимо, що до початку 1990-х рр. каталогізатори Бібліотеки Конгресу (БК) також ділилися на дві групи: з опису та з предметного аналізу. Перша виконувала лише бібліографічний опис, а друга аналізувала зміст видань для визначення предметних рубрик за Списком предмет-

* Тематичний аналіз (subject analysis) – розкриття змісту документа за допомогою предметних рубрик та індексів класифікації [3, с. 287].

них рубрик та індексів класифікації згідно з Класифікацією Бібліотеки Конгресу (систематизація за Десятковою класифікацією Дьюї здійснюється окремою групою). До слова, обидва процеси: визначення предметних рубрик та індексів класифікації взаємопов'язані не лише за змістом, а й за формальним правилом, оскільки перша предметна рубрика має відповідати індексу класифікації*, тобто розкривати головну тему твору. З початку 1990-х рр. усі процеси здійснюються каталогізаторами, які роблять всю предметну і описову каталогізацію, включаючи визначення індексу класифікації.

Вище ми не випадково зазначили, що зміст американського поняття каталогізація лише до певної міри відповідає українському «опрацювання, обробка». Справа в тому, що він включає й інші абсолютно необхідні, але фактично відсутні в українських бібліотеках, процеси. Йдеться про авторитетний контроль, а також вибір і присвоєння предметних рубрик. Останні лише порівняно недавно почали впроваджуватися в українських книгозбірнях, зокрема, у Національній медичній, Національній парламентській, Львівській ім. В. Стефаника, Університеті «Києво-Могилянська академія», Кіровоградській обласній та деяких інших.

Якщо брати до уваги погляди сучасних зарубіжних термінознавців, які наголошують на когнітивних та комунікативних властивостях поняття, то відповідно поняття каталогізація може бути більш чи менш повним залежно від того, хто ним оперує, хто вступає в процес комунікації. Для каталогізатора, приміром, української бібліотеки на відміну від його американського колеги, такі складові поняття як «робота зі встановлення авторитетної форми автора та інших елементів опису; проведення аналізу змісту видання / ресурсу; вибір та присвоєння предметних рубрик, індексів класифікації для представлення результатів цього аналізу; додавання авторського знака до шифрів зберігання» далеко не завжди асоціюються з каталогізацією. Тому, коли йдеться про професійне спілкування з зарубіжними фахівцями, слід завжди зважати на такі розбіжності.

Відмінність зумовлена кількома чинниками. Частково вона викликана тим, що процес систематизації й відповідно присвоєння індексу класифікації у великих українських бібліотеках виконується іншим, не каталогізаційним, структурним підрозділом; форматна система розстановки в них

не вимагає наявності авторського знака, а надання предметних рубрик для забезпечення ефективнішого доступу до ресурсів, на відміну від американських бібліотек, прийнято не у всіх, навіть найбільших, книгозбірнях України, як і послідовна робота зі створення файлів авторитетних даних, тим більше загальнонаціонального рівня. У нефахівця уявлення про обсяг та зміст поняття каталогізація будуть ще менш повними і зведуться найімовірніше лише до першого з виділених вище елементів – створення бібліографічного опису.

Простежити співвідношення каталогізації з іншими поняттями бібліотечно-інформаційної галузі чи системи знань допомагає перевиданий не так давно «Тезаурус інформаційної науки, технології та бібліотечної справи» Американського товариства інформацієзнавства та інформаційної технології, в якому каталогізацію віднесено до двох ширших, родових понять, а саме: бібліотечне опрацювання видань і робота з фондом (library technical services) та організація інформації (organization of information) [7, р. 18]. До підпорядкованих, нижчих від нього в ієрархії, включено такі: архівна каталогізація, бібліографічна каталогізація, каталогізація у виданні, комп'ютеризована каталогізація, описова каталогізація, мінімальна каталогізація, ретроспективна каталогізація, розподілена каталогізація, предметна каталогізація [7, р. 18].

Для порівняння, англійські автори підручника «Бібліотечна справа: вступ» відносять каталоги, каталогізацію до розділу «Організація інформації та доступ» [10, р. 87]. В іншій англійській публікації «Організація інформації від полиці до вебу» [11] бібліотечні каталоги також розглядаються першими у низці різних видів діяльності з організації інформації [11, р. 29–46]. Американські дослідники у своїй монографії «Організація інформації» тлумачать каталогізацію як перший вид діяльності з організації інформації у бібліотеці після одержання нею нових ресурсів [27, р. 9]. Щодо синонімів терміна каталогізація, то нерідко серед них називають «бібліографічний контроль» [23, р. 10]. У контексті електронних ресурсів каталогізацію називають також «створенням метаданих».

Повертаючись до, перелічених вище, підпорядкованих понять, що становлять обсяг поняття каталогізація, звернемо увагу на два з них, котрі є найхарактернішими для американського бібліотекознавства, де каталогізація теоретично і практично чітко поділяється на:

- описову (descriptive) [3, с. 107];
- каталогізацію за змістом або, якщо перекладати

* У американських бібліотеках виданням присвоюється один індекс, який входить до складу шифру видання і зумовлює його місце на полиці.

буквально, предметну чи тематичну (subject cataloging) [3, с. 287].

Другий термін subject cataloging не випадково подано у трьох варіантах перекладу, адже він не має сталого відповідника в українській бібліотечній теорії та практиці. Каталогізація за змістом, чи предметна, передбачає: 1) систематизацію (класифікацію) з визначенням індексів класифікації; 2) присвоєння предметних рубрик. Як відомо, у великих українських бібліотеках систематизація традиційно не відноситься до процесу каталогізації і виконується не каталогізаторами, а систематизаторами – фахівцями з тієї чи іншої системи класифікації; предметні ж рубрики у значній кількості бібліотек і, насамперед, у головній бібліотеці – Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – не присвоюються взагалі. Тому немає умов і потреби для функціонування поняття, яке могло б виражатися терміном *змістова* чи *предметна* каталогізація.

Описова каталогізація включає:

- фізичний опис одиниці на основі титульної сторінки;
- надання точок доступу, які допомагають читачеві знайти її у каталозі.

Тобто, описова каталогізація охоплює процеси, пов'язані з бібліографічним описом документа та наданням точок доступу безвідносно до його змісту, і разом з тим вона, у свою чергу, має два різні аспекти. Останні чітко відображені у «Англо-американських правилах каталогізації», частина перша яких називається «Опис», а друга – «Заголовки, уніфіковані назви та посилання», що регулює вибір точок доступу (заголовків), за якими опис, створений згідно з правилами, викладеними у першому розділі, буде представлено у каталозі. Відповідно обирається форма заголовка – персональне ім'я, географічна назва, колективний автор, уніфікована назва тощо. Отож процес каталогізації можна поділити на дві базові операції: створення бібліографічних записів для кожної одиниці фонду та організація записів для створення каталогу. Продуктом каталогізації є бібліографічний запис, а у кінцевому підсумку – бібліотечний каталог.

Створення бібліографічного опису, обрання точок доступу до нього, впорядкування заголовків та бібліографічних описів – все це суттєві елементи поняття каталогізація. Правила, що їх регулюють, перебувають нині на стадії перегляду, котрий є настільки ґрунтовним, що вирішено було відмовитися від початкового наміру назвати їх третім виданням «Англо-американських правил каталогіза-

ції» – AACR3. Натомість запропонована навіть нова назва – «Resource description and access» («Опис та доступ до ресурсу»). Через свою лаконічність частіше вживається абревіатура – RDA.

Вибір та присвоєння предметних рубрик, індексів класифікації, встановлення авторитетної (уніфікованої) форми заголовків також є суттєвими ознаками американського поняття каталогізація, на відміну від українського. Ознаки, що не ввійшли до дефініції, хоча й не є визначальними, допомагають ширше й повніше представити поняття. Наприклад, здатність каталогізації до розподілу зусиль при її проведенні чи багаторазове використання її даних не є корінними ознаками, каталогізація може існувати без них. Однак подібні ознаки й особливості корисні для ідентифікації поняття, що розглядається. Зрештою, частина з них згодом може перейти до розряду суттєвих.

Для подальшого систематичного аналізу поняття каталогізація оберемо утворене ним термінологічне гніздо, наведене у «Англо-українському словнику-довіднику бібліотечно-інформаційної термінології» [3, с. 67]. Воно охоплює понад два десятки термінів. Поглянемо на деякі з тих, котрі найбільш повно відображають його зміст, і є маловідомими для нас. Так, незвичним для українського бібліотекаря є наявність у американському бібліотекознавстві двох видів каталогізації за способом створення запису: *самостійної* або *оригінальної* і *копіювальної* або *запозиченої*. Різні варіанти термінів зайвий раз засвідчують, що вони є не дуже звичними для українського бібліотекознавства.

Самостійна або оригінальна каталогізація (original cataloging) [3, с. 216] означає повністю самостійну підготовку бібліотекою бібліографічного запису без звернення до вже створеного кимось іншим опису цієї одиниці чи інших її видань. Копіювальна або запозичена каталогізація (copy cataloging, син. derived cataloging) [3, с. 93] означає внесення бібліографічного запису з повним використанням чи адаптацією вже існуючого запису, підготовленого іншою бібліотекою чи бібліографічною організацією на зразок Онлайнного комп'ютерного бібліотечного центру (OCLC). Адаптація може означати скорочення або доповнення запису відповідно до обсягу, профілю та завдань бібліотеки. Автору цих рядків доводилося виконувати копіювальну каталогізацію у Президентській бібліотеці Р. Рейгана у Сімі Веллі (Каліфорнія). Здебільшого готові записи бралися з каталогу Бібліотеки Конгресу, а місцеві видання з каталогу бібліотеки Каліфорнійського університету у Лос-Анджелесі.

На відміну від України переважна більшість бібліотек США давно перейшла на копіювальну каталогізацію, використовуючи готові описи, продукувані Бібліотекою Конгресу, а донедавна і Мережею наукових бібліотек (RLIN) (до її приєднання у 2006 р. до OCLC), а також запозичуючи в Онлайновому комп'ютерному бібліотечному центрі – найбільшому постачальнику бібліографічних ресурсів у світі, що містить записи на 470 мовах. Натепер ним користуються 71 тис. бібліотек у 112 країнах світу [31].

Така технологія вивільняє значну кількість бібліотекарів від виконання опису одного й того ж видання у тисячах різних бібліотек, забезпечує, що дуже важливо, стандартний висококваліфікований опис кожного видання, а отже, дає змогу безперешкодно обмінюватися інформацією. Так, відділ каталогізації бібліотеки Католицького університету Америки у Вашингтоні, з яким мені особисто довелося докладно ознайомитися, налічував загалом три особи (одна з яких виконувала допоміжні функції і не була професійним каталогізатором). І це при тому, що систематизація, тобто присвоєння виданням індексу класифікації, також є функцією цього відділу. Копіювання та адаптацію готових записів допомагали здійснювати тимчасово працюючі студенти.

Копіювальна каталогізація, у свою чергу, може бути поділена на дві групи: *повна* (exact match), коли описуване видання повністю збігається з виданням, знайденим у каталозі OCLC, БК чи іншій бібліотеці, у якій позичається запис, і *неповна* або *приблизна* (close copy) (синоніми: near copy, kindred copy, variant copy), тобто запозичена з будь-якого іншого видання цієї ж книги (за інші роки). Одні бібліотеки повні або точні копії приймають взагалі некритично, без змін, а інші перевіряють кожне поле запису. Деякі зважають на авторитет бібліотеки – автора оригінального запису, адже сигла бібліотеки, яка подає свої записи до зведеного каталогу, приєднується до кожного запису. Так, записи БК копіюються або запозичуються без або з мінімумом перевірки, записи ж інших бібліотек перевіряються ретельніше [25, р. 11]. Зайвий раз наголосимо, що цей вид каталогізації набув такого розвитку разом з поширенням онлайн-технологій.

Що характерно, у фахівців він асоціюється з поняттями «розподілена каталогізація» (shared cataloging) [3, с. 271] і «спільна» чи «кооперована каталогізація» (cooperative cataloging) [3, с. 92]. Однак вони не є синонімами копіювальної. Тісно пов'язані між собою, вони мають істотну відмінність. Перші два означають двосторонній рух, час-

тина записів віддається, частина запозичується. При копіювальній каталогізації бібліотека може взагалі не давати оригінальних записів, які використовувалися б іншими [25, р. 9–10]. Тисячі середніх, невеликих бібліотек у США і у всьому світі копіюють записи, у той час як оригінальні записи має право надавати лише визначена група бібліотек. В Україні лише деякі бібліотеки, зокрема, Львівська наукова ім. В. Стефаника, бібліотека Києво-Могилянської академії копіюють записи БК. Надавати ж свої авторитетні, наприклад, до OCLC, не може жодна, адже таке право зазвичай надається бібліотекам національного рівня, які в Україні через технологічне відставання та відсутність авторитетного контролю не можуть цього робити.

До речі, згадані терміни «розподілена каталогізація», «спільна» чи «кооперована каталогізація» (останнім часом вживається корпоративна) також є перекладними, неусталеними, оскільки вони практично не застосовуються в бібліотечній справі України. І якщо кооперована каталогізація ще знаходить певне відображення у публікаціях на рівні намірів головних бібліотек країни, то розподілена каталогізація, котра означала специфічний, особливий тип кооперованої каталогізації Бібліотеки Конгресу, інших національних бібліотек США відповідно до Національної програми комплектування та каталогізації [6, р. 205], практично не вживається в українській фаховій мові через її відсутність не лише в практиці, а й у теорії.

Як відзначає словник АБА, розподілена каталогізація (shared cataloging), у широкому значенні, вживається як синонім спільної чи кооперованої каталогізації (cooperative cataloging) [6, р. 205; 3, с. 271]. І тут все логічно, адже будь-який розподіл обов'язків передбачає співпрацю, спільну діяльність. Хоча розподілена каталогізація – це спеціальний тип кооперованої каталогізації між БК і іншими національними бібліотеками країни відповідно до Національної програми з комплектування та каталогізації (National Program for Acquisition and Cataloging, NPAC) з обміну бібліографічними записами [6, р. 205]. Вона у свій час ще називалася Shared Cataloging Program. Відповідно до неї та «Закону про вищу освіту» 1965 р., обов'язком Бібліотеки Конгресу було комплектування нової літератури, що має наукову цінність, з усього світу, каталогізація її та поширення готових описів як у вигляді карток, так і за допомогою інших засобів (дещо пізніше ними стали записи у MARC-форматі). Розподілена каталогізація передбачала також використання записів, створених у країнах, де ку-

пувалися книги, їхніми національними бібліографічними агенціями. У свою чергу Бібліотека Конгресу ділилася (share) цими записами з бібліотеками своєї країни.

Між тим і розподілена, і кооперована каталогізація в американських бібліотеках мають солідну історію. Ще у XIX ст. Чарльз К. Джеветт (Charles Coffin Jewett), котрий першим опублікував 1850 р. у США правила каталогізації, використавши відоме «91 Правило» А. Паніцці, пропагував кооперовану каталогізацію. Перебуваючи на посаді бібліотекаря Смітсонівського інституту у Вашингтоні, він намагався це зробити за допомогою оригінального стереотипного методу. Хоча брак розроблених та загально визнаних на той час правил та стандартів істотно стримував розвиток цього виду каталогізації.

Вагомий внесок у запровадження кооперованої каталогізації зробила Бібліотека Конгресу. Ще у 1902 р. вона почала поширювати каталожні дані серед бібліотек США шляхом продажу друкованих карток. Це не лише економило час працівників вишівських, публічних та інших бібліотек, дозволяло мати мінімальні штати бібліотекарів у відділах каталогізації, а й забезпечувало, що найголовніше, високу якість описів. У результаті політика і практика БК у галузі каталогізації стали національним стандартом, а сама установа забезпечила собі незаперечний авторитет у цій царині.

Наміри бібліотекарів ділитися каталожними описами для зменшення вартості та прискорення каталогізації отримали могутню підтримку у зв'язку з розвитком MARC-формату у 1960-х рр. та зростанням у 1970-х бібліографічних утворень нового типу, абсолютно відсутніх в Україні. Ці неприбуткові організації сьогодні формують бібліографічні бази даних та надають інші послуги. Найпотужніша з них – OCLC. Вона виникла у 1967 р. спочатку як Бібліотечний центр коледжу в Огайо. Аббревіатура OCLC утворювалася від його англійської назви – Ohio College Library Center (Бібліотечний центр коледжу в Огайо). Коли ж у 1981 р. назву змінювали (попередня вже не відповідала масштабам утворення, що динамічно розвивалося), постаралися зберегти звичну і вже добре відому аббревіатуру OCLC. Відтоді його назва – Онлайновий комп'ютерний бібліотечний центр (Online Computer Library Center, OCLC). Досить швидко OCLC став найбільшим у світі об'єднаним ресурсом каталожних даних. Ця бібліотечна мережа об'єднує сьогодні, як зазначалося вище, тисячі установ у 112 країнах. Центр підтримує найбільший

у світі зведений каталог, який має назву WorldCat (Світовий каталог) – найпотужнішу онлайн бібліографічну базу даних, що містить мільйони записів. Центр налічує 1200 співробітників у 7 країнах. Це суперприклад кооперованої каталогізації. Окрім створення WorldCat, OCLC розвинув онлайн систему міжбібліотечного абонементу, завдяки якій мільйони видань знайшли своїх користувачів.

Першим керівником цього надзвичайного проекту був Фредерік Кілгор (Kilgour Frederick Gridley), який обіймав посаду президента Центру з моменту його створення у 1967-му і до 1980 р., коли OCLC перетворився на міжнародну мережу. Ф. Кілгор відомий також своєю активною участю у виконанні Фармінгтонського плану. У 67-річному віці він залишив посаду керівника OCLC, але продовжував працювати у його Опікунській раді до 1995 р. З 1990 р. мешкав у Північній Кароліні, де по 2004 р. викладав на добре відомому у фахових колах факультеті бібліотеко- та інформаєзнавства в Чапл Хілл. Помер 2006 р. у віці 92 роки [14].

Протягом 1970-х рр. у Північній Америці окрім OCLC сформувалися й інші бібліографічні об'єднання. Серед них Інформаційна мережа наукових бібліотек (Research libraries information network, RLIN) [3, с. 327], яка, як вже зазначалося, кілька років тому ввійшла до складу OCLC. Кожне окреме утворення виростало з потреби кооперованої каталогізації, щоб зайвий раз не винаходити колесо, каталогізуючи одне й те ж саме видання [25, р. 14].

Звичайно, беззаперечним авторитетом у галузі каталогізації була Бібліотека Конгресу. Однак вона не очолила об'єднаного каталожного ресурсу, яким став OCLC. Як зазначається у документі, підготовленому Національною академією наук США, «БК21: Електронна стратегія Бібліотеки Конгресу», Бібліотека пропустила можливість наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр. забезпечити онлайн-вий доступ до каталожних записів для поділу/обміну ними. Такий каталог міг бути природним продуктом національної бібліотеки. Фактично Бібліотека Конгресу з не зовсім зрозумілих причин пропустила таку нагоду і поступилася OCLC та групі наукових бібліотек, зауважують автори документа [19, р. 125]. Можливо причина полягала у тому, що OCLC започатковувався й тривалий час очолювався такою потужною фігурою, як Ф. Кілгор.

Втім вже у 1973 р. Бібліотека Конгресу долучилася до одного з перших великих кооперативних проектів – CONSER (акронім від Cooperative Online Serials Program) – кооперативний онлайн-вий

проект з періодичних та продовжуваних видань. Він став для неї одним з найуспішніших. При цьому OCLC використовувався як база даних для зберігання записів.

БК завжди особливу увагу приділяла створенню авторитетних даних. З розвитком електронної каталогізації ця робота набуває дедалі більшої ваги, адже кооперована каталогізація не можлива без неї. Саме тому у 1970-х рр. було започатковано проект NACO (Name Authority Cooperative) з формування авторитетного файлу імен, що включав прізвища та назви колективних авторів, у т. ч. різних комітетів Конгресу, урядових установ, а також географічні назви. Наприкінці 1970-х рр. на допомогу кооперованій каталогізації прийшов, координований БК, проект SACO (Subject Authority Cooperative) – авторитетний файл предметних рубрик.

Понад 20 років тому Бібліотека Конгресу визнала за потрібне запустити ще один проект, що стосувався спільного створення бібліографічних та авторитетних записів. У 1988 р. почала діяти програма під назвою «Національна координована програма каталогізації». Спочатку вісім найбільших університетів США надсилали свої каталожні записи до онлайн-каталогу БК. Станом на 1990 р. число бібліотек, які брали участь у цій та інших програмах, значно зросло. У 1995 р. програму дещо трансформували. Тепер вона має назву BIBCO (Monographic bibliographic record program) – Програма монографічних бібліографічних записів.

У 1992 р. Бібліотека Конгресу звернулася до партнерів з пропозицією дослідити проблеми, пов'язані з кооперованою каталогізацією. Висловлювалася готовність співпрацювати, якщо від цього каталогізація стане кращою, дешевшою і швидшою. У 1995 р. з метою координації різних програм та проектів з кооперованої каталогізації БК розпочала реалізацію Програми кооперованої каталогізації (Program for Cooperative Cataloging, PCC), яка вважається найбільш успішною і динамічною програмою в історії бібліографічного контролю [32].

Нині PCC складається з чотирьох компонентів, про які йшлося вище: NACO (Name Authority Cooperative Program) – Спільна програма авторитетних імен; SACO (Subject Authority Cooperative Program) – Спільна програма авторитетних предметних рубрик; BIBCO (Monographic Bibliographic Record Cooperative Program) – Спільна програма монографічних бібліографічних записів; CONSER (Cooperative Online Serials Program) – Спільна онлайн-програма з періодичних та продовжува-

них видань. Бібліотекарі – учасники програми проходили навчання у фахівців Бібліотеки Конгресу. Директор з каталогізації Бібліотеки Конгресу Бічер Вігінс (Becher Wiggins) наводить таку хронологію еволюції Програми кооперованої каталогізації:

1973 – CONSER

1977 – NACO

1992 – SACO

1995 – BIBCO

1995 – PCC [29].

Завдяки цій Програмі вдасться досягти кількох цілей: створюються і спільно підтримуються бібліографічні записи у розподіленій, спільній (shared) базі даних OCLC і поширюються авторитетні записи через авторитетні файли імен (LC / NACO) та предметних рубрик (LC / SACO). Бібліографічні авторитетні записи, які вносяться членами PCC, що представляють різні установи, роблять можливим доступ до рідкісних, унікальних та інших маловідомих ресурсів [32]. Оскільки багато бібліотек ще протягом минулого століття перейшли до забезпечення бібліографічного контролю своїх фондів головним чином через копіювальну каталогізацію та перевантаження авторитетних файлів Бібліотеки Конгресу у свої онлайн-системи, вдалося істотно скоротити штати каталогізаторів і число фахівців, котрі професійно вивчають каталогізацію.

Кооперована каталогізація спирається на уніфіковану каталожну практику, визначену Англо-американськими правилами каталогізації. Бібліотеки усіх типів великою мірою покладаються на головну книгозбірню країни у створенні оригінальних каталожних записів, на яких вони вибудовують бібліографічний контроль своїх фондів, йдеться у Звіті Робочої групи Бібліотеки Конгресу з вивчення майбутнього бібліографічного контролю [23, р. 16]. Бібліотеки одержують ці записи з різних джерел: із записів, що їх готує Бібліотека Конгресу для видань на етапі їх верстки (CIP), з її онлайн-каталогу, із записів, переданих нею до OCLC, придбавають записи від постачальників, а останні одержують їх від OCLC або прямо від БК. Ці ж бібліотеки покладаються на Бібліотеку Конгресу і у авторитетній роботі. Тому багато з них, особливо невеликих, повністю залежні від БК.

Згадана Робоча група рекомендувала: й надалі ділити відповідальність за створення бібліографічних записів; виокремити категорії матеріалів, відповідальність за які можна розподілити, і категорії метаданих, що відповідно можуть постачатися кожним учасником; переглянути вплив БК на

інші бібліотеки та розширити число учасників Програми кооперативної каталогізації (РСС); посилити стимули, заохотивши таким чином бібліотеки ділитися бібліографічними записами [23, р. 17–18]. Більша ефективність дасть змогу бібліотекам спрямувати зусилля на інші види діяльності: авторитетний контроль, каталогізацію фондів унікальних, рідкісних та інших маловідомих матеріалів. А Бібліотека Конгресу зможе більше часу та ресурсів виділити для своїх власних колекцій, зробити їх доступними американській громадськості.

Робоча група у своїх висновках особливо наголосила на тому, що у майбутньому каталогізація відбуватиметься у формі співробітництва, децентралізовано, у міжнародному масштабі і на основі веб-технологій [23, р. 1]. Тому бібліотеки повинні розвивати обмін бібліографічними записами між собою, у т. ч. і на міжнародному рівні, активніше використовувати веб-ресурси. Колишній декан бібліотечно-інформаційного факультету Католицького університету Америки, а нині високопосадовець БК Дінна Маркум (Deanna Marcum) у своїй статті «Бібліотека Конгресу та майбутнє каталогізації» звертає увагу на ту тезу з відомого звіту Карен Келхоун (Karen Calhoun) «Природа каталогу, що змінюється, та його інтеграція з іншими пошуковими засобами», підготовленого на замовлення Бібліотеки Конгресу [9], у якій автор викладає своє бачення змін, котрі полягають у тому, що «наукові бібліотеки та їхні партнери розгорнуть низку спільних каталогів як ключовий компонент забезпечення наданого глобального доступу до більших, багатших фондів, аніж поодинока установа може мати окремо» [21, р. 9].

Зміст американського поняття каталогізація включає також *Cataloging in publication*, орфографічний варіант: *cataloging-in-publication*, загальноприйнята аббревіатура – СІР. Дослівно – це «каталогізація у виданні», а ще точніше – каталогізація перед публікацією чи виданням, тобто каталогізація книги, яка ще не надрукована [3, с. 67–68]. Частково подібна практика має місце на українських теренах. Зокрема, Національна парламентська бібліотека вже тривалий час готує бібліографічні описи версток, які потім з'являються на звороті титульної сторінки надрукованих видань у вигляді макету каталожної картки. Але спеціальний термін для такого виду каталогізації в Україні ще не виробився. У російській літературі вживається калька з англійської – «каталогизация в издании» [2, с. 422].

Програма СІР діє у Бібліотеці Конгресу з 1971 р., хоча експеримент з її впровадження проводився значно раніше – з червня 1958-го по вересень 1959 р. [3, с. 68]. Щоправда тоді вона називалася *cataloging in source* – каталогізація у джерелі [3, с. 68]. Видавці, які беруть участь у програмі СІР, подають верстки видань і спеціальні форми для заповнення до Бібліотеки Конгресу. Відповідно бібліотека на кожне таке видання готує *cataloging in publication (CIP) record* – бібліографічний запис на ще ненадруковану книгу, при цьому каталогізатори виконують описову каталогізацію (встановлюючи авторитетні записи нового імені, якщо потрібно), присвоюють предметні рубрики, а також індекси Класифікації Бібліотеки Конгресу, Десятькової класифікації Дьюї і Контрольний номер Бібліотеки Конгресу (LCCN). Виконаний запис вноситься до каталогу як дані СІР та у 10-денний термін надсилається видавцеві, який друкує його на звороті титульної сторінки видання. Щотижня БК надає дані СІР великим бібліотекам, бібліографічним центрам, книготорговельним організаціям не лише своєї країни, а й світу, сприяючи поширенню американської книги за кордоном. Багато з них використовують ці дані як інформацію про нові видання, що мають незабаром з'явитися.

Каталожний запис негайно стає доступним іншим бібліотекам, які комплектують, опрацьовані у такий спосіб, видання. В результаті економиться час, адже відпадає потреба щоразу каталогувати нову книгу. Тому мета такої каталогізації – служити бібліотекам держави, каталогуючи книги ще до їх видання. Пізніше, одержавши вже видану книгу, каталогізатори БК додають інші елементи до попереднього бібліографічного опису: кількість сторінок, яка у верстці могла бути неточною, розмір книги тощо.

Нині програма СІР доповнена Е-СІР програмою. Відповідно до неї видавці надають електронний текст видання для каталогізації перед його публікацією. Станом на 2005 р. 55 % усіх публікацій, що подавалися для СІР, надавалися як частина Е-СІР ініціативи [25, р. 5].

Одержання е-версток видань відкрило нові можливості для каталогізації у Бібліотеці Конгресу. Як справедливо зауважують Д. Байрам (John Byrum) і Д. Вільямсон (David W. Williamson), нинішні користувачі каталогу очікують доступу до повнішої інформації, ніж та, що пропонується при традиційних підходах до бібліографічного опису та доступу [8, р. 4]. Так, у Бібліотеці Конгресу ще на початку 1990-х рр. було створено групу добровольців з різ-

них підрозділів для проведення дослідження і вжиття заходів щодо розширення бібліографічних записів. Група, насамперед, запропонувала низку проєктів зі збагачення бібліографічних записів шляхом включення до них змісту видань. Дослідження показали зростання числа релевантних видань при пошуку завдяки наявності в описі змісту. Саме він допомагав визначатися читачам, особливо при запитах з закритих та віддалених книгозбирань, підвищував ефективність пошуку. Загалом книги зі змістом в описі частіше запитувалися читачами, а їх книговидача була вищою [8, р. 4].

Каталогізатори також почали використовувати надання електронних версток видань для каталогізації перед їх публікацією для збагачення каталожного запису. Так, протягом фінансового 2005 р. (закінчується 30 вересня) вдалося одержати загалом майже 35 тис. е-версток. У 1993–1994 рр. була написана програма, яка, як відзначають Д. Байрам і Д. Вільямсон, дала змогу каталогізаторам автоматично включати до створюваного каталожного запису текст змісту видань, одержаних у е-формі. Використовуючи спеціальну програму, каталогізатор виділяв зміст книги, і програма додавала його до бібліографічного запису у 505 поле. Усі ці дії виконуються відповідно до вимог «Англо-американських правил каталогізації» щодо запису змісту. Видаляються, наприклад, слова: розділ, підрозділ, частина, нумерація, пагінація тощо. Каталогізатор не додає зміст, якщо він вважає, що можна обійтися без нього. Нещодавно програму удосконалили включенням більшості діакритичних знаків та додаванням присвоєних Бібліотекою Конгресу предметних рубрик веб-версіям змісту. До кінця фінансового 2005 р. приблизно 60 тис. записів змісту з електронних версток було додано до веб-серверу [8, р. 5].

Принагідно додамо, що використання електронних версток – не єдиний шлях збагачення записів у процесі каталогізації, який практикує БК. Ще наприкінці 1990-х рр. було запущено проєкт Цифровий зміст (Digital Table of Contents D-TOCs). Він полягає у тому, що текст змісту друкованих видань сканується за допомогою спеціальної програми і поєднується з каталожним записом через посилання. Користувач вебу, знайшовши там зміст видання, натиснувши на посилання «бібліографічний запис» може перейти до каталогу Бібліотеки Конгресу, де знайде повний опис видання, зміст якого виставлений на вебі. До кінця фінансового 2005 р. понад 31 тис. назв була вибрана й опрацьована за D-TOCs проєктом, виходячи з таких критеріїв: на-

уково цінні видання, у т. ч. антології, біографії, довідкові [8, р. 7]. Найновіший проєкт зі збагачення каталожного запису змістом видання ґрунтується на ONIX-файлах, що їх надають видавці. Останні використовують цей стандартизований формат для надання інформації про видання постачальникам. БК також регулярно одержує ці файли [8, р. 7–8].

Згадувана вже Робоча група з вивчення майбутнього бібліографічного контролю Бібліотеки Конгресу рекомендувала повністю автоматизувати процес каталогізації у виданні (CIP). Для цього слід розробити прийняття ONIX-даних до програми CIP та вимагати від видавців брати у ній участь. Причому мається на увазі механізм прийняття цих даних у повністю автоматизований спосіб, щоб описова частина бібліографічного запису створювалася перед каталогізацією [23, р. 15].

Перехідний етап, що його переживає нині галузь каталогізації, відображено у цілій низці внутрішньобібліотечних документів останніх років. Так, у Каліфорнійському університеті спеціальна група з бібліографічного обслуговування підготувала аналіз, у якому робиться спроба переосмислити стан надання бібліографічних послуг існуючими каталогами в умовах динамічного зростання числа нових форматів, послуг, технологій у цифровому інформаційному середовищі [21, р. 4]. Майже одночасно подібний звіт з'явився у Індіанському університеті. Автори назвали його «Білий документ про майбутнє каталогізації в Індіанському університеті». Він містить рекомендації каталогізаторам готуватися до «нових, розширених ролей» [21, р. 4]. У цьому документі, як і в попередньому, наголошується, що нові інформаційні технології змінили традиційну каталогізацію. Багато хто передрикає, зауважують його автори, що дедалі зростаюча потужність пошукових засобів та автоматизованої предметизації, яка використовується для розкриття електронних фондів, може призвести до відмови від онлайн-каталогів і MARC-записів у майбутньому, хоча принаймні найближчим часом каталоги ще виконуватимуть свою функцію у мережевому середовищі [21, р. 7].

У звіті Індіанського університету визначено основні тенденції, що справлятимуть вплив на каталогізацію: передплата онлайн-ресурсів зростатиме, а друкованих зменшуватиметься; комерціалізація е-ресурсів пропонуватиме альтернативні засоби доступу до онлайн-контенту; інституційні репозитарії підтримуватимуть інформаційний доступ та збереження, але бібліотеки, їхні фонди одержать меншу економічну підтримку на

комплектування і дедалі більше покладатимуться на постачальників із зовні задля надання послуг та створення інформаційних продуктів; нового розвитку набуде бібліотечне обслуговування щодо задоволення потреб різноманітних користувачів; бібліотеки зосередяться на визначенні унікальних видань, що зберігаються у власних фондах, для їх оцифрування та розкриття користувачам [21, р. 8]. У рекомендаційній частині автори закликають вносити зміни в роботу каталогізаційного відділу лише після вичерпного вивчення інших ділянок бібліотечного процесу, а також наголошують на налагодженні партнерських стосунків з іншими відділами та поширити роботу каталогізаторів на інші форми – не МАРК-даних для підготовки еволюції онлайн-каталогу [21, р. 8].

Практика останніх років засвідчує, що трансформацію переживає навіть сама організація процесу каталогізації. Так, Бібліотека Конгресу переглянула шляхи, якими вона одержує та каталогує нові надходження, з метою скорочення часу опрацювання та покращення фізичної безпеки фондів. Результатом проведеної реорганізації стало те, що книги, одержані згідно з Законом про авторське право, за купівлею чи обміном надходять до одного підрозділу, замість кількох, для централізованого опрацювання. Останнє передбачає замовлення, каталогізацію, штрихкодування та іншу діяльність, що дає змогу читачеві оперативної знайти потрібну книгу серед мільйонів видань.

Нова організаційна структура – Директорат з комплектування та бібліографічного доступу об'єднав функції комплектування та каталогізації, що сприяло пришвидшенню процесу роботи. На планування та підготовку реорганізації, консультування співробітників було витрачено 2,5 роки. Злиття функцій комплектування та каталогізації з 1 жовтня 2008 р. поклато край старій індустріальній моделі роботи, в якій книга, що надходила, рухалася повільно, «відвідуючи» цілу низку окремо існуючих підрозділів комплектування та обробки. Ще раніше, на початку 1990-х, були об'єднані предметна та описова каталогізації, що поклато початок централізованому опрацюванню, яке сприяє уникненню дублювання зусиль та пришвидшує час появи книги на полиці [13, р. 213].

Каталогізація друкованих та інших видів видань на фізичних носіях з представленням даних в онлайн-середовищі лише один, близький до традиційного, аспект цього поняття. Інший і дуже суттєвий – каталогізація самих електронних ресурсів. Нині розроблено нові засоби, методи та

стандарти організації і опрацювання е-інформації, доступної в Інтернеті та Інтранеті. Це стандарти метаданих, найпоширенішим з яких є Дублінський набір основних елементів метаданих* (Dublin Core Metadata Element Set) або Дублінське ядро (Dublin Core) [3, с. 116], таксономії, онтології, XML та інші способи організації електронних ресурсів. Їх мета – сприяти організації та опрацюванню інформації, ґрунтуючись на розвитку семантичного вебу.

Відтак у комп'ютерному середовищі замість традиційного поняття каталогізація дедалі частіше вживають інше – створення метаданих. В «Енциклопедії з бібліотекознавства та інформацієзнавства» зазначається, що є сенс ототожнювати створення метаданих і каталогізацію, адже ці види діяльності мають однакову кінцеву мету – виробити набір структурованих описових даних, які забезпечать пошук об'єкта та інші бажані функції. У даному випадку запис метаданих та каталожний запис виглядають синонімічними продуктами [15, р. 1877]. Тому каталогізацію і створення метаданих також можна розглядати як синоніми. Вже згадувана нами Д. Рейтц, відзначаючи, що машиночитувана каталогізація на основі англо-американських правил формально є також метаданими, все ж сферу функціонування терміна «метадані» пов'язує з електронним середовищем [24, р. 449]. Тобто вона вважає їх синонімами, але такими, що діють у різних середовищах. Є дослідники, котрі ставлять знак рівності між створенням метаданих для електронних ресурсів та каталогізацією книг, хоча немало й таких, що розглядають каталогізацію як діяльність, підпорядковану ширшому поняттю – створення метаданих.

Дехто з американських бібліотекознавців скептично ставиться до можливості каталогізації такого виду електронних ресурсів, як ресурси Інтернету. «Нова неможлива річ – внести порядок у хаос, втримати світло у пляшці, взяти електронний документ з тривалістю життя як у травневого хруща <...>, і зробити його частиною впорядкованого і гармонійного світу, інакше кажучи, застосувати щось на зразок бібліографічного контролю до безладу Інтернету та вебу», – пише Майкл Горман, один з редакторів «Англо-американських правил каталогізації» у статті «Каталогізація в електронному столітті» [16, р. 6]. Автори монографії «Ор-

* Можна запропонувати й інший переклад назви цього стандарту: Дублінський набір найсуттєвіших елементів метаданих. Його ще перекладають як Дублінський базовий комплект елементів метаданих.

ганізація інформації» вважають, що електронний ресурс ускладнив визначення одиниці каталогізації, адже в е-середовищі це може бути домашня сторінка університету і все, на що там посилаються, а може бути документ одного з його підрозділів [27, р. 200].

Д. Маркум, активно займаючись створенням нової структури Бібліотеки Конгресу – Директорату з комплектування і бібліографічного доступу, також висловлювала сумнів щодо потреби каталогізації електронних матеріалів: «якщо ми розвиваємо е-ресурси, постає питання: чи є потреба у наданні докладної каталожної інформації для цих е-матеріалів? Чи можемо ми думати про Google як каталог?» [22, р. 15].

На «зміну каталогізаційного пейзажу» після виявлення вебу вказує і Девід Уайтхеар [28]. На його переконання, зміни виражаються у тому, що саме видавці і постачальники, а не бібліотеки, розвивають стандарти електронних метаданих і використовують їх на практиці. Постачальники починають надавати МАРК-записи і послуги вже готовими. Якщо раніше багато записів створювалися паралельно на локальному бібліотечному рівні, то з поширенням Інтернету бібліотеки обмежують штат каталогізаторів, запозичуючи записи; до WorldCat та інших кооперативних систем каталогізації додаються записи, створені постачальниками, замість розвитку спільних каталожних систем [28].

Професор Р. Смірагла акцентує увагу на змінах, що торкнулися традиційних понять: те, що було описовою каталогізацією поєднується з використанням інших схем метаданих (Дублінське ядро, Кодований архівний опис та XML як мінімум); те, що колись було предметною/тематичною каталогізацією, розширене елементами репрезентації знань, включаючи побудову онтологій і тезаурусів [26, р. 29].

Отже, такими є обсяг, основний зміст поняття «каталогізація» і впливи, яких воно зазнає. Щоб відповісти на безліч питань, які постали нині перед каталогізацією, Бібліотека Конгресу продовжує співпрацювати з усіма спорідненими установами у виробленні політики у цій галузі. Це і замовлення незалежної експертизи [9], і створення різних робочих груп, наприклад, з вивчення майбутнього бібліографічного контролю [23], і тісна співпраця з міжнародними організаціями, зокрема, з ІФЛА щодо підготовки Функціональних вимог до бібліографічних записів (FRBR).

Американські каталогізатори беруть активну участь у зустрічах, що їх організовує ІФЛА для пе-

регляду Паризьких принципів каталогізації, оновлення їх відповідно до сьогодишнього середовища, поширення на описову і предметну каталогізацію. Так, на зустріч 2003 р. у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) з'їхались 54 експерти з 32 європейських країн (Україна, на жаль, не мала там свого представника). Однією з цілей цього зібрання було визначення можливих шляхів гармонізації існуючих правил каталогізації і вироблення рекомендацій для міжнародних правил, які передбачали б національні й культурні варіації. В результаті вдалося виробити проект «Положення про міжнародні принципи каталогізації». Після доопрацювання у ході наступних регіональних зустрічей документ видали у 2009 р. за редакцією фахівця Бібліотеки Конгресу Барбари Тіллетт [18].

Таким чином, зміст американського поняття каталогізація формувався протягом майже столітнього активного й зацікавленого розвитку. За змістом воно є ширшим від українського. Основні виклики каталогізації постали у зв'язку з появою електронного середовища та нового виду ресурсів – електронних. На потребу позначення їх опису виник навіть новий термін «створення метаданих» та цілий пласт іншої термінології, яка розглянута у статті. Зміни зумовили необхідність вироблення нових правил опису, які ось-ось набудуть чинності. Під сумнів іноді ставиться сама потреба каталогізації. Фахівці занепокоєні, якщо Google оцифрує 8–10 мільйонів томів і зробить їх тексти доступними в Інтернеті, що станеться з кожною бібліотекою й чи потрібно буде тоді каталогізація? [20, р. 5]. Втім поки що каталогізація відіграє ключову роль у поширенні знань, продовжує бути основним видом діяльності з організації інформації у бібліотеці. Для нас важливо, якщо не брати участі у процесах, пов'язаних з трансформацією каталогізації на відміну від провідних країн світу, то хоча б відстежувати їх і, принаймні, знати про них.

Список використаної літератури

1. Кузнецов, В. И. Понятие и его структуры: Методологический анализ / В. И. Кузнецов; НАН Украины; Ин-т философии. – К., 1997. – 237 с.
2. Стандарти по библиотечному делу: сб. / сост. Т. В. Захарчук и др. – СПб: Изд-во «Профессия», 2000. – 512 с.
3. Стрішенець, Н. В. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Н. В. Стрішенець; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. Вернадського. – К., 2004. – 329 с.
4. Стрішенець, Н. В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. Вернадського. – К., 1997. – 143 с.; див. також Ковалевський, Ю.

Правила картографії / передм. Ю. О. Меженка. – К., 1923. – 70 с.

5. Труды Первого Всероссийского библиографического съезда / Русское библиогр. общ. при Московском ун-те. – М., 1926. – 263 с.

6. The ALA Glossary of Library and Information Science / H. Young, ed., with the assistance of T. Belanger... [et al.]. – Chicago: American Library Association, 1983. – XVI, 245 p.

7. ASIS&T thesaurus of information science, technology, and librarianship / A. Redmont-Neal, M. M. K. Hlava, editors / American Society for Information Science and Technology. – 3rd ed. – Medford, N.J.: Information Today, 2005. – 255 p.

8. *Byrum, J. D. Jr., Williamson, D. W.* Enriching traditional cataloging for improved access to information: Library of Congress tables of contents projects / John D. Byrum Jr., David W. Williamson // Information Technology and Libraries. – 2006. – March. – P. 4–11.

9. *Calhoun, K.* The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools: Prepared for the Library of Congress. Final report. March 17, 2006 // <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>. – Доступ 4.09.2009 p.

10. *Chowdhury, G. G.* Librarianship: an introduction / G. G. Chowdhury, Paul F. Burton, David McMenemy and Alan Poulter. – London: Facet publishing, 2008. – 329 p.

11. *Chowdhury, G. G., Chowdhury, S.* Organizing Information from the Shelf to the Web / G. G. Chowdhury, Sudatta Chowdhury. – London: Facet Publishing, 2007. – 230 c.

12. *Cutter, C. A.* Rules for a Dictionary Catalog / Charles A. Cutter. – 4th ed. – Washington, D. C.: Government Printing Office, 1904. – 173 p.

13. *Fineberg, G.* 21st century workforce: Reorganization merges acquisitions, cataloging / Gail Fineberg // Library of Congress Information bulletin. – 2008. – December. – P. 213–215.

14. *Fox, M. Frederick, G.* Kilgour, Innovative Librarian, Dies at 92 / Margalit Fox // The New York Times. – 2006. – August 2.

15. *Greenberg, J.* Metadata and the World Wide Web / Jane Greenberg // Encyclopedia of Library and Information Science / ed. by Miriam A. Drake. – New York; Basel: Marcel Dekker, 2003. – Vol. 3. – P. 1876–1888.

16. *Gorman, M.* Cataloguing in an Electronic Age / M. Gorman // Cataloging and Classification Quarterly. – 2003. – Vol. 36. – N. 3/4. – P. 5–17.

17. *Hanson, E. R., Daily, J. E.* Catalogs and Cataloging / Eugene R. Hanson, Jay E. Daily // Encyclopedia of Library and Information Science / ed. by Miriam A. Drake. – 2nd ed. – New York; Basel: Marcel Dekker, 2003. – V. 1. – P. 431–468.

18. IFLA Cataloguing Principles: The Statement of Inter-

national Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary. In 20 Languages / ed. by Barbara B. Tillett, Ana Lupe Cristón. – München: K.G. Saur, 2009. – 304 p. – (IFLA Series on Bibliographic Control. – Vol. 37).

19. LC21: A Digital strategy for the Library of Congress. Digital revolution, library evolution / National Academy of Sciences // <http://www.nap.edu/catalog/9940.html>. Доступ 5.08.2009.

20. *Mann, T.* What is going on at the Library of Congress? June 19, 2006 / Tomas Mann // <http://www.guild2910.org/AFSCMEWhatIsGoingOn.pdf>. – Доступ 8.09.2009.

21. *Marcum, D. B.* The Library of Congress and cataloging's future / Deanna B. Marcum // Cataloging and classification quarterly. – 2008. – Vol. 45. – N. 3. – P. 3–15.

22. *Oder, N.* The end of LC subject headings? Report on catalog revamp provokes strong reactions / N. Oder // Library journal. – 2006. – May 15. – P. 14–15.

23. On the Record: Report of the Library of Congress Working Group on the future of Bibliographic control. January 9, 2008 // <http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>. – Доступ 22.11.2009.

24. *Reitz, J. M.* Dictionary for library and information science / Joan M. Reitz. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2004. – 788 p.

25. *Schultz, L. M.* A beginner's guide to copy cataloging on OCLC/PRISM / Lois Massengale Schultz. – Englewood, Colorado: Libraries Unlimited, 1995. – 288 p.

26. *Smiraglia, R. P.* Rethinking what we catalog: Documents as cultural artifacts / Richard P. Smiraglia // Cataloging and Classification Quarterly. – 2008. – Vol. 45. – N. 3. – P. 25–37.

27. *Taylor, A. G.* The organization of information / Arlene G. Taylor and Daniel N. Joudrey. – 3rd ed. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2009. – 512 p. – (Library and Information Science Text Series).

28. *Whitehair, D.* Next generation cataloging and metadata services: An OCLC pilot project / D. Whitehair. – NFAIS. Philadelphia. 28 March, 2008.

29. *Wiggins, B.* The Program for Cooperative Cataloging / B. Wiggins // <http://research.calacademy.org/research/informatics/taf/proceedings/wiggins.html>. – Доступ 1.09.2009

30. *Wynar, B. S.* Introduction to Cataloging and Classification / Wynar S. Bohdan; ed. by Arlene G. Taylor. – 7th ed. – 1985. – Littleton, Colorado: Libraries Unlimited, 1985. – 641 p.

31. <http://www.oclc.org/US/EN/about/default.htm>. – Доступ 1.09.2009.

32. <http://www.loc.gov/catdir/pcc/2001pcc.html>. – Доступ 1.09.2009.

Тетяна Добко,
зав. відділу НБУВ,
канд. іст. наук

Розвиток довідкової служби Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 30-річчя відділу довідково-бібліографічного обслуговування)

Розглянуто розвиток служби довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Висвітлено функції, напрями, результати роботи відділу довідково-бібліографічного обслуговування за 1979–2009 рр. та перспективи розвитку підрозділу на найближчий період часу.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, довідково-бібліографічне обслуговування, довідково-бібліографічний фонд.

The development of the Bibliographic reference services of the V. Vernadskyi National Library of Ukraine is examined. The activity of the Reference-bibliographic Department is covered (1979–2009): features, trends, results and prospects.

K e y w o r d s: V. Vernadskyi National Library of Ukraine, bibliographic reference services, reference-bibliographic fund.

Ефективний пошук інформації майже не можливий без належним чином організованої довідково-бібліографічної діяльності. Саме тому фундатори Національної Бібліотеки Української держави розглядали цей напрям роботи установи як один з найважливіших. Це питання не раз порушувалося на засіданнях, воно відображене у документах Комісії, сформованої при Міністерстві народної освіти та мистецтв 1918 р., що займалася розробленням законопроекту про заснування Академії Наук.

2 серпня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила Закон про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави». У документі «Від Тимчасового Комітету для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві» (голова Комітету – академік В. І. Вернадський, члени: С. О. Єфремов, Г. П. Житецький, В. О. Кордт, А. Є. Кримський; секретар – Е. Ю. Перфецький) довідкове обслуговування визначається як одна з важливих функцій майбутньої Бібліотеки¹.

У Бібліотеці обслуговування читачів розпочалося з серпня 1920 р., коли відкрили перший читальний зал. Того ж року приступили до активного розроблення принципів організації каталогів і ство-

рення систематичного каталогу². Досить швидко запрацював Довідковий відділ. «Справочний Відділ (шифр Відділу – I) було організовано ще в 1921 році, коли було одібрано до 2 тисяч всяких справочних виданнів, енциклопедій, словників, каталогів тощо. До цього відділу поступав весь аналогічний матеріал із сортувалень, і таким чином в ньому мав збиратися весь справочний матеріал без огляду на те, чи має він хоч якусь справочну вартість і чи придатний і потрібний для справок чи ні. В такому вигляді Справочний Відділ і функціонує; при читальні, має окремих картковий каталог, приступний читачам»³.

Згодом переглядаються засади організації Довідкового відділу, в основу його роботи було покладено принцип «життєвості». Більшість фахівців схилилися до думки, що «в склад його повинні входити не всі справочні книжки, що їх має В. Б-ка [Всенародна бібліотека], а тільки ті, що мають живий, сучасний інтерес, а не історичне тільки значіння; справочні книжки вузько спеціального характеру, запит на які може бути дуже рідкий, в склад його також не включаються»⁴.

²История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. – К., 1979. – С. 31.

³Постернак, С. Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській Академії Наук у м. Києві. – К., 1923. – С. 18.

⁴Там само. – С. 30.

¹Від Тимчасового Комітету для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві // Книж. вісн. – 1919. – №1. – С. 1–4.

У 1923 р. відділ нараховував вже близько 3 тис. примірників енциклопедій, словників, юридичних довідників, збірок законів, декретів та інших документів⁵.

Систематичне довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) у Бібліотеці спочатку забезпечував консультаційно-виставковий відділ, який за 1926 р. виконав 1040, а за 1928-й – 2459 довідок. У 1926 р. було організовано довідкове обслуговування і прийом замовлень по телефону.

У 1931 р. створюється консультаційно-бібліографічний відділ, який дав змогу помітно покращити довідково-бібліографічне обслуговування читачів. У складі відділу функціонувало три сектори: бібліографічний, консультаційний, виставковий, а також підвідділ – обов'язкового примірника друкованої продукції УСРР і спеціальна довідкова бібліотека. Уже в 1933 р. відділ надав 3500 консультацій і довідок. У 1935 р. спеціалізований довідково-бібліографічний фонд нараховував вже 40 тис. примірників. Крім тематичних списків і довідок тут готувалися рекомендаційні списки літератури з питань економіки, науки, освіти тощо. Створений на його базі відділ бібліографії у 1940 р. надав читачам 4803 консультації і довідки⁶.

У подальшому відділ неодноразово змінював свої назву, функції і структуру: бібліографічний відділ, відділ наукової інформації та довідково-бібліографічного обслуговування, відділ науково-бібліографічної інформації, де крім ДБО читачів та абонентів здійснювалися науково-інформаційна діяльність, підготовка поточних бібліографічних покажчиків з широкого кола питань розвитку народного господарства, науки, культури, літературознавства.

Відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) як самостійний підрозділ функціонує у Бібліотеці з квітня 1979 р. Він виник у результаті реорганізації відділу науково-бібліографічної інформації. Спочатку у структурі відділу було два сектори: сектор комплектування довідково-інформаційного фонду та сектор довідково-бібліографічного обслуговування і бібліотечно-бібліографічної орієнтації читачів.

За цей час значно зріс обсяг довідково-бібліографічного фонду, удосконалено його структуру, сформовано сучасний довідково-пошуковий апарат, розширено сферу та перелік послуг, що надаються читачам. Щороку користувачі Бібліотеки от-

римували тисячі усних та письмових бібліографічних довідок.

У режимі «запит – відповідь» здійснюється оперативне задоволення різних інформаційних потреб законодавчих та виконавчих органів, наукових установ, вищих навчальних закладів, підприємств, музеїв, архівів, редакцій газет і журналів, видавництв.

З грудня 1979-го по квітень 1986 р. відділ очолювала відомий бібліограф Зоя Олександрівна Врублевська (1929–2006). Уся її трудова діяльність була пов'язана з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. З. О. Врублевська з 1949-го по 1991 р. обіймала різні посади: бібліотекаря, головного бібліографа науково-бібліографічного відділу; в.о. завідувачки науково-бібліографічного відділу; головного бібліографа науково-бібліографічного відділу; в.о. заступника директора Бібліотеки з наукової роботи (1975 р.); головного бібліографа відділу наукової бібліографії; завідувачки відділу довідково-бібліографічного обслуговування. Після виходу на пенсію працювала за трудовими угодами у відділах систематизації та основних фондів (1986–1991).

Очолюючи ВДБО, Зоя Олександрівна активно долучалася до розроблення проблем довідково-бібліографічного обслуговування читачів, питань розвитку ретроспективної бібліографії, до підготовки бібліографічних тематичних покажчиків. Вона була автором численних методичних рекомендацій з укладання бібліографічних покажчиків, проведення оглядів, створення бібліографічних картотек. Під її керівництвом здійснювалася значна робота з формування довідково-бібліографічного апарату Бібліотеки, популяризації та поширення бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів.

У 1980-ті рр. бібліографічна та науково-інформаційна діяльність Бібліотеки, бібліотек системи Академії наук України спрямовувалася на надання дієвої допомоги керівним кадрам, вченим і спеціалістам різних галузей народного господарства. Важливою складовою інформаційного обслуговування стає забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, цільових комплексних програм і програм, спрямованих на прискорення науково-технічного прогресу.

З набуттям ВДБО статусу самостійного підрозділу тут набирає сили науково-методична діяльність. У цей період фахівцями відділу систематично проводилися семінари-практикуми для працівників бібліотек НДУ АН УРСР, здійснювалася велика робота з координації ДБО. Широко практикувалося вивчення стану довідково-бібліографічної роботи у бібліотеках мережі, питань формування довідково-бібліографічного апарату (ДБА) шляхом планових пере-

⁵ Постернак, С. Всенародна бібліотека України (До 5-річного ювілею) // Бібл. вісті. – 1923. – Ч. 3. – С. 17.

⁶ История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. – С. 77.

вірок їхньої діяльності та надання консультативної, науково-методичної допомоги.

Велика увага приділялася координації довідково-бібліографічного обслуговування в системі АН України, була відпрацьована технологія надання усних та письмових бібліографічних довідок, розроблені нормативно-методичні документи. Співробітниками Бібліотеки не лише надавалися рекомендації щодо покращення організації ДБО, а й готувалися різноманітні інструктивні матеріали.

З метою уніфікації обліку довідок, упровадження єдиних організаційно-технологічних засад довідково-бібліографічної діяльності було підготовлено рекомендаційні посібники «Организация, ведение и использование фонда письменных библиографических справок (списков), выполненных ЦНБ и библиотеками системы АН УССР : метод. рекомендации (сост. М. А. Маева. – К., 1979), «Составление письменной библиографической справки в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации (сост. : А. Л. Панова, Н. М. Погребецкая. – К., 1983), «Выполнение устной библиографической справки в ЦНБ АН УССР : рекомендации (сост. : М. А. Маева, А. Л. Панова. – К., 1985), «Организация устного библиографического обзора в библиотеке научного учреждения АН УССР: рекомендации (сост.: З. А. Врублевская, Н. М. Исаева. – К., 1985), «Пропаганда библиотечно-библиографических знаний в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации (сост. : Н. М. Исаева, А. Л. Панова, З. Н. Силаева ; ред. З. А. Врублевская. – К., 1985).

Протягом багатьох років завдяки зусиллям З. О. Врублевської видавався щорічник «Информационный указатель библиографических работ, выполненных библиотеками и научными учреждениями системы АН УССР в ... году», який сприяв поліпшенню координації науково-інформаційної роботи бібліотек. На початку 80-х років ХХ ст. налагоджується чітко системне функціонування ДБО, яке полягало у взаємодії підрозділів Бібліотеки, що здійснюють обслуговування читачів, координації з бібліотеками системи АН УРСР, а також з універсальними і галузевими науковими бібліотеками Києва.

З травня 1986-го по квітень 1994 р. ВДБО очолювала Галина Олексіївна Ритова. Під її керівництвом колектив посилює увагу до науково-організаційних засад формування ДБА, упорядкування довідково-бібліографічного фонду (ДБФ). Поглиблюється науково-методична робота, що дає змогу підготувати посібник: «Организация библиографических картотек в библиотеках НИУ АН УССР : рекомендации (сост. : М. С. Печорина, Г. А. Рытова. – К., 1986), Результати аналізу стану бібліографічних картотек склали зміст

звіту «Система библиографических картотек ЦНБ АН УССР. Анализ состояния. Пути совершенствования : отчет» (сост. : Г. А. Рытова, М. А. Чиж, Е. А. Ульянова, И. Б. Вишневецкая. – К., 1987).

У 1989 р. фонди відділу було перевезено до нової будівлі Бібліотеки, де й нині розміщується підрозділ. Територіально книгосховище відділу і читальний зал знаходяться поруч. Це дало змогу більш зручно розмістити фонд, створити для читачів комфортніші робочі місця. Хоча на даний час відділ потребує додаткових площ, адже існує проблема з розміщенням нових надходжень.

За керівництва Г. А. Ритової розробляються організаційні засади системи інформаційного забезпечення органів державної влади, проблеми надання платних бібліографічних послуг. Було підготовлено концепцію впровадження у відділі автоматизованих засобів інформації. З метою оперативного забезпечення інформаційних запитів з реформування економіки, кількість яких помітно зростає, упродовж 1992–1995 рр. відділ працював над створенням проблемно-орієнтованої бібліографічної бази даних з питань ринкової економіки «ЕCON», де відображалися нові надходження книг, авторефератів дисертацій, розкривався зміст періодичних видань, збірників українською, російською та основними європейськими мовами. Це сприяло оперативному задоволенню запитів користувачів відповідної тематики.

З липня 1994 р. ВДБО очолює ст. наук. співробітник, канд. іст. наук Тетяна Василівна Добко. Більш чітко окреслюються основні напрями діяльності відділу, а саме: організація сучасного довідково-бібліографічного апарату; формування довідково-бібліографічного фонду на різних носіях; довідково-бібліографічне обслуговування у традиційному та автоматизованому режимах; пріоритетне обслуговування інформаційних запитів органів державної влади; бібліотечно-інформаційне обслуговування документами довідково-бібліографічного фонду ВДБО; навігація у світових бібліотечно-бібліографічних ресурсах; сприяння ефективному використанню фондів бібліотеки, новітніх інформаційних ресурсів; науково-дослідна і науково-методична робота у галузі ДБО.

З середини 90-х років ХХ ст. розпочалося формування українського сегмента в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) активізуються процеси створення електронних каталогів, електронних бібліотек, реферативних, проблемно-орієнтованих баз даних.

Бібліотека починає дотримуватися стратегії ак-

тивної організації доступу до електронних інформаційних ресурсів провідних світових виробників. За підтримки міжнародного фонду «Відродження» та Міжнародного наукового фонду у 1996–2000 рр. були реалізовані проекти (керівник – Т. В. Добко) з організації доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів на компакт-дисках, налагоджено обслуговування користувачів електронними інформаційними ресурсами засобами локальної комп'ютерної мережі, придбано необхідні бази даних для забезпечення інформаційних запитів науковців, фахівців з природничих та технічних наук. Проводилася значна робота з наукової організації довідково-бібліографічного фонду, реорганізації довідково-пошукового апарату.

Великого значення набуло орієнтування, знання репертуару та змісту основних електронних довідково-інформаційних ресурсів, структури фондів бібліотек, можливостей використання їхнього довідково-пошукового апарату. Фахівці ВДБО готували методичні матеріали, пам'ятки, інструкції для користувачів базами даних, проводили навчальні семінари-практикуми для фахівців бібліотек НДУ НАН України та інших відомств.

З метою популяризації використання інформаційних ресурсів на компакт-дисках, що надійшли до фонду, було підготовлено анотований каталог «Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування» (уклад. Т. В. Добко. – К., 1996), методичні посібники з питань використання електронних інформаційних ресурсів: «Пошукова система WinSPIRS : інстр. Користувача» (В. А. Шкаріна. – К., 2000), «Бази даних EBSCO Publishing на CD-ROM : система пошуку» (В. А. Шкаріна. – К., 2001), також з'явилася низка статей у фаховій періодиці.

Зі створенням у Бібліотеці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) ВДБО функціонує у структурі СІАЗ. У цей час удосконалюється система довідково-бібліографічного обслуговування абонентів усіх рівнів оперативною, достовірною, об'єктивною інформацією, урізноманітнюються види інформаційних продуктів. Велася активна робота з розкриття фонду, тривала систематична підготовка оглядової, бібліографічної інформації за запитами владних структур та в упереджувальному режимі, реферативних інформаційно-бібліографічних матеріалів за надходженнями довідково-бібліографічних видань.

З 2002 р. наукова робота ВДБО здійснюється відповідно до загальних тем СІАЗу. Зокрема, протягом 2002–2006 рр. розроблялася тема: «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспільства» (науковий ке-

рівник – канд. філос. наук В. М. Горювий). Відділ працював над розділами: «Вивчення характеру запитів владних структур, інших суспільних інститутів стосовно аналізу процесів реформування українського суспільства»; «З'ясування ставлення громадськості до перебігу реформ в Україні шляхом аналізу запитів користувачів відділу довідково-бібліографічного обслуговування». У 2004 р. наукова робота велася за темою: «Досвід ДБО бібліотек зарубіжних країн в інформаційному забезпеченні управлінських рішень». Були опрацьовані вторинні інформаційні ресурси, здійснювався пошук інформації по темі, зібрано бібліографію за 1985–2004 рр. Результати дослідження оприлюднювалися на наукових конференціях, висвітлювалися у численних публікаціях.

У 2005 р. наукові співробітники відділу працювали над науковою темою: «Вивчення інформаційного потенціалу бібліотек, можливостей сучасного довідково-пошукового апарату щодо оперативного і якісного забезпечення запитів користувачів, налагодження постійного зворотного зв'язку», а у 2006 р. – «Формування баз інформаційно-бібліографічних матеріалів за надходженнями довідково-бібліографічних видань та їх оперативне використання за рахунок застосування інноваційних технологій пошуку, обробки, зберігання та доставки інформації» (керівник – канд. іст. наук Т. В. Добко). За результатами наукових досліджень відділ ДБО значно удосконалив зміст та розширив різновиди інформаційних продуктів для користувачів усіх рівнів.

Упродовж 2007–2009 рр. наукова робота здійснювалася відповідно до загальної теми СІАЗу 1.4.07-09 «Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства» (керівник – д-р іст. наук В. М. Горювий). Співробітники відділу працювали над розділами: «Відображення питань демократичних перетворень у державних бібліографічних покажчиках і електронних ресурсах»; «Дослідження та формування довідково-бібліографічного фонду, підготовка інформаційно-аналітичних продуктів, які розкривають його сучасні складові»; «Вдосконалення організації забезпечення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними ресурсами» (керівник – канд. іст. наук Т. В. Добко).

З метою оперативного забезпечення інформаційних запитів користувачів вивчалася інформаційне середовище Інтернету, здійснювався пошук сайтів, які містять змістовну інформацію, об'єктивно висвітлюють проблеми сучасної економіки, права, політології, розвитку науки тощо. Виявлені довідкові матеріали, бібліографічні покажчики, як правило,

архівувалися та встановлювалися в мережі відділу та Інтранет-середовищі Бібліотеки.

Для задоволення поточних запитів користувачів готувалися бібліографічні покажчики, тематичні списки літератури, формувалися проблемно-орієнтовані БД, тобто мала місце певна інтеграція довідково-бібліографічного обслуговування та інформаційно-бібліографічної діяльності. Серед підготовлених фахівцями ВДБО списків в упереджувальному режимі – «Національна безпека України», «Українська національна ідея», «Національні інтереси», «Патріотизм. Патріотичне виховання», «Захист суспільної моралі», «Захист конституційних прав та свобод громадянина в Україні», «Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України та парламентів зарубіжних країн», «Питання вступу України до Світової організації торгівлі», «Агропромисловий комплекс України і СОТ у бібліографії», «Розвиток промисловості України та СОТ», «Імідж політичного та державного діяча», «Імідж органів державної влади» та ін. Всі вони знайшли широке практичне застосування. Важливо, що, вказані у тематичних бібліографічних посібниках, списках літератури, документи супроводжуються шифрами зберігання у фондах НБУВ. Це сприяє розкриттю інформаційного потенціалу Бібліотеки і удосконаленню обслуговування користувачів.

Вагомою частиною довідково-бібліографічного фонду (ДБФ) є система універсальних поточних і ретроспективних бібліографічних покажчиків, які забезпечують різнобічний та багатоаспектний тематичний, фактографічний і концептографічний пошуки. ДБФ включає також універсальні енциклопедії, спеціальні, галузеві, тематичні довідкові видання.

Фахівцями підрозділу ведеться постійна робота з наукової організації ДБФ, його упорядкування, наближення до користувача найновіших та найактуальніших видань. У читальному залі відділу представлено: офіційні законодавчі та урядові документи; вітчизняні та зарубіжні універсальні, галузеві та тематичні енциклопедії і довідники; словники всіх типів (біографічні, краєзнавчі, лінгвістичні, тлумачні тощо); довідники зарубіжних країн і міжнародних організацій; державні бібліографічні покажчики, видання головних науково-інформаційних центрів. Тут також надається доступ до світових електронних ресурсів. Налагоджено системний аналіз репертуару та змісту нових довідково-бібліографічних видань, спрямований на формування та удосконалення довідково-бібліографічного фонду. Щороку до фондів відділу надходить понад 4 тисячі довідково-енциклопедичних видань та бібліографічної періодики. Нині ДБФ відділу довідково-бі-

ліографічного обслуговування нараховує понад 175 тис. документів. На його базі здійснюється довідково-інформаційне обслуговування реальних, дистантних користувачів з України та зарубіжних країн.

З 2004 р. у ВДБО формується електронний каталог на ДБФ на програмному забезпеченні РБІС-64 (адміністратор ЕК – В. А. Шкаріна). На його основі готуються анотовані каталоги, путівники та інформаційні матеріали, що розкривають зміст фонду. Так, вже підготовлено анотовані каталоги «Історія Києва у довідково-бібліографічних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (уклад. В. А. Шкаріна – К., 2006); «Держава і право» (уклад.: В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна; вступ ст. та наук. ред. Т. В. Добко. – К., 2010).

Популяризація бібліотечно-бібліографічних знань шляхом проведення лекцій, екскурсій, семінарів, індивідуального інформування і консультування – ще один важливий напрям діяльності ВДБО. Щороку фахівці відділу беруть участь у традиційних Днях аспіранта, проводять семінари-практикуми «Довідково-бібліографічний апарат Бібліотеки. Методика бібліографічного пошуку та складання списку документів за чинними стандартами» (для аспірантів першого року навчання) та «Методичні рекомендації з оформлення бібліографічного апарату дисертаційної роботи» для аспірантів третього року навчання (С. М. Горбань, Н. І. Моисеєнко).

З метою популяризації і розкриття фондів з кінця 2003 р. фахівці ВДБО систематично інформують читачів інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», який видається в друкованій і електронній формах (<http://nbuv.gov.ua/siaz.html>), про нові надходження до фонду НБУВ довідкових, енциклопедичних видань, бібліографічних покажчиків. У рубриці «До уваги держслужбовця» цього журналу вже опубліковано понад 100 реферативних оглядів довідково-бібліографічних видань.

За останнє десятиліття функції відділу значно розширилися. Відділу не вдалося відійти від створення бібліографічних покажчиків, хоча у НБУВ – це прерогатива відділу національної бібліографії. Справа у тому, що інколи складність, пов'язана з підготовкою досить обсягових бібліографічних довідок за запитами окремих осіб чи установ, суспільна значущість порушеної тематики об'єктивно вимагають створення на їхній основі бібліографічних покажчиків. Так, бібліографічна довідка «Родина Тулубів. Зінаїда Тулуб» переросла у підготовку бібліографічного покажчика «Зінаїда Тулуб», який планується видати до 120-річчя від дня народження видатної письменниці.

Деякі бібліографічні праці відділ готує у співпраці з фахівцями інших установ. Спільно з відпові-

дальним за україніку у Бібліотеці Конгресу США п. Богданом Ясінським підготовлено бібліографічний покажчик «Вістник : Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939» (Т. В. Добко, Б. Д. Ясінський. – К.: Вашингтон ; Нью-Йорк, 2002), який отримав високу оцінку фахівців.

Спільно з Національним університетом «Києво-Могилянська академія» видано бібліографічний покажчик «Петро Могила (1596–1647)» (уклад.: Н. І. Моїсеєнко, П. В. Голобуцький, З. І. Хижняк. – К., 2003).

У співпраці в відомим сербським літературознавцем, професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Деяном Айдачичем створено покажчик «Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях» (уклад.: Д. Айдачич, Н. Дацькова, Т. Добко, Н. Моїсеєнко та ін. – К., 2005).

Разом з викладачами Київського національного університету ім. Тараса Шевченка підготовлено бібліографічний покажчик «Китай. Корея. Японія» (упоряд.: І. П. Бондаренко, Т. В. Добко та ін. – К., 2007).

Щойно побачив світ бібліографічний покажчик «Українсько-бельгійські літературні зв'язки», підготовлений спільно з зав. кафедри світової літератури Львівського національного університету ім. Івана Франка, професором Яремою Івановичем Кравцем.

Відділ співпрацює з українськими та зарубіжними бібліотеками, редакціями енциклопедій, видавництвами, засобами масової інформації. Важливий партнер відділу – Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Співробітники ВДБО Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко, С. М. Горбань, А. Л. Колесніченко, Ю. С. Левченко, В. Ю. Радченко та інші беруть активну участь у підготовці статей та редагуванні пристатейної бібліографії до «Енциклопедії Сучасної України».

На правах науково-методичного центру у галузі ДБО відділ підготував практичний посібник «Бібліографічна довідка у системі довідково-бібліографічного обслуговування» (Т. В. Добко, М. А. Чиж, О. М. Василенко ; наук. ред. : В. М. Горовий. – К., 2004), де описано особливості підготовки бібліографічних довідок різних типів, звернено увагу на специфіку обслуговування користувачів у режимі «запит – відповідь» в електронному середовищі, розглянуто питання надання платних бібліографічних послуг, їх обліку тощо.

Щороку за запитам користувачів відділ готує майже 150 письмових бібліографічних довідок. Вони торкаються широкого кола питань: державотворення та права, науки, культури, освіти, економіки, історії, глобальних проблем сучасності. Значна довідково-бібліографічна робота орієнтована на інформаційне забезпечення владних структур: Адмініс-

трації Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, Президії НАН України, установ та організацій. Запити стосуються актуальних питань міжнародного співробітництва, законодавчого забезпечення, правового та економічного реформування, розвитку підприємництва, вирішення гуманітарних проблем тощо.

Підготовлені в режимі «запит – відповідь» неопубліковані бібліографічні довідки, тематичні списки літератури відзначаються ґрунтовністю, фаховістю. Вони зберігаються в архіві фонду виконаних довідок, який з 1995 р. паралельно ведеться в електронній формі, що дає змогу їх оперативно актуалізувати, доповнюючи новою інформацією при повторному запитуванні.

Підсумовуючи, зауважимо, що не дивлячись на складнощі соціально-економічного характеру, які позначаються на матеріальному забезпеченні галузі та якості життя людей, нечисельним колективом відділу за останні десятиліття зроблено дуже багато у царині формування ДБА, удосконалення ДБФ, впровадження нових технологій пошуку та обробки документів, задоволення інформаційних запитів, організації обслуговування віддалених користувачів.

Відповідаючи на виклики часу, НБУВ усвідомлює свою роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт, виробничих та освітніх потреб і спрямовує зусилля на організацію найширшого доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень, створення та покращання сервісних умов, виховання інформаційної культури читачів.

Сьогодні пріоритетним завданням ВДБО є оцифрування цінних, рідкісних і найбільш запитуваних довідково-бібліографічних видань, архівування науково-інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж. Все це, по-перше, сприяє збереженню фондів, по-друге, забезпечує користувачам відкритий доступ (у т. ч. і дистантний) до ресурсів, навіть тих, якими не володіє Бібліотека.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що ВДБО – один з провідних відділів НБУВ, який динамічно розвивається як сучасний науково-інформаційний довідковий центр, інтегруючи знання, формуючи документну базу на різних носіях у співпраці з іншими підрозділами Бібліотеки в умовах відкритого доступу до наукової інформації, впроваджуючи нові технології та форми обслуговування, створюючи сучасні інформаційні продукти і надаючи широкий спектр послуг користувачам.

Відділ завжди славився своїми висококваліфікованими кадрами, бібліографами-ерудитами. Вагомий внесок у розвиток системи ДБО, формування

ДБА у 80–90-ті роки ХХ ст. зробили Наталя Михайлівна Ісаєва, Інна Костянтинівна Коновалова, Алла Логвинівна Панова, Марія Степанівна Печоріна, керівники відділу Зофія Олександрівна Врублевська, Галина Олексіївна Ритова. З любов'ю до читачів та своєї справи працювали Ірина Борисівна Вишневецька, Майя Аронівна Маєва, Надія Михайлівна Погребецька, Ірина Миколаївна Архіпова, Наталія Степанівна Дацькова, Надія Янівна Зайченко, Олена Василівна Карплюк та ін. Багато років очолювала сектор обслуговування Марія Андріївна Чиж. Саме завдяки її зусиллям було впроваджено науково-організаційні засади надання бібліографічних послуг, зокрема й платних.

Співробітники відділу наполегливо працюють над створенням позитивного іміджу Бібліотеки, беруть активну участь у всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, широко висвітлюють досвід роботи та проблемні питання у численних статтях фахових видань.

Слід наголосити, що відсутність на ринку праці фахівців бібліотечно-інформаційної сфери обмежує можливості поповнення підрозділу молодими кваліфікованими кадрами. Університети культури готують їх невелику кількість, а низька заробітна плата робить професію бібліографа непрестижною. До речі, у провідних бібліотеках світу робота бібліотекарів довідкових служб вважається найскладнішою і оплачується краще порівняно з іншими підрозділами.

Незважаючи на всі негаразди у ВДБО і сьогодні натхненно працюють професіонали бібліотечно-інформаційної галузі, віддані своїй справі доброзичливі і комунікабельні люди. Сектор довідково-бібліографічного обслуговування очолює С. М. Горбань, сектор довідково-бібліографічного апарату – Л. П. Мацкевич. Визнаними фахівцями бібліографічно-інформаційної галузі є Н. І. Моїсеєнко, В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна. Справжніми майстрами бібліотечної справи стали С. В. Блиндарук, А. М. Колесніченко, Ю. С. Левченко, Н. А. Мартиненко, Л. А. Петрієва. Вони щедро діляться своїми знаннями і досвідом з молодими колегами.

Щороку читальний зал відділу відвідує понад 15 тис. читачів, їм надається понад 5 тис. бібліографічних довідок і консультацій, понад 200 тис. примірників різних довідково-бібліографічних видань. Про необхідність функціонування довідкових служб, взагалі, і ВДБО, зокрема, свідчить постійне зростання довідково-бібліографічних послуг, що надаються користувачам, запити на розширення електронного ДБО, а також численні позитивні відгуки користувачів і слова подяки, які є найбільшою

нагородою за складну, але таку важливу суспільнокорисну працю.

Додаток

Основні публікації співробітників ВДБО (1979–2009)

Науково-методичні посібники

Организация, ведение и использование фонда письменных библиографических справок (списков), выполненных ЦНБ и библиотеками системы АН УССР : инструкция / АН УССР, ЦНБ ; сост. : М. А. Маева ; отв. ред. : Н. Н. Гончаренко. – К., 1979. – 14 с.

Составление тематических ретроспективных библиографических указателей : рекомендации для НИУ / АН УССР, ЦНБ ; сост. : З. А. Врублевская, Р. С. Жданова, Н. А. Шемяц ; отв. ред. : Н. Н. Гончаренко. – К., 1981. – 26 с.

Составление письменной библиографической справки в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / сост. : А. Л. Панова, Н. М. Погребецкая ; ред. : Б. В. Гохфельд. – К., 1983. – 13 с.

Выполнение устной библиографической справки в ЦНБ АН УССР : рекомендации / ЦНБ АН УССР ; сост. : М. А. Маева, А. Л. Панова. – К., 1985. – 9 с.

Организация устного библиографического обзора в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / сост. : З. А. Врублевская, Н. М. Исаева ; ред. : Б. В. Гохфельд ; отв. за вып. З. А. Врублевская. – К., 1985. – 13 с.

Пропаганда библиотечно-библиографических знаний в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / АН УССР, ЦНБ ; сост. : Н. М. Исаева, А. Л. Панова, З. Н. Силаева ; ред. З. А. Врублевская. – К., 1985. – 17 с.

Взаимодействие библиотек и подразделений научнотехнической информации Академии наук СССР и Академии наук союзных республик в информационном обеспечении научно-исследовательской работы : аналит. справка и рекомендации по итогам изучения / Библ. Совет по естеств. наукам при Президиуме АН СССР, Б-ка по естеств. наукам АН СССР, БАН СССР, ЦНБ АН УССР ; исполн. : А. Г. Захаров, А. Б. Маслов, В. А. Врубель, Ф. З. Шимченко, Г. А. Рытова. – М. ; К., 1986. – 25 с.

Организация библиографических картотек в библиотеках НИУ АН УССР : рекомендации / АН УССР, ЦНБ ; сост. : М. С. Печорина, Г. А. Рытова ; ред. : Б. В. Гохфельд. – К., 1986. – 30 с.

Система библиографических картотек ЦНБ АН УССР. Анализ состояния. Пути совершенствования : отчет / АН УССР, ЦНБ ; сост. : Г. А. Рытова, М. А. Чиж, Е. А. Ульянова, И. Б. Вишневецкая. – К., 1987. – 33 с.

Положення про систему каталогів і картотек Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР / уклад. : І. А. Зарічняк, Г. Є. Палажченко, Г. О. Ритова, Н. І. Смаглова ; ред. : А. Г. Бровкін. – К., 1991. – 23 с.

Шкаріна, В. А. Пошукова система WinSPIRS : інстр. користувача / В. А. Шкаріна / НБУВ, Від. довід.-бібліогр. обслуг. ; наук. ред. Т. В. Добко. – К., 2000. – 53 с.

Шкаріна, В. А. Бази даних EBSCO Publishing на CD-ROM : Система пошуку / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського / В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко. – К., 2001. – 52 с.

Добко, Т. В. Бібліографічна довідка у системі довідково-бібліографічного обслуговування : практ. посіб. / Т. В. Добко, М. А. Чиж, О. М. Василенко ; наук. ред. : В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2004. – 92 с.

Каталоги, бібліографічні покажчики

Інформаційний покажчик бібліографічних праць, виконаних бібліотеками та установами системи АН УРСР у 1977 році / АН УРСР, ЦНБ ; уклад. : З. О. Врублевська, Р. С. Жданова ; відп. ред. : С. К. Гутянський. – К., 1979. – 74 с.

Системы управления промышленным транспортом : библиогр. указ. (1961–1976 гг.) / АН УССР, ЦНБ ; сост. : З. А. Врублевская, В. С. Петрова, Н. А. Шемяк ; отв. ред. : В. И. Гриценко, В. М. Мирошниченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 344 с.

Методы защиты окружающей среды от радионуклидных загрязнений : Список информ. и библиогр. изд. / АН УССР, ЦНБ ; сост. : М. А. Маева, Н. М. Исаева. – К., 1986. – 18 с.

Добко, Т. В. Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / Т. В. Добко ; НАН України ; НБУВ. – К., 1996. – 20 с.

Василь Степанович Бабич : біобібліографія / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського / уклад. Т. В. Добко. – К. : НБУВ, 2002. – 91 с. : іл.

Добко, Т. В. Вістник : Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939: Сист. покажч. змісту / Т. В. Добко, Б. Д. Ясінський ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Бібліотека конгресу США ; Наук. т-во ім. Шевченка / О. С. Онищенко (наук. ред.). – К. : Вашингтон ; Нью-Йорк : НБУВ, 2002. – 340 с.

Рец. : 3 епохи Дмитра Донцова / Інф. «УК» // Укр. культура. – 2003. – № 1. – С. 32 ; Жданова, Р. Другий безцінний подарунок українським науковцям // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 12. – С. 10–11 ; Крок до пізнання Дмитра Донцова / Ред. // Незборима нація. – 2003. – Ч. 3, берез. ; [Захаркін С. Рецензія] // Критика. – 2003. – Трав. (№5). – С. 16 ; Рог, В. Перлини націоналістичної думки // Шлях перемоги. – 2002. – 21–27 листоп. – С. 6 ; Солонська, Н. Покажчик «Вісника» // Пам'ять століть. – 2003. – № 2. – С. 157–160 ; Чижко, В. С. Важливе бібліографічне джерело наукових досліджень // Слово і Час. – 2003. – № 4. – С. 78–80 ; Романовський, Р. Непересічне явище сучасної української бібліографії // Студії з архівної справи та документознавства – К., 2004. – Т. 13.

Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України, 1996–2001 / Нац. б-ка Ук-

раїни ім. В. І. Вернадського ; уклад. І. М. Архіпова ; ред. Т. В. Добко, М. А. Чиж. – К., 2002. – 34 с.

В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин : пр. вчен. та л-ра про нього з фондів Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського : бібліогр. покажч. / НАН України, НБУВ ; уклад. : Л. В. Беляєва, Л. С. Новосолова, за участю Н. С. Дацькової, О. В. Карплюк ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. – К., 2003. – 260 с.

Моїсеєнко, Н. І. Петро Могила (1596–1647) : бібліогр. покажч. / Н. І. Моїсеєнко, П. В. Голобуцький, З. І. Хижняк ; редкол. : О. С. Онищенко (голова), Т. В. Добко, Л. А. Дубровіна та ін. ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К. : НБУВ, 2003. – 248 с.

Рец. : Чиж, М. А. Петро Могила у бібліографії // Бібл. вісн. – 2003. – № 5. – С. 55–56.

Олексій Семенович Онищенко: матеріали до біобібліографії / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : Т. В. Добко, А. Л. Панова ; голова редкол. І. Ф. Курас ; вступ. ст. П. Т. Тронька. – К. : НБУВ, 2003. – 112 с.

Міжнародний тероризм у сучасному процесі глобалізації : (Список літератури, 1995–2003 рр.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Служба інформаційно-бібліографічного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) ; [уклад. : М. В. Матвійчук, Н. С. Дацькова, О. В. Карплюк та ін. ; ред. : Т. В. Добко]. – К. : НБУВ, 2004. – 50 с.

[Архіпова І. М.] Неопубліковані бібліографічні списки, підготовлені співробітниками відділу довідково-бібліографічного обслуговування за 1993–2003 рр. Архіпова І. М. // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003 рр.): наук.-бібліогр. покажч. видань бібліотеки та літератури про її діяльність. – К., 2005. – С. 482–514.

Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях : матеріали до бібліографії / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Д. Айдачич, Н. Дацькова, Т. Добко, Н. І. Моїсеєнко та ін. ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) та ін. – К. : НБУВ, 2005. – 265 с.

Рец. : Захаркін, С. [Рецензія] // Критика. – 2007. – Ч. 115, трав. – С. 31 ; Почесними відзнаками УБА нагороджені. Бібліографічний посібник року. Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях. 1837–2004 : матеріали до бібліографії. – К., 2005 // Бібліотекар України : інформ. листок Укр. бібл. асоц. – 2005. – № 9, 30 верес. – С. 1.

Історія Києва у довідково-бібліографічних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко. – К. : НБУВ, 2006. – 86 с.

Китай. Корея. Японія : бібліогр. покажч. / упоряд. : І. П. Бондаренко, Д. В. Близнюк, Т. В. Добко та ін. ; гол. ред. : І. П. Бондаренко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 380 с.

Держава і право: Бібліографічні посібники : анотований каталог / Нац. академія наук України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко. – К., 2010. – 291 с.

Українсько-бельгійські літературні зв'язки, 1870–2008 : бібліогр. покажч. / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Львів. Нац. університет ім. І. Франка ; редкол. : О. Онищенко (голова) та ін. ; уклад. : Т. Добко, Я. Кравець, Н. Дацькова, М. Чиж. – К.; Л., 2010. – 244 с.

Бібліографічні списки

Бібліографія / уклад. : Л. В. Беляєва, О. М. Василенко, Е. П. Євженко та ін. // Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. – Т. 14: Україна на порозі третього тисячоліття: духовність і художньо-естетична культура : аналіт. розробки, пропоз. наук. та практ. працівників. – К., 1999. – С. 608–623.

Бібліографія / уклад.: Л. В. Беляєва, О. М. Василенко, Е. П. Євженко та ін. // Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. – Т. 15. Україна на порозі третього тисячоліття: духовність як основа консолідації суспільства : аналіт. розробки, пропоз. наук. та практ. працівників. – К., 1999. – С. 608–627.

Роль жінок України в суспільно-політичному розвитку : бібліографія / уклад. : І. М. Архіпова, Н. С. Дацькова, Т. В. Добко та ін. // Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі : міжвід. наук. зб. – К., 2001. – Т. 23. Жінка в Україні. – С. 631–645.

Соціальне партнерство : список л-ри, 1990–2001 рр. / уклад.: М. А. Чиж, В. А. Шкаріна, Н. С. Дацькова // Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. – Т. 24 : Соціальне партнерство – механізм реалізації прав людини, розбудови правової держави, громадянського суспільства. – К., 2001. – С. 687–696.

Павло Богацький, 1863–1962 // Архіви = Archives / [уклад.: М. А. Чиж, І. М. Архіпова, Т. В. Добко та ін.]. – Sydney (Australia), 2003. – С. 423–425.

Шемета, Ю. М. Переяславська Рада : нові публікації / Ю. М. Шемета // Україна : події, факти, коментарі. – 2004. – № 2. – С. 106–107.

Архіпова, І. М. Імідж органів державної влади : бібліографія 2001–2005 рр. / І. М. Архіпова // Україна : події, факти, коментарі. – 2005. – № 17. – С. 86–88.

Архіпова, І. М. Імідж політичного та державного діяча : бібліографія 1999–2005 рр. / І. М. Архіпова // Україна : події, факти, коментарі. – 2005. – № 17. – С. 88–90 ; № 18. – С. 97–98 ; № 19 – С. 80–82 ; № 20. – С. 73–75 ; № 21. – С. 88–89.

Чиж, М. А. Питання виборчого процесу / М. А. Чиж // Україна : події, факти, коментарі. – 2006. – № 4. – С. 91–94; № 5. – С. 82–84.

Дацькова, Н. С. Агропромисловий комплекс України і СОТ у бібліографії (2000–2006 р.) / Н. С. Дацькова // Україна : події, факти, коментарі. – 2007. – № 14. – С. 99–106.

Левченко, Ю. С. Розвиток промисловості України та СОТ у бібліографії (2000–2006 рр.) / Ю. С. Левченко // Ук-

раїна : події, факти, коментарі. – 2007. – № 15. – С. 75–78.

Матвійчук, М. В. Питання вступу України до Світової організації торгівлі в бібліографії / М. В. Матвійчук // Україна : події, факти, коментарі. – 2007. – № 13. – С. 69–72.

Горбань, С. М. Бій під Крутами 29 січня 1918 р. : за матеріалами газет 1993–2008 рр. (фонди НБУВ) / С. М. Горбань, Ю. С. Левченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 3. – С. 86–93.

Добко, Т. Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України та парламентів зарубіжних країн : бібліографія (1999–2007 рр.) / Т. Добко, Н. Моїсеєнко, В. Радченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 1. – С. 45–50.

Добко, Т. Національні інтереси : список л-ри з фондів Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського (1992–2008) / Т. Добко, Н. Моїсеєнко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 18. – С. 86–87; № 20. – С. 90–98.

Добко, Т. В. Українська національна ідея : список літератури з фондів НБУВ (1994–2007) / Т. Добко, Н. Моїсеєнко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 15. – С. 61–79.

Добко, Т. Шолохов Михайло Олександрович і Україна : список л-ри 1930–2008 рр. : (до 80-річчя написання роману-епопеї «Тихий Дон») / Т. Добко, Н. Моїсеєнко, О. Карплюк // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 7. – С. 105–109.

Карплюк, О. Бій під Крутами 29 січня 1918 р. : бібліогр. 1918–2008 рр. (фонди НБУВ) / О. Карплюк, Н. Моїсеєнко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 2. – С. 61–68.

Колесніченко, А. Бібліографічні покажчики: огляд електронних ресурсів / А. Колесніченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 4. – С. 94–99.

Горбань, С. М. Захист суспільної моралі: Список літератури 1980–2008 рр. / С. М. Горбань, А. М. Колесніченко, Ю. С. Левченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2009. – № 18. – С. 44–53.

Добко, Т. Анна Ахматова і Україна / Т. В. Добко, Ю. С. Левченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2009. – № 12. – С. 76–92.

Добко, Т. Захист конституційних прав та свобод громадянина в Україні : список літератури з фондів НБУВ. 1993–2008 рр. / Т. Добко, С. Горбань, О. Карплюк // Україна : події, факти, коментарі. – 2009. – № 17. – С. 41–59.

Добко, Т. В. Національна безпека України: список літератури з фондів НБУВ. 1991–2008 рр. / Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко // Україна : події, факти, коментарі. – 2009. – № 1. – С. 64–83.

Добко, Т. В. Патріотизм. Патріотичне виховання : бібліографія (1991–2008) / Т. В. Добко, Ю. С. Левченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2009. – № 7. – С. 77–86.

Колесніченко, А. М. Електронні довідково-бібліографічні ресурси з історії та права / А. М. Колесніченко // Україна : події, факти, коментарі. – 2009. – № 14. – С. 66–69.

Статті з серіальних та періодичних видань, збірників

Співробітництво бібліографів і вчених / Н. О. Ше-
мець, З. О. Врублевська, М. К. Погребняк [та ін.] //
Вісн. АН УРСР. – 1980. – № 6. – С. 100–102.

Добко, Т. В. Организация справочно-библиографичес-
кого обслуживания целевых комплексных научно-тех-
нических программ в ЦНБ АН УССР / Т. В. Добко // Ак-
туальные вопросы развития культуры и искусства : тез.
докл. респ. науч.-теорет. конф. проф.-преп. состава и
аспирантов вузов культуры и искусства, 24–26 марта
1987 г. – Одесса, 1987. – Ч. 1. – С. 188.

Добко, Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговуван-
ня в науковій бібліотеці / Т. В. Добко // Бібліотекознав-
ство і бібліогр. : респ. міжвід. наук.-метод. зб. – Х.,
1988. – Вип. 28. – С. 73–80.

Добко, Т. В. Библиотеки в помощь патриотическому и
интернациональному воспитанию трудящихся / Т. В. Доб-
ко // Актуальные вопросы патриотического и интерна-
ционального воспитания средствами культуры и искус-
ства на современном этапе : респ. науч.-теорет. конф. –
Х., 1989. – С. 134–135.

Добко, Т. В. Удосконалення роботи бібліотек Україн-
ської РСР по задоволенню духовних потреб населення
та відродженню національної культури / Т. В. Добко //
Проблеми вивчення та пропаганди народної творчості
як складової частини української національної культу-
ри : респ. наук.-теорет. конф. : тези доп. – Рівне, 1990. –
С. 216–217.

Добко, Т. В. Бібліотеки і національно-культурне від-
родження / Т. В. Добко // Наук. бібліотека в сучасному
соціокультурному контексті : Міжнар. наук. конф.,
12–15 жовт. 1993 р., Київ. – К., 1993. – Ч. 1. – С. 24–25.

Добко, Т. В. Книжкові фонди – основа задоволення
читацьких запитів / Т. В. Добко // Тези XXV звітної на-
укової конференції проф.-викл. складу і аспірантів ф-ту
бібліотечно-інформаційних систем за 1993 / 1994 навч.
рік / КДІК. – К., 1994. – С. 14–17.

Добко, Т. В. Використання баз даних у довідково-біб-
ліографічному обслуговуванні (з практики роботи ЦНБ
ім. В. І. Вернадського) / Т. В. Добко // Бібліотечно-біб-
ліографічні класифікації та інформаційно-пошукові
системи : Міжнар. наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995 р.
– К., 1995. – С. 71–72.

Добко, Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговуван-
ня органів державної влади та управління України в
ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України / Т. В. Добко
// Бібліотека у демократичному суспільстві : зб. матері-
алів Міжнар. наук. конф., 21–23 листоп. 1995 р., м. Ки-
їв. – К., 1995. – С. 156–157.

Добко, Т. В. Использование баз данных в справочно-
библиографическом обслуживании (на примере работы
ЦНБ им. В. И. Вернадского НАН Украины) / Т. В. Доб-
ко // Научно-техническая информация в странах Цент-
ральной и Восточной Европы, IV Междунар. семинар,
18–20 сент. 1995. – Варшава, 1995. – С. 22–23.

Добко, Т. В. Створення та використання бази даних з

питань ринкової економіки у ЦНБ ім. В. І. Вернадсько-
го НАН України / Т. В. Добко // Бібліотека у демокра-
тичному суспільстві : зб. матеріалів Міжнар. наук.
конф., 21–23 листоп. 1995 р., Київ. – К., 1995. –
С. 117–118.

Третяк, С. А. Бази даних «Science Citation Index» у
практиці довідково-бібліографічного обслуговування /
С. А. Третяк // Бібліотечно-бібліографічні класифікації
та інформаційно-пошукові системи : тези доп. міжнар.
наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995 р. – К., 1995. –
С. 52–53.

Архіпова, І. М. Використання повнотекстових баз да-
них з сучасного законодавства України для задоволення
інформаційних потреб / І. М. Архіпова // Стратегія ком-
плектування фондів наукової бібліотеки : тез. доп. між-
нар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996 р. – К., 1996. –
С. 71–72.

Добко, Т. В. Використання бази даних «Science Citati-
on Index» при визначенні індексу цитувань учених Ук-
раїни / Т. В. Добко, Н. І. Моїсєнко // Стратегія комплек-
тування фондів наукової бібліотеки : Міжнар. наук.
конф. : тези доп. – К., 1996. – С. 68–69.

Добко, Т. В. День аспіранта / Т. В. Добко // Бібл. вісн.
– 1996. – № 4. – С. 35.

Добко, Т. В. Информационное обеспечение предпри-
нимательства в Национальной библиотеке Украины им.
В. И. Вернадского / Т. В. Добко // Библиотеки и ассоци-
ации в меняющемся мире : новые технологии и новые
формы сотрудничества : материалы конф., Форос, Ялта,
1–9 июня 1996. – 1996. – Т. 2. – С. 70–72.

Добко, Т. В. Формування довідково-бібліографічного
фонду наукової бібліотеки / Т. В. Добко // Стратегія
комплектування фондів наукової бібліотеки : міжнар.
наук. конф. : тези доп. – К., 1996. – С. 68–70.

Зайченко, Н. Я. Використання бібліографічних БД на
CD-ROM у інформаційному обслуговуванні читачів /
Н. Я. Зайченко // Стратегія комплектування фондів на-
укової бібліотеки : Міжнар. наук. конф. : тези доп. – К.,
1996. – С. 70–71.

Третяк, С. А. Спрямованість комплектування бібліо-
тек базами даних на оптичних дисках // Стратегія ком-
плектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. між-
нар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996 р. / НАН Украї-
ни, НБУВ, Асоц. 6-к України ; редкол. : Л. А. Дуброві-
на, Л. Й. Костенко, В. Г. Попрощька [та ін.]. – К., 1996.
– С. 65–66.

Добко, Т. В. Діяльність бібліотек України на допомогу
духовному розвитку та піднесенню національної самосві-
домості народу (аналіз досвіду 80–90-х років) / Т. В. Доб-
ко // Публічні бібліотеки : сучасність і майбутнє : зб. ст.
до Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 1997. – С. 79–87.

Добко, Т. В. Електронні каталоги та бази даних як
фактор оптимізації довідково-бібліографічного обслу-
говування / Т. В. Добко // Проблеми вдосконалення ка-
талогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук.
конф., Київ, 14–17 жовт. 1997 р. – К., 1997. – С. 84–85.

Добко, Т. В. Інформаційні ресурси довідково-бібліо-

- графічного обслуговування: стан та проблеми використання / Т. В. Добко // *Бібліографознавство : теорія і практика*. – К., 1997. – С. 46–56.
- Добко, Т. В.* Комп'ютерна права бібліотека / Т. В. Добко // *Бібл. вісн.* – 1997. – № 6. – С. 36–37.
- Добко, Т. В.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського / Т. В. Добко // *Наше життя*. – Нью-Йорк, 1997. – № 3. – С. 7–8.
- Добко, Т. В.* Обеспечение доступа к информации на компактных оптических дисках посредством локальной сети в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского / Т. В. Добко // *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы конф. / 4-я Междунар. конф. «Крым-97»*. – Судак, 1997. – Т. 1. – С. 292–293.
- Добко, Т. В.* Сітьове використання компакт-дисків у НБУВ / Т. В. Добко // *Бібл. вісн.* – 1997. – № 2. – С. 3–4.
- Добко, Т. В.* Твори українських письменників у перекладах іншими мовами (шляхи бібліографічного пошуку: від традиційних джерел – до сучасних інформаційних технологій) / Т. В. Добко // *Бібл. вісн.* – 1997. – № 3. – С. 20–21.
- Третяк, С. А.* Електронний путівник баз даних на CD-ROM наукової бібліотеки / С. А. Третяк // *Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф.*, Київ, 14–17 жовт. 1997 р. – К., 1997. – С. 95–97.
- Василенко, О. М.* Статистичний аналіз як фактор удосконалення довідково-бібліографічного обслуговування / О. М. Василенко // *Бібліотека. Інформація. Суспільство : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф.*, 20–22 жовт. 1998 р. – К., 1998. – С. 200–206.
- Добко, Т. В.* Внесок бібліотек України у відродження національної самосвідомості, культури народу (на основі досвіду 80–90-х років) / Т. В. Добко // *Публічні бібліотеки : сучасне і майбутнє : зб. ст. міжнар. наук. конф.* – К., 1998. – С. 74–81.
- Добко, Т. В.* Довідково-бібліографічне обслуговування у Національній бібліотеці ім. В. Вернадського : нові можливості бібліографічного пошуку / Т. В. Добко // *Вісн. Кн. палати України*. – 1998. – № 1. – С. 15–17.
- Добко, Т. В.* Розвиток довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського / Т. В. Добко // *Бібліотека. Інформація. Суспільство : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф.*, 20–22 жовт. 1998 р. – К., 1998. – С. 185–190.
- Добко, Т. В.* Справочно-библиографическое обслуживание в Национальной библиотеке им. В. Вернадского / Т. В. Добко // *Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: Нові технології та нові форми співробітництва : матеріали конф.*, Судак, 6–14 черв. 1998 р. – Т. 1. – С. 286–289.
- Третяк, С. А.* БД на компактних оптичних дисках у наукових бібліотеках / С. А. Третяк // *Бібл. вісн.* – 1998. – № 11. – С. 13–17.
- Добко, Т. В.* Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток»: Про роботу секції «Бібліографічні ресурси сучасної бібліотеки» / Т. В. Добко // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 6. – С. 19–20.
- Добко, Т. В.* Російський біографічний словник / Т. В. Добко // *Українська біографістика : зб. наук. праць*. – К., 1999. – С. 266–273.
- Василенко, О. М.* Електронні ресурси як чинник оптимізації довідково-бібліографічного обслуговування / О. М. Василенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 204–210.
- Дацькова, Н. С.* Українська літературна бібліографія 20–30-х рр.: проблеми ретроспективного докомплектування ДБФ / Н. С. Дацькова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 260–267.
- Добко, Т. В.* Бібліотечно-інформаційне обслуговування у бібліотеках Баварії / Т. В. Добко // *Бібл. вісн.* – 2000. – № 2. – С. 30–36.
- Добко, Т. В.* Тенденції розвитку довідково-бібліографічного обслуговування / Т. В. Добко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 128–136.
- Польовик Л. П.* Проблеми комплектування та використання довідково-бібліографічного фонду / Л. П. Польовик // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 137–149.
- Шемета, Ю. М.* Персональний склад шляхетського прошарку Подільського воєводства XVIII ст. (можливості пошуку в довідково-бібліографічному апараті бібліотеки) / Ю. М. Шемета // *Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського / НБУВ*. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 249–259.
- Шкаріна, В. А.* База даних «Zentralblatt MATH» / В. А. Шкаріна // *Бібл. вісн.* – 2000. – № 1. – С. 21.
- Архіпова, І. М.* Неопубліковані бібліографічні покажчики та списки як важливий інформаційний ресурс / І. М. Архіпова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 477–481.
- Василенко, О. М.* Україніка в базах даних ІНИОН / О. М. Василенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 455–462.
- Дацькова, Н. С.* Друковані та електронні каталоги бібліотек як джерело бібліографічного пошуку / Н. С. Дацькова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 492–497.
- Добко, Т.* Звіт про Міжнародну наукову конференцію «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI століття»: [Про роботу секції «Новітні технології використання інформаційних ресурсів»] / Т. Добко // *Бібл. вісн.* – 2001. – № 1. – С. 26–28.
- Добко, Т.* Презентація покажчика до «Літературно-наукового вістника» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Т. Добко // *Національна трибуна*. – Нью-Йорк, 2001. – 1 квіт.
- Добко, Т.* Українська революція і державність (1917–1920 рр.): *Наук.-бібліогр. вид.: [Рецензія]* / Т. Добко // *Бібл. вісн.* – 2001. – № 6. – С. 54–55.

- Добко, Т. Цінна частка нашої спадщини / Т. Добко, Б. Ясінський // Альманах Укр. Народ. Союзу. – Парсипані ; Нью-Йорк, 2001. – С. 214–225.
- Рец. : Овечко, І. Слово про цікавий Альманах // Свобода. – Нью Джерсі, США, 2001. – №10. – С. 3.
- Карплюк, О. В. Повнотекстові бази даних сучасного законодавства України: порівняльний аналіз / О. В. Карплюк // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 482–491.
- Моїсеєнко, Н. І. Використання баз даних Інституту наукової інформації США (для задоволення інформаційних потреб користувачів) / Н. І. Моїсеєнко // Бібл. вісн. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 511–515.
- Шкаріна, В. А. Досвід використання баз даних SILVERPLATTER INFORMATION / В. А. Шкаріна // Вісн. Кн. палати. – 2001. – № 6. – С. 21–23.
- Добко, Т. Бібліотекар і користувач у системі інформаційних комунікацій / Т. Добко, І. Сіра // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 21–25.
- Добко, Т. В. Інформаційні ресурси Інституту наукової інформації США в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт / Т. В. Добко, Н. С. Дацькова, Н. І. Моїсеєнко // Наук. пр. НБУВ. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 322–359.
- Добко, Т. В. Платні послуги в системі бібліографічного обслуговування: теорія і практика / Т. В. Добко, М. А. Чиж // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 115–125.
- Добко, Т. Презентація покажчика «Вісник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939» / Т. Добко, Н. Солонська // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 56–59.
- Добко, Т. Семінар-практикум «Організація довідково-бібліографічного обслуговування електронними інформаційними ресурсами» / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 42–44.
- Шкаріна, В. А. Бази даних EBSCO Publishing в Internet та CD-ROM : аспекти використання / В. А. Шкаріна // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського – К., 2002. – Вип. 8. – С. 360–371.
- Архіпова, І. М. Імідж бібліографа довідкової служби / І. М. Архіпова, Н. І. Моїсеєнко // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського / НБУВ. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 177–183.
- Архіпова, І. М. Інноваційні технології в підвищенні ефективності роботи із забезпечення довідково-бібліографічних запитів користувачів бібліотеки / І. М. Архіпова // Україна : події, факти, коментарі. – 2003. – № 22. – С. 88–92.
- Дацькова, Н. С. Особливості запитів бібліографічної інформації з економіки в НБУВ / Н. С. Дацькова // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського / НБУВ. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 184–189.
- Добко, Т. В. Бібліографія в сучасному електронному середовищі / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 6. – С. 58.
- Добко Т. В. Бібліографія літературна / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 625–627.
- Добко, Т. В. Бібліографія права і юридичних наук / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 634–636.
- Добко, Т. В. Бібліографія філософська / Т. В. Добко, Л. П. Польовик // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 639–641.
- Добко, Т. В. Бібліографознавство / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 641–644.
- Добко, Т. В. Бібліотекар у системі задоволення інформаційних запитів владних структур / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського / НБУВ. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 145–152.
- Добко, Т. В. Бібліотечна освіта / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 730–731.
- Добко, Т. В. Бібліотечні асоціації / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 734–735.
- Добко, Т. В. Біобібліографія / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 863–854.
- Добко, Т. В. Використання електронних інформаційних ресурсів в довідково-бібліографічному обслуговуванні / Т. В. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 6. – С. 25–28.
- Добко, Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–8.
- Добко, Т. В. Електронні інформаційні ресурси літературознавства: огляд, класифікація, проблеми використання / Т. В. Добко // Бібл. планета. – 2003. – № 4.
- Добко, Т. Інновації в системі бібліотечного сервісу / Т. Добко, Н. Каліберда, Т. Коваль // Бібл. вісн. – 2003. – № 6. – С. 13–17.
- Добко, Т. В. Інформаційно-бібліографічні ресурси культурології / Т. В. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 7. – С. 24–27 ; № 9. – С. 25–27.
- Моїсеєнко, Н. І. Бібліографія технічна / Н. І. Моїсеєнко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 637–639.
- Польовик, Л. П. Бібліографія мистецтвознавча / Л. П. Польовик // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 628–629.
- Добко, Т. В. Інформаційно-бібліографічне забезпечення екології / Т. В. Добко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 трав. 2004 р. – К., 2004. – С. 93–95.
- Добко, Т. В. СБО в електронну еру: доминирование навигаторской функции / Т. В. Добко // Библиография. – М., 2004. – № 4. – С. 11–16.
- Моїсеєнко, Н. І. Бібліотека бундестагу ФРН : новий етап інформаційного розвитку / Н. І. Моїсеєнко // Україна : події, факти, коментарі. – 2004. – № 3. – С. 61–66.
- Архіпова, І. М. Обслуговування органів державної влади в Японії / І. М. Архіпова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 132–137.

- Дацькова, Н. С. Інформаційне забезпечення державного управління в Російській Федерації / Н. С. Дацькова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 83–92.
- Добко, Т. В. Міжнародний досвід довідково-бібліографічного забезпечення інформаційних запитів владних структур / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 61–66.
- Добко, Т. В. Система інформаційно-бібліографічного забезпечення екологічних проблем у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського / Т. В. Добко // Еколог. вісн. – 2005. – Листоп. – груд. – С. 20–22.
- Чиж, М. А. Інформаційно-бібліографічне забезпечення органів влади і управління Республіки Білорусь / М. А. Чиж // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 75–83.
- Шкаріна, В. А. Історія розвитку бібліотечних каталогів / В. А. Шкаріна // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 5. – С. 35–38; № 6. – С. 34–36.
- Шкаріна, В. А. Нові шляхи до розширення інформативності довідково-бібліографічного фонду / В. А. Шкаріна // Бібл. планета. – 2005. – № 2. – С. 18–20.
- Шкаріна, В. А. Становлення та розвиток принципу колективного автора у вітчизняній каталогізації / В. А. Шкаріна // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 7. – С. 36–41.
- Добко, Т. Ключ до пізнання часопису «Кієвская старина» / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2006. – № 3. – С. 49–51. – Рец. на кн. : Палієнко, М. «Кієвская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.) (1882–1906). – К. : Темпора, 2005. – 384 с.; Палієнко, М. «Кієвская старина» (1882–1906) : Хронологічний показник змісту журналу. – К. : Темпора, 2005. – 480 с.; Палієнко, М. «Кієвская старина» (1882–1906) : Систематичний показник змісту журналу. – К. : Темпора, 2005. – 606 с.
- Добко, Т. В. Питання македонсько-українських літературних зв'язків у українській бібліографії / Т. В. Добко // Українсько-македонський науковий збірник / НАН України, НБУВ, МАНМ. – К., 2006. – Вип. 2. – С. 92–105.
- Добко, Т. В. Развитие библиографоведения в Украине: этапы и тенденции / Т. В. Добко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. сб. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 295–308.
- Добко, Т. В. Справочно-библиографическое обеспечение потребностей науки в Украине / Т. В. Добко // Наука в странах СНГ : сб. ст. : к первому форуму творческой и научной интеллигенции государств-участников СНГ (Москва, апр. 2006 г.) / под ред. Н. А. Плате и А. О. Чубарьяна. – М. : Наука, 2006. – С. 91–93.
- Моїсеєнко, Н. І. Інформаційні ресурси Бібліотеки Бундестагу ФРН / Н. І. Моїсеєнко // Бібл. вісн. – 2006. – № 3. – С. 39–42.
- Шкаріна, В. А. Інформаційно-пошукові мови як елемент довідково-бібліографічного апарату бібліотеки / В. А. Шкаріна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 163–178.
- Добко, Т. Електронні інформаційні ресурси провідних бібліотек Європи : можливості використання / Т. Добко, І. Архіпова, Н. Моїсеєнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 154–163.
- Добко, Т. В. Людинознавець із фотоапаратом : До фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського надійшла колекція робіт Леоніда Левіта / Т. В. Добко // День. – 2007. – 22 трав.
- Добко, Т. В. Сучасний розвиток бібліографічної Сквородіани / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 9–13.
- Добко, Т. В. Українсько-монгольські літературні зв'язки / Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко, Ю. С. Левченко // Україна – Монголія : 800 років в контексті історії / НАНУ, НБУВ. – К., 2007. – С. 11–30.
- Добко, Т. В. Японістика в Україні: історія та сучасність / Т. Добко, І. Бондаренко, К. Комісаров // Вісн. Київ. нац. ун-ту. Східні мови та л-ри. – 2007. – № 12. – С. 4–14.
- Шкаріна, В. А. Концепція ДБА бібліотеки / В. А. Шкаріна // Україна : події, факти, коментарі. – 2007. – № 5. – С. 73–82.
- Шкаріна, В. А. Теоретичні аспекти дослідження довідково-бібліографічного апарату бібліотеки / В. А. Шкаріна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 2. – С. 34–43.
- Добко, Т. Бібліографія / Т. Добко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; В. Г. Кремень (голов. ред.). – К., 2008. – Т. 1. – С. 51–52.
- Добко, Т. Врублевська Зофія Олександрівна // Українські бібліографи. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія / ДЗ «НПБУ». – К., 2008. – С. 64–65.
- Добко, Т. Люди, які творять легенди / Т. Добко // Легенди и были Дома Турбиных. – К., 2008. – С. 5–18.
- Добко, Т. Розвиток інформаційного забезпечення користувачів як умова суспільного розвитку / Т. Добко // Україна : події, факти, коментарі. – 2008. – № 4. – С. 90–93.
- Добко, Т. Современное состояние информационного обслуживания в электронной среде : Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского / Т. Добко // Информационно-библиографическое обслуживание : сб. ст. / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2008. – Вып. 2. – С. 38–45.
- Моїсеєнко, Н. І. Питання демократичних перетворень у поточних державних бібліографічних показниках та електронних ресурсах / Н. І. Моїсеєнко, М. А. Чиж // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 21. – С. 60–73.
- Добко, Т. Библиофил, библиограф, врач Михаил Грузов / Т. В. Добко, А. П. Кончаковский // Библиофильские известия / Организация рос. библиофилов. – М., 2009. – № 3. – С. 71–83.
- Онищенко, О. Бібліограф, просвітник, педагог : [Бог-

дан Ясінський] / Олексій Онищенко, Тетяна Добко // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк; К.; Івано-Франківськ, 2009. – Т. 3. – С. 796–802.

Добко, Т. Бібліографічні ресурси як джерела розкриття процесів демократичних перетворень в українському суспільстві / Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко // Наукові праці НБУВ. – 2009. – Вип. 23. – С. 30–43.

Добко, Т. В. Забезпечення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними ресурсами / Т. В. Добко // Наукові праці НБУВ. – 2009. – Вип. 25. – С. 67–75.

Добко, Т. Лікар, книгознавець, бібліограф, бібліофіл / Т. В. Добко, А. П. Кончаковський // М. А. Грузов. Дещо з родоводу. Пам'ять. – К., 2009. – С. 316–334.

Добко, Т. В. Нове видання з бібліографічної сухомлиністики / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2009. – № 1. – С. 28–30.

Добко, Т. Семимовний словник прислів'їв і приказок / Тетяна Добко // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 11. – С. 7–9. – Рец. на кн.: Пирогов, В. Л. Словник японських прислів'їв і приказок з відповідниками шістьма мовами: українська, російська, англійська, німецька, французька, латинська. – К.; Х. : Торгсінг плюс, 2009. – 272 с.

Моїсеєнко, Н. І. Електронні бібліографічні ресурси з питань державотворення та правознавства / Н. І. Моїсеєнко // Наукові праці НБУВ. – 2009. – Вип. 25. – С. 217–227.

Шкаріна, В. А. Вивчення проблематики довідково-бібліографічного апарата бібліотеки у ХХ ст. / В. А. Шкаріна // Наукові праці НБУВ. – 2009. – Вип. 25. – С. 261–272.

~* 002(477):004.67

Ірина Балагура,

інженер Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

Проектування моделі українського рейтингу наукових публікацій

У статті проаналізовано основні показники формування рейтингів наукових публікацій та окремих науковців, запропоновано методи розрахунку рейтингів українських публікацій, науковців, організацій та видавництва. Наведено інфологічну модель та бізнес-правила бази даних наукових публікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: рейтинг, наукові публікації, цитування, Інтернет-голосування, імпакт-фактор, h-індекс, РП-фактор.

In this paper the famous database of scientific publications and rating of scientific publication, individual scientists are analyzed. The computing method of rating of Ukrainian publications, scientists, journals and organizations is proposed. The infological model and business rules of scientific publications database was projected.

К e y w o r d s: rating, scientific publications, citing, Internet-voting, impact factor, h-index, РP-factor.

Вступ

Оцінка документних інформаційних потоків дає змогу визначити пріоритетні напрями розвитку науки та прослідкувати основні її тенденції, з'ясувати внесок окремих науковців, організацій, видань, встановити найпопулярніші публікації. На сьогодні велику популярність мають науковий індекс цитування (SCI – Science Citation Index) та звітне цитування журналів (JCR – Journal Citation Reports), що випускаються Інститутом наукової інфор-

мації (ISI – Institute for Scientific Information), США¹. ISI забезпечує якісне опрацювання даних, але не встигає за швидким зростанням інформаційних потоків, тому дуже мала кількість українських видань аналізується цією організацією. Така ситуація зумовлена й іншими причинами: мовний бар'єр, низька якість рецензування і оформлення публікацій, недостатній розвиток української науки в цілому, грошова оплата та ін. З цієї проблемою стикнулися багато європейських держав, країни СНД, Китай².

Стрімкий розвиток мережі Інтернет диктує нові правила інформаційному простору. Паперові видання поступово витісняються електронними аналогами, для аналізу яких використовують методи вебометрії. Ця наука набуває дедалі більшої популярності. Одне з її найвідоміших досягнень на даний момент – це «Вебометричне ранжування університетів світу», створене іспанською лабораторією кіберметрики. До цього рейтингу також увійшли 11 українських вишів. Для аналізу використовується 4 параметри: число сторінок, зареєстрованих на пошукових ресурсах; кількість зовнішніх посилань; кількість файлів у форматах doc, ppt, pdf, ps, що мають свідчити про наукові матеріали; оцінка системи пошуку наукової інформації Google Scholar³. Тут слід зауважити, що системи освіти європейських країн значно відрізняються від вітчизняних, тому якщо брати Україну, то ці показники можуть оцінювати лише менеджмент університетських сайтів. У зв'язку з цим на даний момент дуже важливим завданням для України є створення власного рейтингу наукових публікацій, який враховуватиме особливості країни.

Аналіз існуючих рейтингів

Традиційно для створення рейтингів на основі наукових публікацій користуються спеціалізованими базами даних (БД). Найвідоміші серед них: Web of Knowledge, Scopus, Google Scholar, Citeseer. Вони є найбільшими у світі. Існують також спеціалізовані БД, наприклад, Міжнародна бібліографія суспільних наук (IBSS – The International Bibliography of the Social Sciences), або національні – БД Всеросійського інституту наукової і технічної інформації (ВІНІТІ РАН)⁴. Однак, великою проблемою для створення рейтингу є те, що нині не існує жодної БД, яка охоплювала б всі існуючі наукові публікації. Тому більшість бібліометричних оцінок мають значні похибки розрахунку, а рейтинги не є повністю правдивими⁵. Підрахунок рейтингів на основі даних згаданих систем ведуть також незалежні Інтернет-портали. Серед них найвідоміші «Надрукувати чи забути» (Publish or Perish), що обчислює одночасно майже п'ятнадцять показників одночасно, та Eigenfactor – надає яскраву візуалізацію обчислень⁶. А тепер розглянемо найвідоміші показники формування рейтингів (див. таблицю).

ISI віддає перевагу трьом: імпаکت-фактор, коцитування, h-індекс. Першому з них було присвячено найбільше публікацій і виявлено надто багато недоліків. Тому його почали витісняти нові індекси, такі як h-індекс. Останній прийшовся до вподоби фахів-

цям і вже з 2005 р. існує багато його модифікацій. У таблиці наведено основні показники, які найчастіше використовуються. Всі вони мають і недоліки, і переваги, застосовуються для створення рейтингів публікацій, журналів, окремих особистостей, і всі вони ґрунтуються на посиланнях. Це єдина альтернатива експертним оцінкам, яка існує на даний момент²¹.

Коцитування, h-індекс та його модифікації розраховані на лідерів рейтингу «Імпакт», тобто для обчислення цих показників. За їх допомогою відбирають найвідоміших науковців з найвищим індексом цитування, але результати, як правило, відмінні від рейтингів, підрахованих за імпакт-фактором. Більшість з них з'явилася протягом останніх трьох років. Найкращого з них визначити важко, адже кожен відображає вирішення окремої проблеми. РП-фактор, наприклад, створений для оцінки російських науковців, у нього включено максимальний обсяг інформації: індекс цитування, кількість статей, а також кількість сторінок публікацій²².

Розробники eigen-фактор використали технології Google PageRank, тому рейтинг публікацій за цим алгоритмом залежить від рейтингів публікацій, що посилаються²³.

Інша російська розробка «Соционет» більш оригінальна – на основі власної БД вона використовує кількість переглядів та скачувань, тобто кожен користувач, читаючи публікацію, віддає їй свій голос²⁴. Ідея «Інтернет-голосування» близька до експертних оцінок, але вона має і великий мінус – програма підраховує кількість унікальних ір-адрес, що зверталися із запитом до тієї чи іншої публікації, тобто дані не є правдивими. З одного боку, ціла організація може звертатися до сервера з однією і тією ж ір-адресою, а з другого, конкретний користувач може мати динамічну ір-адресу, крім того навіть школярі знають технологію фальсифікації подібних «Інтернет-голосвань».

Інфологічне проектування БД наукових публікацій

В Україні кожного року проводиться велика кількість конференцій, семінарів, видається безліч наукової періодики та іншої літератури. Зосереджена там інформація розміщена переважно на паперових носіях, що певною мірою обмежує її поширення. І виходить так, що всю цю наявну інформацію набагато легше відшукати в іноземних електронних виданнях. Тому Україні вкрай важливо мати власну БД, яка значно підвищить цитованість і популярність вітчизняних науковців.

На основі БД можна буде створити рейтинг пуб-

Таблиця
Найвідоміші показники формування рейтингів

Назва	імпакт-фактор (IF) ⁷	коцитування ⁸	h-індекс ⁹	g-індекс ¹⁰
Як обчислюється	2003 імпакт фактор = A/B A = кількість цитувань статей у 2003 р., виданих у 2001, 2002 рр., B = загальна кількість публікацій у 2001-му та 2002 р.	Кількість сумісного цитування двох публікацій третию $CCF_{ij} = C_iUC_j$, де C_i – набір цитувань публікації i	Науковцю відповідає індекс h , якщо h з його N_p публікацій мають хоча б h цитувань кожна, на відміну від інших (N_p-h) публікацій	g-індекс – найбільше число, при якому найпопулярніші g публікацій отримали разом не менше g^2 цитувань.
Основна мета	Використовується для визначення впливу окремих журналів	Визначення тенденцій розвитку комунікаційних процесів у науці	Вимірює накопичений загальний внесок окремих науковців	Показник, що доповнює H-index
Для науковців	Ні	Так	Так	Так
Для журналів	Так	Ні	Ні	Ні
Для окремих організацій	Ні	Ні	Ні	Ні
Для окремих статей	Ні	Так	Ні	Ні
БД	Web of Knowledge (ISI)	Web of Knowledge (ISI)	Web of Knowledge (ISI), Scholare Google, Scopus	Scholare Google
Вільний доступ	Ні	Ні	Так	Так
Переваги	Перевірений часом, найперший показник	Метод дає зрозуміле візуальне представлення. Дає змогу аналізувати теми	Поєднані кількісні і якісні показники. Лауреати Нобелівської премії мають високий h-index	Додає ваги публікаціям, що найбільш часто цитуються
Недоліки	Використовується короткий термін. Мала кількість українських видань має встановлений IF. Є дієвим лише у межах однієї галузі, не можна порівнювати журнали різних галузей. У чисельнику використовується лише один показник (що викликає суперечок), який не завжди об'єктивний	Не досягає чітко поставлених цілей. Мала кількість українських видань аналізується цим методом	Не можна застосовувати для молодих вчених. Залишається сталим після припинення роботи науковця (не відображає спад роботи). Ігнорується кількість цитувань окремих статей, крім потрібного порогового h	Не можна застосовувати для молодих вчених. Залишається сталим навіть після припинення роботи науковця (не відображає спад роботи)

Назва	h-b-індекс ¹¹	m-індекс ¹²	періодичний h-індекс ¹³	індивідуальний H ¹⁴	v-індекс ¹⁵
Як обчислюється	Обчислюється так само, як і h-index, але для цілої теми або галузі	$m = h/n$ n- кількість років, коли науковець був активний (починаючи з першої публікації)	Так само, як h-index, але додаються ваги часу $S(i) = Y^* (Y (pow) - Y (i) + 1)^{-k} \cdot C (i)$ Y (i) - рік видання i -ї публікації C (i) - кількість цитувань i -ї публікації Y = 4, якщо публікація поточного року, 3 - минулого, д=1	Обчислюється так само, як і h-index, але кількість цитувань кожної публікації ділиться на кількість співавторів (або h-index ділиться на кількість співавторів)	v-index = h / n / p p- відсоток часу, відведений для науки
Основна мета	Порівняти галузі	Виміряти швидкість зростання h-index	Вдосконалення h-index	Вдосконалення h-index	Вдосконалення m-index
Застос. до окр. особистостей	Ні	Так	Так	Так	Так
Застос. до журналів	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
Застос. до організацій	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
Застос. до окремих статей	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
БД	Scholare Google	Scholare Google	Scholare Google	Scholare Google	-
Вільний доступ	Так	Так	Так	Так	-
Переваги	Дає змогу визначити пріоритетні напрями розвитку науки	Дає змогу визначити успішних (m=1), видатних (m=2), та дійсно унікальних (m=3) учених	Є удосконаленням h-index, що дає змогу прослідкувати динаміку роботи науковця, спрямований на виявлення молодих талановитих науковців	Присутня нормалізація за кількістю співавторів	Відображає час, витрачений на наукові дослідження
Недоліки	Результат порівняння тем залежить лише від вмісту БД і є найскладнішим завданням	Виявляються науковці, котрі мають m>5, що суперечить теорії Хірша	Знецінює старі, але якісні публікації	Ті самі, що і в h-index	-

Назва	г-індекс ¹⁶	AR-індекс ¹⁷	е-індекс ¹⁸	РП-фактор ¹⁹	eigen-фактор ²⁰
Як обчислюється	$R = \sqrt{\sum_{j=1}^n cit_j}$ cit _j - кількість цитувань, про-ранжовані у порядку зменшення	$AR = \sqrt{\sum_{j=1}^n \frac{cit_j}{a_j}}$ a _j - вік і-ї публікації	$e = (d^2 - h^2)^{1/2}$ $d^2 = \sum cit_j - \sum_{j=1}^n cit_j$ ма цитувань кожної публікації	$RP = 10000 \times \left(\sum_{i=1}^N \frac{Im_i}{S_i + 1} + (Im) \sum_{i=1}^M \frac{P_i}{S_i + 1} \right)$ Im _i - імпакт-фактор і-го журналу $R = \frac{V_{\text{монографії}}}{\langle (V_{\text{статті}}) \rangle}$ - відношення обсягу монографії до обсягу публікації N _i M - кількість статей та монографій S _i +1 - кількість авторів	$EF = 100 \frac{H\pi^*}{\sum_i [H\pi^*]_i}$ H - нормалізована матриця цитувань журналів π* - вектор, що відображає вплив журналів, обрахований за допомогою алгоритму PageRank (Google)
Основна мета	Вдосконалення h-index Так	Вдосконалення h-index Так	Доповнення h-index Так	Визначити рейтинг російських науковців Так	Створити рейтинг журналів
Застос. до окр. особистостей	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
Застос. до журналів	Ні	Ні	Ні	Ні	Так
Застос. до організацій	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
Застос. до окремих статей	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
На основі якої БД	Scholare Google	Scholare Google	-	Web of Knowledge (ISI)	Web of Knowledge (ISI)
Вільний доступ	Так	Так	-	Так	Так
Переваги	Дуже чутливий до великих цитувань окремих статей	Не враховує науковців, які припинили працювати	Є дійсним числом, враховує «надлишок» h-index	Враховано максимальну кількість публікацій	Враховується рейтинг журналу, який цитує
Недоліки	Не є самостійним індикатором, повинен застосовуватися разом з h-index	Знецінює старі, але якісні публікації	-	На рейтинг значною мірою впливає кількість надрукованих сторінок	-

лікацій, видавництв, журналів, організацій та окремих науковців, а наявність максимально повної інформації про організації, їх науковців полегшить вирішення проблем, пов'язаних з однофамільцями та великою кількістю варіантів англійських аналогів прізвищ. З'явиться можливість застосувати ідею «Соционет». Але для цього необхідно додатково ввести експертне оцінювання, тому що інформація про кількість переглядів публікацій не може бути цілком достовірною. В якості експертів пропонується обрати зареєстрованих користувачів, тобто людей, що мають власні публікації. При чому, в такому випадку перевіряти рівень впевненості експерта немає потреби, адже експерт не зобов'язаний голосувати, цей процес відбувається за власним бажанням. Критеріями оцінки мають виступати вимоги ВАК України до фахових видань. Основне завдання експертів – визначити для окремої публікації відповідність кожній з п'яти вимог. Якісні оцінки не створюють складнощів для експертів і є найбільш правдивими²⁵. У ході діалогу з клієнтом програма одержуватиме дані, необхідні для аналізу електронних публікацій. На їх основі система динамічно обчислить рейтинг за якістю публікації.

Діаграма потоків даних розкриває принципи роботи БД, що проектується (див. рис. 1). Користуватися системою матиме право кожен, але лише зареєстровані користувачі зможуть писати коментарі та оцінювати публікації, натомість вони отримають власну сторінку, що полегшить роботу і пошук публікацій. Але тільки адміністратор зможе надати право зареєструватися. Елемент «Адміністратор» на схемі помічається спеціальною позначкою, що означає – частина системи.

Для врахування обмежень дій користувачів потрібно ввести спеціальні бізнес-правила, що унеможливають фальсифікацію результатів:

1. Реєстрація користувача відбувається під час прийому його першої публікації або за наявності таких у БД.

2. Тільки зареєстровані користувачі мають право оцінювати та коментувати публікації інших авторів.

3. Оцінка має 4 рівні, за п'ятьма якісними показниками – вимогами ВАКУ. Тобто кожен із критеріїв може бути оцінений, як:

- а) відсутність, або невідповідність вимозі;
- б) вимога виконана частково, або не повною мірою;
- в) вимога виконана повною мірою;
- г) вимога виконана на найвищому рівні.

4. Тільки для зареєстрованих користувачів зберігається інформація про останні переглянуті та за-

вантажені статті і надходить інформація про коментарі до персональних публікацій.

5. Користувач-експерт не має права оцінювати публікацію більше одного разу.

6. У системі реєструється не більше трьох голів відданих користувачами, які працюють у тій самій організації, що і автор публікації.

7. Рейтинг публікації залежить від рейтингу користувачів, що віддали за неї свої голоси.

8. Публікація не може мати менше одного перегляду, тому що адміністратор переглядає публікацію при реєстрації.

9. Користувач не може оцінювати власні публікації.

Моделювання даних – важливий етап побудови добре функціонуючої БД. Для того, щоб БД належним чином виконувала свої функції, їй необхідний продуманий проект і надійна основа, тобто модель даних. Якщо модель даних матиме дефекти, то вони з'являться і в самій базі даних, і у всіх програмах, що до неї звертаються. Модель даних і саму базу слід проектувати таким чином, щоб забезпечити гнучкість перспективи рішення. Щоб це стало можливим, потрібно глибоко розуміти середовище, в якому вона повинна функціонувати, і мотиви її створення. Тому для відображення семантики предметної області в моделі розробленої БД побудуємо інфологічну модель (див. рис. 2).

Вона, як бачимо, будується з графічних елементів, в основному з прямокутників (що репрезентують сутності та їх властивості) і ліній (що представляють відношення і єднають сутності одна з одною).

Модель рейтингу

Описані вище індекси в своїй основі містять показники кількості цитувань іншими публікаціями. Але подібні розрахунки важко препарувати до українських видань, адже норми оформлення посилянь часто змінюються, крім того не всі редакції пильно перевіряють їх дотримання. Ще однією проблемою використання таких індексів, як h-індекс та його аналогів є наявність лідерів серед цитованих авторів. При відсутності електронної версії неможливе або майже неможливе цитування видання, тобто перевіряти дієвість подібних рейтингів можна буде лише через тривалий період часу, після створення електронних аналогів більшості паперових видань.

На початковому етапі формування БД доступна лише можливість створення рейтингів на основі «голосування» за публікації та врахування кількості переглядів публікацій. Пропонується один з можливих методів обчислення рейтингу наукових публікацій, за яким відповідно до обмежень системи, викладених у попередньому розділі прово-

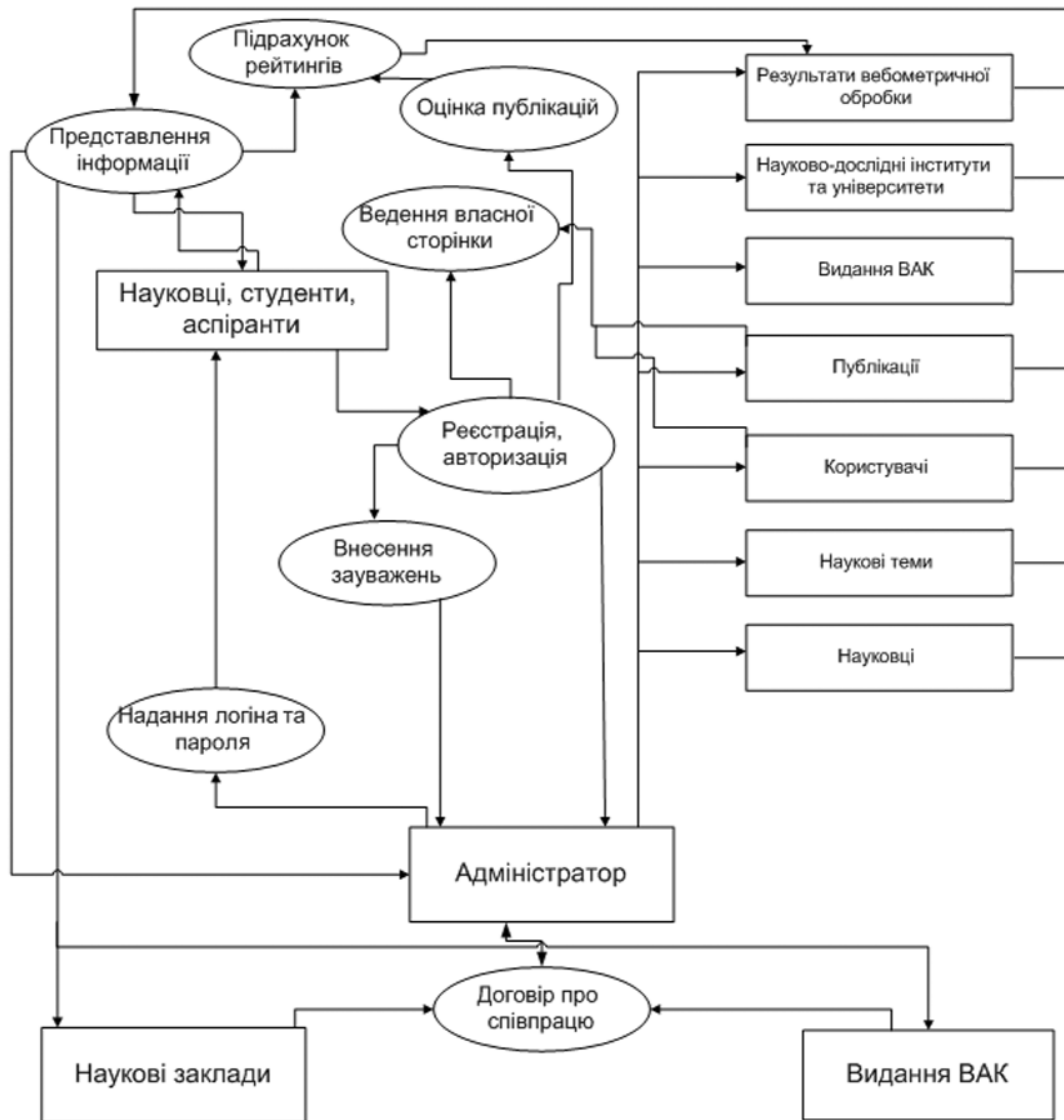

Рис. 1. Діаграма потоків даних

диться оцінювання користувачами-експертами за чотирьохбальною шкалою відповідності публікацій кожній окремій вимозі ВАК до публікацій. Виведемо основну формулу для розрахунку рейтингу публікації, що буде середнім арифметичним суми всіх оцінок публікацій при врахуванні рейтингу користувачів, які здійснили оцінку:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n r_i v_i}{\sum_{i=1}^n r_i} + v_{np}, \quad (1)$$

де v_i – загальна оцінка публікації за п’ятьма якісними критеріями, котру поставив користувач-експерт i згідно бізнес-правил системи, v_{np} – оцінка публікації за кількістю переглядів, n – загальна кількість оцінок, r_i – рейтинг i -го користувача на момент оцінювання, що обчислюється, як сума рейтингів всіх

його m публікацій, при врахуванні кількості співавторів C_k кожної з них, за формулою:

$$r = \sum_{k=1}^m \frac{R_k}{C_k}. \quad (2)$$

Формули (1) та (2) не містять складних математичних алгоритмів, але вони чітко відображають залежності рейтингу від голосування. Формула (1) була отримана за допомогою аксіом багатокритеріальної теорії корисності з адитивної форми представлення загальної функції корисності. Вона враховує особливості групового вибору, компетентність експертів, теорію шкалювання. Величина R лежить в інтервалі $[0,1]$, це в подальшому полегшить процедуру ранжирування. Оцінки публікацій експертами v_i приведені до інтервалу $[0; 0,15]$, а кількість переглядів v_{np}

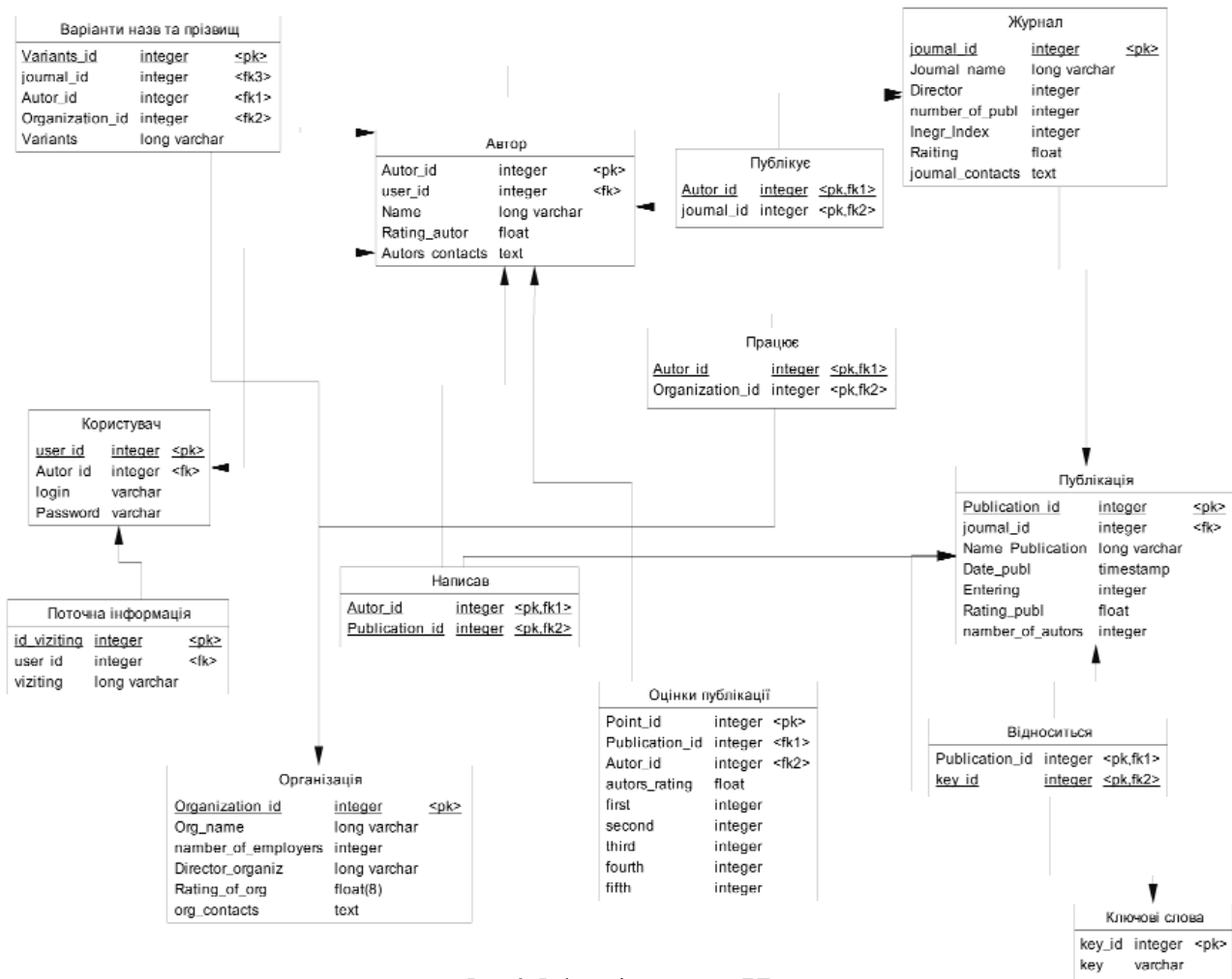

Рис. 2. Інфологічна модель БД

до $[0; 0,25]$ – згідно теорії шкалювання та виконаних групою експертів-дослідників типових лотерей.

Тобто, на початковому етапі пропонується звертати більше уваги на створення самої БД і виконання всіх бізнес-правил, що дасть змогу врахувати оцінки користувачів. На основі (2) можна також створити рейтинг організації, який дорівнюватиме сумі рейтингів її працівників (3). У свою чергу, середнє арифметичне рейтингів робіт, опублікованих у журналі з врахуванням індексу інтегрованості НБУВ I , визначатиме його рейтинг (4).

$$O = \sum_{k=1}^l r_k, \quad (3)$$

$$J = \frac{\sum_{p=1}^s R_p}{s} + 0,1 \cdot I, \quad (4)$$

де l – загальна кількість працівників установи, s – загальна кількість статей, опублікованих у журналі. У виразі (4) пропонується індекс інтегрованості I звести до інтервалу $[0,1]$ (помноживши на коефіцієнт $0,1$), для зменшення його впливу на загальну оцінку. Запропонована модель обчислення

рейтингу $\sum_{p=1}^s R_p$ так само, як і індекс інтегрованості, перебувають у процесі розроблення, тому

будемо вважати їх рівноцінними. Вираз (4) рівнозначно визначається двома показниками, і його результат лежатиме в межах $[0; 2]$.

Формули (1)–(4) потребують удосконалення, врахування інших показників, крім оцінок. Для їх вдосконалення необхідно створити та ввести в тестову експлуатацію працюючу систему, адже використання показників цитувань вимагає набагато жорсткіших бізнес-правил.

Висновки

Отже, ми проаналізували найбільш поширені індекси розрахунку рейтингів наукових публікацій. Виявилось, що методи, за якими складено відомі рейтинги, не дають змоги ранжувати українські видання. У роботі запропоновано методи обчислення рейтингів українських публікацій, науковців, організацій та видавництв на основі оцінок користувачів. Спроектовано БД наукових публікацій, на основі якої можна виконувати обчислення рейтингів, та її бізнес-правила, що частково обмежують спроби фальсифікації результатів обчислень.

Примітки

¹ The Institute for Scientific Information [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isi.edu>

² Разработка системы статистического анализа российской науки на основе данных российского индекса цитирования: отчет о НИР (промежуточный) [електронний ресурс] / ООО Научная электронная библиотека. – шифр РИ-22.0/001. – Москва: 2005. – 91 с. – Режим доступу: http://elibrary.ru/projects/citation/cit_index.asp.

³ Ильченко, М. Ю. Национальный технический университет Украины «КПИ» в мировом Web-рейтинге [електронний ресурс] / М. Ю. Ильченко, О. Ф. Цурин, Н. О. Цурина // Киевский политехник. – 2009. – № 4. – Режим доступу: <http://webometr.ntu-kpi.kiev.ua/ru/node/10>.

⁴ The International Bibliography of the Social Sciences [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lse.ac.uk>; див. також: Всероссийский институт научной и технической информации [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.viniti.ru/>.

⁵ Mattern, F. Bibliometric Evaluation of Computer Science – Problems and Pitfalls: European Computer Science Summit 2008 (ECSS 2008). – Zürich, 2008 – Режим доступу: http://www.informatics-europe.org/ECSS08/ecss08_main.html.

⁶ Publish or Perish [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.harzing.com/>; див. також: Eigenfactor [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eigenfactor.org>

⁷ Garfield, E. The Thomson Reuters Impact Factor [електронний ресурс] / E. Garfield // Journal Citation Reports. – 1994. – Режим доступу: http://thomsonreuters.com/products_services/science/free/essays/impact_factor/.

⁸ Wouters, P. The Citation Culture: doctoral thesis: 9.03.99 [електронний ресурс] / Paul Wouters. – University of Amsterdam., 1999. – 278р. – Режим доступу: <http://www.garfield.library.upenn.edu/wouters/wouters.pdf>.

⁹ The Hirsch index: part 1 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nebulium.wordpress.com>

/2007/12/08/the-hirsch-index-part-1/.

¹⁰ G-index [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/G-index>.

¹¹ Harzing, A. Reflections on the h-index [електронний ресурс] / Anne-Wil Harzing // – Режим доступу: http://www.harzing.com/pop_hindex.htm.

¹² Ibid.

¹³ Sidiropoulos, A. Generalized Hirsch h-index for Disclosing Latent Facts in Citation Networks [електронний ресурс] / A. Sidiropoulos, D. Katsaros, Y. Manolopoulos // Scientometrics. – 2007. – N. 2. – P. 255–280. – Режим доступу: <http://delab.csd.auth.gr/papers/Scientometrics07skm.pdf>.

¹⁴ Harzing, A. Reflections on the h-index [електронний ресурс] / Anne-Wil Harzing // – Режим доступу: http://www.harzing.com/pop_hindex.htm.

¹⁵ Vaidya, J. A fairer index to quantify an individual's research output capacity / Jayant S Vaidya // [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmj.com/cgi/eletters/331/7528/1339-c#123188>.

¹⁶ Jin, B. The R- and AR-indices: complementing the h-index [електронний ресурс] / Bihui Jin, Liming Liang, Ronald Rousseau, Leo Egghe // Chinese Science Bulletin 52. – 2007. – P. 855–863. – Режим доступу: http://users.tele-net.be/ronald.rousseau/Jin_s_AR-index.pdf.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Zhang, C. The e-Index, Complementing the h-Index for Excess Citations [електронний ресурс] / Chun-Ting Zhang // PLoS ONE. – 2009. – № 5. – Vol. 5. – Режим доступу: <http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0005429>.

¹⁹ Липунов, В. М. Наука и образование в интернет-портале «Русский Переплет» [електронний ресурс] / В. М. Липунов, Д. А. Кувшинов // Режим доступу: www.pereplet.ru.

²⁰ Там же.

²¹ Mattern, F. Bibliometric Evaluation of Computer Science – Problems and Pitfalls: European Computer Science Summit 2008 (ECSS 2008). – Zürich, 2008 – Режим доступу: http://www.informatics-europe.org/ECSS08/ecss08_main.html.

²² Липунов, В. М. Наука и образование в интернет-портале «Русский Переплет» [електронний ресурс] / В. М. Липунов, Д. А. Кувшинов // Режим доступу: www.pereplet.ru.

²³ Bergstrom, C. Eigenfactor: Measuring the value and prestige of scholarly journals [електронний ресурс] / Carl Bergstrom // C&RL News. – 2007. – № 5. – Vol. 68. – Режим доступу: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/crlnews/backissues2007/may07/eigenfactor.cfm>.

²⁴ Онлайновая научная инфраструктура «Соционет» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socio-net.ru/>.

²⁵ Литвак, Б. Г. Экспертная информация: Методы получения и анализа / Б. Г. Литвак. – М.: Радио и связь,

Наталія Захарова,

наук. співробітник НБУВ,
заслужений працівник культури України

Культурно-просвітницька функція національної бібліотеки в умовах державотворення (з досвіду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

У статті йдеться про реалізацію культурно-просвітницької функції Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського протягом 1991–1996 рр., коли в умовах державотворення культурно-просвітницька діяльність набула особливо великого значення в культурному житті країни.

К л ю ч о в і с л о в а: культурно-просвітницька функція, культурно-просвітницька діяльність, культурно-просвітницький центр, виставкова робота, комплексні масові заходи, міжнародна діяльність.

There is the issue of realization of cultural and educational function of the V. Vernadskyi National Library of Ukraine during 1991 – 1996, when under conditions of state formation cultural and educational activity has got great value in a cultural life of the country studied in the article.

К e y w o r d s: cultural and educational function, cultural and educational activity, cultural and educational centre, exhibition work, complex mass arrangements, international activity.

Здобуття Україною незалежності у 1991 р. дало змогу нашому суспільству відмовитися від радянських ідеологем і повернутися до загальнолюдських цінностей, народно-національних традицій та норм життя. Докорінна трансформація соціально-економічних засад суспільного життя спричинила інтенсивний пошук нових смислових орієнтирів соціального мислення та політичної ідеї. Змінюються суспільні та культурні орієнтири, державна політика в культурній сфері. Відповідно, по-новому бачиться місце і роль бібліотеки у суспільстві. Створюється національне бібліотечне законодавство, вдосконалюються бібліотечна інфраструктура, бібліотечна освіта, формуються сприятливі умови для діяльності, пов'язаної з популяризацією бібліотечних фондів, активної участі бібліотек у суспільно-політичній, економічній та культурній сферах життєдіяльності незалежної держави.

Бібліотечні фонди багатьох бібліотек визнаються національним культурним надбанням і заносяться до спеціального Державного реєстру національного культурного надбання.

В умовах духовного піднесення Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського активно осмислює свою роль у суспільстві, значення свого великого книжкового та рукописного фонду для національного державотворення, перспективи автоматизації бібліотечних технологій, опрацьовує питання нової концепції структури та функцій Бібліотеки; її діяльність дедалі більше спрямовується на оптимізацію використання багатоаспектних можливостей, у т. ч. й культур-

но-просвітницької діяльності. У цей час перед ЦНБ як науковим та культурним закладом відкриваються нові можливості для культурно-просвітницької діяльності, інтенсивного розвитку науково-організаційних та науково-дослідних засад та напрямів у цій роботі.

Для реалізації заходів щодо науково-інформаційного забезпечення діяльності Академії наук було прийнято Постанову Бюро Президії АН України № 48-Б від 14 лютого 1991 р. «Про впорядкування роботи з інформаційного забезпечення, організації виставкової діяльності та пропаганди науково-технічних досягнень Академії наук УРСР». За цією постановою, ЦНБ імені В. І. Вернадського передавалися функції основного інформаційного підрозділу АН України¹. Надання ЦНБ науково-інформаційних функцій позитивно вплинуло на її подальший розвиток, зокрема, дало змогу гармонізувати її культурно-просвітницьку функцію. З 1992 р. зазнає змін структура Бібліотеки, починають функціонувати новостворені наукові інституції, що забезпечують комплексне вирішення завдань збирання, зберігання та використання документної інформації та документно-інформаційних ресурсів. Йдеться про п'ять науково-дослідних інститутів (бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень) та чотири центри (бібліотечно-інформаційних технологій, консервації і реставрації, культурно-просвітницький, редакційно-видавничий)².

Важливим чинником подальшого розвитку Бібліотеки стала не тільки її нова структура, а й нові можливості для роботи у новій будівлі її головного кор-

пусу. Значно поліпшилося обслуговування читачів, розширився доступ до бібліотечних фондів, на якісно новому рівні почали проводити різноманітні наукові та культурно-просвітницькі заходи.

Головним підрозділом, який проводив цю роботу, став культурно-просвітницький центр (далі – КПЦ), створений на базі відділу інформаційно-масової роботи. Положення про культурно-просвітницький центр, затверджене в 1994 р. генеральним директором О. С. Онищенком, істотно розширило, порівняно з попередніми роками, межі культурно-просвітницької діяльності, значно поглибило її зміст. Перед новоствореним підрозділом поставили такі основні завдання:

- проведення досліджень, пов'язаних з виконанням науковою бібліотекою культурно-просвітницької функції, науково-методичним забезпеченням її культурно-просвітницької діяльності та впровадження досягнутих результатів у практику роботи ЦНБ, наукових бібліотек України;
- залучення під час організації культурно-просвітницьких заходів нових форм і методів пропаганди наукових знань, максимально повне використання фондів ЦНБ;
- участь у науково-методичному забезпеченні та організації підвищення кваліфікації спеціалістів ЦНБ інших бібліотек України (відповідно до профілю діяльності центру).

Створення КПЦ стало новим етапом культурно-просвітницької роботи Бібліотеки, яка почала не тільки розгортатися по всьому сегменту культурного життя суспільства, а й активно урізноманітнювати свої форми і методи, поглиблювати своє змістовне наповнення.

В означений період збільшується кількість культурно-просвітницьких заходів, зростає їх рівень. Зокрема, проводиться серйозна попередня науково-організаційна робота з підготовки таких заходів. До книжкових тематичних виставок складаються експозиційні плани, до науково-просвітницьких комплексних заходів – розширені сценарні плани. А щодо виставок, то вони, зростаючи кількісно, значно урізноманітнили свій тематичний репертуар. Так, у 1992 р. було організовано 423 виставки нових надходжень, на яких експонувалося понад 100 тисяч примірників літератури, а також 148 тематичних і персональних книжкових виставок, де експонувалося майже 12 тисяч видань (з них – вісім виїзних виставок)³. Якщо у 1994 р. з виставок, підготовлених співробітниками КПЦ, читачам було видано 14 153 од.⁴, то у 1995 р. – 28 417 од. Було також укладено 19 картотек і списків літератури на книжкові експозиції⁵.

Виставкова діяльність бібліотек – це відкрита система, яка постійно розвивається. Динамічна трансформація сучасного бібліотечного обслуговування справляє вплив на діяльність бібліотек загалом і на їх

виставкову роботу зокрема. Наприклад, запровадження в бібліотечне обслуговування інформаційних і телекомунікаційних технологій вимагає відповідних нововведень і у виставкову діяльність бібліотек. Основні вимоги до виставкової роботи, як завжди, – це комфортність, наочність, доступність, оперативність. Бібліотечні виставки наочно представляють розділи фонду та окремі видання, демонструють зв'язок явищ, подій і документів, полегшують візуальне сприйняття інформації.

У сучасному світі основним рушієм прогресу дедалі більше стають наука, високі інноваційні технології. Саме тому тематика книжкових виставок у цей період відображала найбільш важливі наукові напрями: «Штучний інтелект», «Соціологія як наука», «Космос: наука і міфи», «Слов'янська писемність», «Проблеми біоніки», «В. І. Вернадський і ноосфера», «З історії математики в Україні», «Сонет в українській літературі», «Екологія людини», «Природничі багатства України», «Мови програмування», «Персональні комп'ютери та їх застосування в науці та техніці» тощо. З 1995 р. основний акцент робиться на інформаційному забезпеченні академічних установ. Відповідно й тематика виставок формується переважно з урахуванням наукових розробок академічних установ України – «Надійність та безпека роботи АЕС», «Космічна технологія», «Сучасні наукові напрями: розробки вчених НАН України», «Можливості біотехнології», «Діалекти української мови». У 1996 р. особливе місце в тематиці виставкової роботи відводиться національному державотворенню, проблемам новітньої історії України, про що свідчать такі виставки: «Незалежній Україні – 5», «Державотворення в Україні», «Президенти України»⁶. Цим заходам передувала масштабна експозиція «Місцеве самоврядування: світовий досвід» (1995)⁷.

Відродження духовності українського народу, його історичної пам'яті, запровадження державницьких підходів до вирішення нагальних проблем соціуму стають провідними напрямками культурно-просвітницької діяльності ЦНБ означеного періоду. Цій тематиці присвячувалися численні книжкові виставки. У 1992 р. – «Говоримо українською», «Туреччина в працях українських вчених», «З історії економічних вчень на Україні», «Історія політичної думки на Україні», «Українці сміються», «Зелені скарби України», «Голодомор в Україні очима діаспори», «Українська публіцистика». Великий інтерес, навіть дискусії викликала виставка «Як і коли почала формуватись українська нація»⁸. Як бачимо, тематика досить різноманітна: розглядаються в історичному аспекті мовні, літературні питання, проблеми екології, політики. Кількість виставок, присвячених саме Україні, дедалі збільшувалась, а інтерес громадськості до них постійно зростає.

І все-таки пріоритетним напрямом культурно-

просвітницької діяльності Бібліотеки залишалася пропаганда наукових знань. У 1993 р. було продовжено цикл виставок, які розкривали складний процес духовного відродження України: «УНР – 75», «Від «Гарту» до «Вапліте», «Історія українського війська», «Релігія в житті українського народу», «Просвіті – 125»⁹; у 1994 р. – «Етногенез України», «Україна в європейських взаєминах», «З історії українського театру», «З історії українського козацтва», «Університету св. Володимира – 160 р.»¹⁰; у 1995 р. – «Гетьман України – Богдан Хмельницький», «Україна – шлях відродження», «Професійним спілкам України – 90»¹¹. Витоки духовної культури України було відображено у виставках 1996 р. – «Т. Г. Шевченко та його «Заповіт», «Українська народна картина у контексті світового примітиву», «З історії української мови», «Петру Могили – 400» та ін.¹²

Виконуючи свої основні функції, Бібліотека широко пропагує документи й матеріали з історії вітчизняної та світової науки, культури. Адже дослідження творчого шляху видатних особистостей, чи то вчених, чи то політичних, державних діячів, чи то діячів культури, мистецтва відкриває шлях до нових знань, розкриває їх життєві цінності, особливості світосприйняття, моральні принципи, а також знайомить з «неписаними» правилами співіснування влади і особи. Поєднання біографічного підходу в доборі документів для виставкової експозиції й аналізу наукового доробку конкретної постаті дає змогу показати творчу лабораторію особистості, її діяльність у конкретно-історичних умовах. Все це має не тільки велике пізнавальне, а й виховне значення.

Книжково-документальні виставки до ювілеїв видатних учених, літераторів, художників є однією з основних форм пропаганди бібліотечних фондів і водночас важливим засобом культурно-просвітницької діяльності. Такі виставки готувалися щороку, вони присвячувалися К. Паустовському, В. Антоновичу, Є. Гребінці, Ю. Меженку, Г. Сковороді та ін. (1992); Олесею Гончару, Б. Патону, М. Хвильовому (1993); О. Фоміну, П. Кулішу, Д. Чижевському, родині Реріхів (1994); Є. Патону, І. Мечнікову, П. Троньку, О. Палладіну, О. Потєбні, М. Рильському, І. Фонвізіну, М. Зоценку та ін. (1995); А. Кримському, О. Богомольцю, Івану Франку, Лесі Українці, Теодору Драйзеру та ін. (1996).

Велика увага у ці роки приділялася координації культурно-просвітницької діяльності усіх підрозділів ЦНБ. Таким координуючим підрозділом і виступив новостворений центр, який активно співпрацював з інститутами: бібліотекознавства, рукопису, української книги, біографічних досліджень та науковими центрами. Робота КПЦ докорінно переглядалася з урахуванням накопиченого досвіду проведення різноманітних культурно-просвітницьких заходів, науково-інформаційної роботи в галузі історії книги та

культури. Водночас вівся наполегливий пошук нових форм і методів діяльності Бібліотеки у питаннях пропаганди знання. Робилося все, щоб підрозділи Бібліотеки за допомогою тематичних книжкових виставок активніше пропагували свої фонди. Тут варто згадати, насамперед, такі: «ООН і роззброєння», «Картографічні видання, повернуті з спецфонду», «Всесвітня конференція з прав людини», «Туристськими маршрутами України», «Україна на карті з найдавніших часів до сучасності», «Україна: шлях до ринку», «Бібліографічні видання на допомогу науковій роботі» та ін.

Робота з пропаганди унікальних фондів ЦНБ велася і поза її межами. Лише протягом 1992 р. відбулося вісім виїзних виставок. Серед їх замовників – Комісії Верховної Ради України, Український дім, Федерація профспілок України, Музей книги і друкарства України, Центр сучасного мистецтва Сороса. Знаменною подією в науковому і культурному житті України в 1993 р. стало відзначення 75-річчя Академії наук України та Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського. Цій даті були присвячені великі книжкові виставки у приміщенні Бібліотеки, виїзна книжково-ілюстративна виставка в Експоцентрі «Наука» та планшетна – у Національному театрі опери та балету ім. Т. Г. Шевченка. У 1994 р. на прохання Міністерства закордонних справ України для Посольства України в Ізраїлі організується книжково-ілюстративна виставка «Ювілей Шолом-Алейхема в Україні». Наступного року на замовлення Ізраїльського культурного центру Бібліотека організувала виставку «Цінні та рідкісні видання із фондів ЦНБ», а в Експоцентрі «Наука» – розділ загальноакадемічної виставки за темою «ЦНБ ім. В. І. Вернадського – науково-дослідна установа НАН України». У 1996 р. виїзні виставки організовувались у Палаці спорту, Музеї історії Києва, Київській гімназії, в Українському домі, Музеї літератури, Музеї книги і друкарства України. Виставку цінних і рідкісних видань з фондів Бібліотеки, яка демонструвалася на ювілейній виставці до п'ятої річниці Незалежності України в головному корпусі Бібліотеки, оглянув Президент України Л. Кучма.

Співробітники Бібліотеки постійно вели велику науково-пошукову роботу, брали участь у доборі матеріалів для зйомок документальних фільмів, зокрема «Межа» (про творчість М. Бажана), «Священним хрещенням», «Дума»; науково-популярних – «Жінка на Соловках», «Грипільля», «Останній гетьман» та ін. Як наукові консультанти лише у 1993 р. наші фахівці брали участь у пошуку матеріалів для зйомок 57 науково-документальних фільмів, а саме: «Від Богдана до Івана» (режисер Л. Анічкін), «Реєстрові, городові, низові» (режисер С. Новофастівський), «У пошуках союзника» (режисер С. Супрунюк), «Завоювання чи приєднання» (режисер Н. Богдан) та ін.¹³

Матеріали з фондів ЦНБ активно використовували режисери та художники телебачення, театрів, працівники музеїв, реставраційних майстерень, митці, студенти. Зокрема, бібліотечні документи використовувалися при підготовці телепередач про Контрактовий дім (студія «Гарт») та про журнал «Вавілон» (студія «Довіра»); для оновлення експозицій музеїв Корсунь-Шевченківської битви та Ізмаїльського музею Придністров'я, а також створення нових музеїв – Івана Мазепи, Якова Брюса; при художньому оформленні п'єс у київських театрах, художники яких працювали над створенням портретів М. Драгоманова, родини Терещенків, Ханенків та ін. І це досить важливо, адже в кожній біографії присутнє як неповторне особисте, так і типове суспільне. Тому надані документи, видання з фондів НБУВ допомагають глибше зрозуміти основи формування світоглядних засад окремих діячів та цілих родин.

Поряд з використанням традиційних, велися пошуки нових форм і методів культурно-просвітницької роботи. Значна увага приділялася налагодженню контактів із творчими спілками України, підготовці персональних виставок творів живопису та декоративно-ужиткового мистецтва, на яких експонувалися роботи не тільки професійних, а й самодіяльних митців. Творчі взаємини склались у Бібліотеки зі Спілкою фотохудожників України, Київською міською асоціацією майстрів народної творчості та ремесел «Творчість», Спілкою художників України та ін. Бібліотека, отримавши нові чудові зали для проведення конференцій, виставок, зустрічей, значно розширює коло своєї культурної діяльності. У залах влаштовуються виставки образотворчого мистецтва, які сприяють естетичному вихованню читачів. Лише протягом 1992 р. вони мали змогу ознайомитись із творчістю художників-аматорів Г. Польового, Ю. Луцкевича, О. Туранського, Л. Могуцова, С. Костенко, О. Степанова, Я. Яворського. Великою популярністю користувалися виставка «Квіти України» та виставка-продаж товарів декоративно-ужиткового мистецтва «Київські малюнки»¹⁴.

Такі заходи мали успіх у читачів Бібліотеки, киян і гостей міста, вони стали традиційною формою культурно-просвітницької діяльності ЦНБ. Вже у 1993 р. експонувалися роботи Миколи Седніна і Едіт Репринцевої. У останньої склалися особливо тісні контакти з Бібліотекою, де вона періодично проводила свої персональні виставки. Великий інтерес у відвідувачів викликали виставка живопису на склі Віталія Сивака та зустріч із творчою групою, яка разом з митцем працювала над кінострічкою «Кольорові асоціації Марії Банник». Упродовж 1994 р. експонувалися різні за змістом, технікою виконання та художньою завершеністю виставки молодих митців, зокрема творчих груп «Дзвін», «Д.Ю.К.». Справжнім святом для любителів чотириногих друзів ста-

ла Перша міжнародна виставка періодичних видань про домашніх тварин 1995 р. Крім великого розмаїття кольорових журналів і каталогів на цю тему у залі експонувалися живописні роботи Г. Горішняк, В. Євтушевського, Г. Васильєвої, графіка О. Микули, твори скульптора М. Кошелевої, колекція екслібрисів Київського «Екслібрисклубу». 1996 р. з успіхом пройшли виставки живопису київських художників В. Черватюка, А. Янкового, заслуженого діяча мистецтв України О. Шеремета. Цікавою була також виставка живопису на склі А. Рак. Її супроводжувала тематична книжкова виставка «Українська народна картина у контексті світового примітиву».

Великої популярності набули комплексні масові заходи. Деякі з них стали традиційно щорічними. Так, з 1991 р. спільно з Комісією по розробці наукової спадщини одного з засновників Бібліотеки академіка В. І. Вернадського щороку 12 березня проводилися наукові читання вченого. Ось лише деякі теми таких читань: «В. І. Вернадський і сьогодення України», «Наукова думка і цивілізація», «Жива речовина та її деформація в Україні», «Вернадський і книга» та ін.

Щорічними заходами стали також День слов'янської писемності і культури, День науки, День аспіранта. Наприклад, до Дня слов'янської писемності і культури було проведено засідання круглого столу на тему: «Випускники Києво-Могилянської Академії та їх вплив на розвиток слов'янської культури» (1992). Один з днів науки присвятили зв'язкам з українськими науковими центрами за кордоном, у ньому взяв участь голова Українського міжнародного комітету з питань науки та культури, академік Я. С. Яцків. До 100-річчя від дня народження відомого українського бібліографа, літературознавця, колекціонера Ю. Меженка були проведені перші Меженківські читання.

Багато засідань круглих столів присвячувалося актуальним проблемам сучасності. Щорічно проводилося понад 40 лекційно-масових заходів. Постійно діяли лекторії: «Наука вчора, сьогодні, завтра», були започатковані: дискусійний клуб «Вчений у сучасному світі», клуби «Спадщина», «Київ та кияни», відвідувачі яких мали змогу зустрічатися з письменниками, вченими, прослухати цикл лекцій з актуальних питань науки, суспільного життя.

В рамках обговорення проекту Конституції України спільно з Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва АН України для керівного складу ЦНБ проводився науково-практичний семінар «Управління підприємницькою діяльністю і кадровий менеджмент» (1992); з нагоди Дня науки відбулося засідання круглого столу на тему: «З історії науки в Україні», в якому взяли участь академік В. Кухар, доктор фізико-математичних наук М. Горбачук (1993); до Дня слов'янської писемності і культури було організовано наукову

конференцію «Словістичні наукові центри в Україні»; Українська академія політичних наук спільно з ЦНБ стали ініціаторами конференції «Майбутність України: оцінка ситуації, пошук шляхів розвитку», в роботі якої взяли участь відомі вчені-політологи, депутати Верховної Ради України, журналісти (1994); круглий стіл «Україна та слов'янський світ» традиційно був присвячений Дню слов'янської писемності і культури та 200-річчю від дня народження П. Й. Шафарика, відбулися також читання з нагоди 85-річчя вченого-слависта, відомого діяча української діаспори Ярослава-Богдана Рудницького (1995); значною подією стала зустріч «Окрилений Україною» до 130-річчя від дня народження В. Леонтовича – українського письменника, культурно-громадського діяча, яка продовжила серію заходів «Повернення забутих імен України» (онуки В. Леонтовича, котрі мешкають у Великобританії та Німеччині, подарували Бібліотеці частину архіву свого славного предка). Великий інтерес викликала зустріч з донькою відомого українського вченого Володимира Смиренка Т. В. Смиренко-Торп, яка проживає в Канаді. Присутні мали змогу оглянути експозицію книжкової виставки «Рід Смиренків – національна гордість України» (1996).

Подією в роботі клубу «Вчений у сучасному світі» стала зустріч з академіком М. Амосовим з нагоди презентації його роботи «Розум. Людина. Суспільство. Майбутнє». Значний інтерес викликали засідання «У клубі цікавих зустрічей». Його члени мали змогу зустрітися з письменником С. Крижанівським, який поділився спогадами про М. Рильського; письменником Ю. Покальчуком, який розповів про українську книгу в Англії; творчими групами з підготовки науково-популярних фільмів «Перехрестя одного роду» (про родину Розумовських), «Ностальгія» (про рід Гудим-Левковичів) та ін. Цікаво проходили засідання літературно-філософського салону «Нова громада» та культурологічного клубу. У День аспіранта, що традиційно проводився двічі на рік – у квітні та грудні, крім екскурсії Бібліотекою, організовувалися лекційні курси з теорії бібліографознавства.

З 1995 р. набула популярності така форма культурно-просвітницької діяльності, як презентація друкованої продукції окремих видавництв. Саме після проведення згаданих акцій Бібліотеці були подаровані 1-й та 2-й томи факсимільного видання робочих зошитів О. Пушкіна, які вийшли друком у Лондоні під егідою Принца Уельського; хронологічний довідник «Україна від найдавніших часів до сьогодення»; монографія «Політологія посткомунізму»; добірка журналів «Політична думка» та ін. Таким же чином до фондів Бібліотеки потрапили монографічне дослідження «Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет» (В. Смолій, В. Степанков), «Біло-візжя: 1991–1996» (присвячена першому Президен-

ту України – Л. Кравчуку), аудіокасети «Сад божественних пісень» (на слова Г. Сковороди) та ін.¹⁵

Новацією культурно-просвітницької діяльності ЦНБ цього періоду стали літературно-музичні вечори. Шанувальники класичної музики мали змогу прослухати твори Ф. Шопена, Л. Бетховена, Н. Паганіні, П. Чайковського. У грудні 1993 р. з успіхом пройшов Фестиваль французької музики, організаторами якого виступили ЦНБ і Французький культурний центр в Україні¹⁶. Літературно-музична вітальня приймала гостей як у головному корпусі Бібліотеки, так і в залі нотних видань Філії № 1, де відбувалися концерти й музичні лекторії.

Для нових читачів Бібліотеки, гостей, студентів і викладачів проводилися оглядові екскурсії, екскурсій-лекції. Перед екскурсією відвідувачі мали змогу переглянути документальний фільм «Бібліотека дивиться у майбутнє». Тільки протягом 1992 р. було проведено 144 екскурсії, з історією ЦНБ ознайомилося майже 2 тисяч осіб¹⁷. Прагнення дізнатися якомога більше про діяльність головної книгозбірні України не згасає й понині, хоча кількість бажаючих дещо зменшилась.

Про заходи, що організовувалися ЦНБ у власних приміщеннях, бібліотеках науково-дослідних установ АН України, систематично повідомлялося через засоби масової інформації, за допомогою оголошень, афіш і запрошень. Для детального ознайомлення з культурно-просвітницькою діяльністю Бібліотеки двічі на рік видавався інформаційний бюлетень.

Після розпаду Радянського Союзу та в часи економічної кризи, що охопила країни СНД, національні бібліотеки мали великі труднощі у питаннях міжнародного співробітництва. Розрив професійних зв'язків, руйнація системи книговидання і книгопостачання, зростання цін, інфляція, неузгоджена податкова політика – все це створило небезпеку культурної та інформаційної ізоляції. Проте бібліотечне співтовариство почало активно протидіяти процесу культурного роз'єднання і спрямувало свої зусилля на відродження професійних зв'язків, налагодження взаємодопомоги у питаннях збереження й розвитку єдиного інформаційно-гуманітарного простору, широкого діалогу в галузі культури. У 1992 р. створюється міжнародний бібліотечний союз – Бібліотечна Асамблея Євразії (далі – БАЄ), який допомагає вирішувати спільні професійні завдання, формувати новий культурний та інформаційний простір на демократичних засадах. До його складу, крім України, увійшли: Росія, Білорусь, країни Кавказу та Середньої Азії. З об'єднавчою метою БАЄ ініціює проведення дискусій, конференцій, семінарів, круглих столів з гуманітарних питань. У 1992–1996 рр. під егідою БАЄ проходить декілька конференцій: «Через бібліотеки – к согласию народов», «Человек в мире культуры», «Информационное общество и библиоте-

ка», «Культура, информация и современные геополитические проблемы», «Интеграционные процессы в области библиотечного дела стран СНГ»¹⁸.

За таких умов і Центральна наукова бібліотека України значно додала у міжнародній культурно-просвітницькій діяльності. Усі проведені нею заходи, незалежно від тематики, сприяли міждержавному співробітництву, обміну інформацією, взаємозбагаченню культур народів світу. Так, 1992 р. у ЦНБ експонувалася велика фотовиставка, яка ознайомила відвідувачів з життям і творчістю класика австрійської літератури ХХ ст. Йозефа Рота. Виставку і каталог до неї представили Федеральне міністерство закордонних справ Австрії та Інформаційний центр нової австрійської літератури у Відні; наступного року проходила масштабна фотовиставка, присвячена життю, творчості та громадській діяльності відомої сербської письменниці, перекладачки Десанки Максимович. Її організувало товариство «Україна – Сербія»; великий інтерес викликала фотовиставка «Історія бібліотек», надана Міністерством закордонних справ Франції та Французьким культурним центром в Україні, з яким від початку його існування активно співпрацював культурно-просвітницький центр Бібліотеки; у 1994 р. значною подією в науковому та культурному житті Бібліотеки стала виставка дарів Федерального уряду Німеччини, на якій демонструвалася продукція 72 німецьких видавництв, а у рамках Днів французької культури в приміщенні ЦНБ пройшли поетичний спектакль і камерний концерт фортепіанної музики; у 1995 р. відбувся комплексний захід на честь видатного американського музиканта Гленна Міллера, а до Національного свята Франції було підготовлено виставку художньої фотографії «Париж. Франція. Пам'ятки» і виставку плакатів «Великий Лувр». Неабиякий інтерес викликали зустріч з автором фотовиставки Еріком Жіраром, показ циклу відеофільмів про найбільший музей Франції та його колекції; у 1996 р. у залі Бібліотеки експонувалася виставка австрійської фотохудожниці «Відень у світлинах Ліни Дайнхардштайн».

Відродження національно-культурного життя в Україні благодатно позначилося на діяльності вітчизняних бібліотек. Якщо говорити про ЦНБ, то наша установа у цей період значно нарощує свій ресурс. Її 13-мільйонний фонд літератури відображає всі аспекти розвитку людства, української історії та культури. Вона стає відомою у світі установою, займає провідні позиції у галузі бібліотечної та бібліотечно-бібліографічної діяльності, активно вклучається в процес інформатизації суспільства, який розпочався ще у 80-х рр., бере курс на формування електронних ресурсів, на запровадження в усіх сферах діяльності новітніх технологій.

У 1996 р. Центральній науковій бібліотеці України імені В. І. Вернадського повертається статус національної, відповідно до Указу Президента України від

5 квітня 1996 р. № 244/96 «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної». З цього моменту Бібліотека іменується Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського¹⁹.

Бібліотека за активної участі культурно-просвітницького центру розробляє цілий комплекс заходів, спрямованих на створення нового позитивного іміджу за всіма напрямками діяльності: оновлюється логотип Бібліотеки, визначаються її основні пріоритети як наукової та національної книгозбірні, як інформаційного та культурного загальноукраїнського центру. Визначаються новий зміст, форми та методи її культурно-просвітницької діяльності: проведення різноманітних виставок та екскурсій, конференцій та семінарів, святкових, загальнодержавних та національних заходів, презентацій книг, створення лекторію, відзначення ювілейних дат у житті видатних учених, культурних діячів, популяризація власних історико-культурних фондів. Нової якості набуває виставкова діяльність: вона корелюється із завданнями національної бібліотеки з її універсальними фондами – займатися не лише накопиченням літератури, а й популяризувати її для усіх верств населення.

Примітки

¹ Національна академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування / голов. ред. Б. Є. Патон. – К. : Вид-во КММ, 2008. – С. 577.

² *Онищенко, О. С.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у 1918–1998 рр.: основні етапи розвитку / *О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна* // *Бібл. вісн.* – 1998. – № 5. – С. 5–17.

³ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 256. – Арк. 10–13.

⁴ Там само. – Ф. 2703. – Арк. 15–20.

⁵ Там само. – Ф. 2772. – Арк. 22–26.

⁶ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 2844. – Арк. 44–49.

⁷ Там само. – Ф. 2772. – Арк. 22–26.

⁸ Там само. – Ф. 2564. – Арк. 10–13.

⁹ Там само. – Ф. 2639. – Арк. 13–16.

¹⁰ Там само. – Ф. 2703. – Арк. 15–20.

¹¹ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 2772. – Арк. 22–26.

¹² Там само. – Ф. 2844. – Арк. 44–49.

¹³ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 2639. – Арк. 13–16.

¹⁴ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 2564. – Арк. 10–13.

¹⁵ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 2772. – Арк. 22–26.

¹⁶ Там само. – Ф. 2639. – Арк. 13–16.

¹⁷ Архів НБУВ. – Оп. 1. – Ф. 2564. – Арк. 10–13.

¹⁸ *Гумнова, Н. П.* Бібліотеки у культурній взаємодії народів (до п'ятої річниці заснування Бібліотечної Асамблеї Євразії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://192.168.4.10/articles/crimea/1997/doc/sl/sl_doc/12html (26.03.2008). – Назва з екрана.

¹⁹ Законодавство – бібліотекам України : довідкове видання. – К., 2001. – Вип. 1. Загальні засади діяльності бібліотек. – Ч. 2. – С. 127–128.

Наталія Самохіна,

зав. відділу НБУВ,
канд. техн. наук

Вітчизняні «Губернские ведомости» у колекції газетних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті розглянуто становлення, подальший розвиток одного з видів української національної преси – місцевих періодичних газетних видань XIX – початку XX ст. На фоні тенденцій означеного історичного періоду подано загальні характеристики змісту та складу відповідних часописів, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

К л ю ч о в і с л о в а: українська національна преса, місцеве видання, газетна періодика, друковані матеріали.

In the article the forming and developing of one of the kinds of Ukrainian national newspaper press – the local periodicals in the XIX – XX centuries are considered. These newspapers had been reflecting the official government point of view. But these editions had been presenting the historical, geographical, topographical, statistical and other materials also. The appearance of these editions furthered in 30–40 years of the XIX century to the animation of cultural activity in the province. On the background of the tendencies at this historic period the general characters of the content and the composition of the corresponding newspapers in the fund of the V. Vernadskyi National Library of Ukraine are presented.

К е у в о р д s: Ukrainian national press; local edition; newspaper periodicals; printed materials.

Розширення географії періодичних видань у 30–40-х роках XIX ст. відбулося, насамперед, за рахунок відкриття у 1838 р. газет «Губернские ведомости». Останні були на той час єдиним типом місцевого періодичного видання, де друкувалися матеріали економічного, історичного, культурно-освітнього характеру, різноманітні краєзнавчі розвідки. І що характерно, певна їх частина подавалася національною мовою. На сторінках «Губернских ведомостей» з'являлося чимало імен вітчизняних письменників і громадських діячів – Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова, Марка Вовчка, Л. Глібова та ін. [5].

Основна ідея статті – висвітлення етапів розвитку української місцевої газетної періодики у XIX – на початку XX ст. та розкриття складу найбільшої колекції часописів України, яка зберігається у НБУВ, для подальшого розвитку досліджень з питань вітчизняної преси та оптимізації системи обслуговування читачів газетною періодикою.

«Губернские ведомости» – газети офіційного характеру, що виходили в губерніях Російської імперії, у т. ч. і в Україні, протягом 1838–1917 рр. Конкретна назва «Губернских ведомостей» відповідає назві губернії («Киевские губернские ведомости», «Херсонские губернские ведомости», «Черниговские губернские ведомости» та ін.). Періодичність цих газет у різний час і в різних губерні-

ях коливалася від 1 до 6 разів на тиждень [1, 3]. Матеріали, які подавалися «Губернскими ведомостями», поділялися на офіційну й неофіційну частини. Неофіційна частина іноді видавалася самостійно і виходила частіше за офіційну. Тираж «Губернских ведомостей» – від декількох сот до кількох тисяч примірників. Редактором неофіційної частини «Губернских ведомостей», зазвичай, призначався один з губернських чиновників, офіційна частина також виходила за підписом одного з високих губернських чинів, а в цілому газета перебувала під наглядом губернатора [2, 4].

Проект видання «Губернских ведомостей» виник у 1830 р., коли влада вирішила видавати часописи у шести губерніях Російської імперії (Астраханській, Казанській, Київській, Нижньогородській, Слобідсько-Українській та Ярославській). У «Губернских ведомостях» дозволялося друкувати тільки: постанови та розпорядження; казенні оголошення; вісті; приватні оголошення. Будь-які політичні публікації заборонялися.

З 1838 р. уряд дозволив видавати «Губернские ведомости» в усіх адміністративно-територіальних одиницях імперії. Та й програма газетних видань була розширена: відтепер «Губернские ведомости» могли друкувати статті про надзвичайні події, про стан як казенних, так і приватних фабрик та заводів, про способи покращання сільсько-

го господарства, про стан промислів та торгівлі в краї, про відкриття нових навчальних закладів, історичні відомості про губернію тощо.

«Губернские ведомости» відображали офіційну точку зору, були провідниками урядової політики та ідеології. Водночас вони подавали історичні, географічні, топографічні, статистичні та інші матеріали, що значною мірою поживляло культурну діяльність у провінції. В «Губернских ведомостях» могли друкуватися вчителі, лікарі, чиновники, священики, купці, а іноді й селяни. Спочатку матеріал до друку готували також губернські статистичні комісії, а пізніше – губернські архівні комісії й комітети [4].

У перші роки існування «Губернских ведомостей» на сторінках видання переважали офіційні документи (урядові та губернські). Неофіційна частина, яка тоді називалася «Прибавлением», з'являлася нерегулярно. Дуже часто брак літературних сил, свавілля губернських властей привозили до того, що неофіційна частина газети занепадала або навіть зникала на деякий час. І все-таки неофіційна частина в окремих «Губернских ведомостях» набула великого суспільного значення. Особливо це стає помітним у середині 40-х років ХХ ст. У цей час остаточно складається характер неофіційної частини «Губернских ведомостей», у багатьох з них навіть публікуються програми цих видань.

У «Прибавлениях», різних за обсягом, друкувалися як офіційні документи (ціни, такси, списки осіб, які мають право голосу, відомості про бюджети міст, постанови земських установ, торгові постанови, списки населених міст, положення про вибори до Думи, оголошення), так і матеріали краєзнавчого, медичного, освітнього, історичного характеру: «О простом способе закаливаеть лемехи, резцы плугов и сох», «Средства для предохранения людей от ознобления и замерзания», «Средство против зубной боли», «Об отличительных чертах и преимуществах русского образования», «Милосердие императора Петра I» – «Подольские губернские ведомости», 1839 р.; «Об умственном образовании детского возраста» – «Херсонские губернские ведомости», 1842 р. «Прибавления» до «Полтавских губернских ведомостей» № 7 (від 12 лютого 1844 р.) друкують цікавий матеріал «О пользе уездных публичных библиотек»; № 45 (від 4 листопада 1844 р.) – «О первом в России училище для воспитания девиц» (у 1086 р. Анна Всеволодівна, онука Великого князя Ярослава, та правнучка Рівноапостольного князя Володимира, заснувала у Києві перше училище для виховання дівчат.

Воно було справді першим і не тільки в Київській Русі, але й у всій Європі).

«Прибавления» до «Губернских ведомостей» видавалися майже впродовж усього часу існування видань, але особливо активно вони заявили про себе лише в середині ХІХ ст.

У «Губернских ведомостях» (як в офіційній, так і в неофіційній частинах) часто друкувалися документи і матеріали на історичну тематику. Так, «О древнем управлении в России», «Краткий очерк мифологии славян» друкують «Подольские губернские ведомости» 1857 р. Біографії М. В. Гоголя був присвячений матеріал «Киевских губернских ведомостей» за 14 листопада 1853 р. під назвою «Хуторок близ Диканьки». Офіційна частина «Киевских губернских ведомостей» за 11 жовтня 1846 р. вміщує оголошення Ради Імператорського Університету св. Володимира про відкриття з 1-го жовтня публічних лекцій з технічних наук: практичної механіки, технічної хімії, технології та сільського господарства. У неофіційній частині «Киевских губернских ведомостей» за 5 вересня 1853 р. вміщено відомості про те, що Університет св. Володимира складається з чотирьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного та медичного. Крім того факультет фізико-математичний поділяється на розряди: наук природничих і наук математичних. Цього ж року газета подає «Очерк постепенного учреждения типографий в России», матеріал «Литва до соединения и в соединении с Польшею», а також інформацію про встановлення у Києві пам'ятника Великому князю Володимиру на Олександрівській горі.

Слід зазначити, що в багатьох газетах переважали малоцікаві відомості, на їх сторінках домінувала пропаганда офіційної ідеології. Крім того, суворі заборона на політичні виступи відривала «Губернские ведомости» від повсякденного громадського життя. Багато з них задовольняються передруками з інших газет (наприклад, «Херсонские губернские ведомости» за 1842 р. подають «Генеалогический альманах дворянских фамилий в России» із газети «Северная пчела» № 228 за 1842 р.). Водночас деякі «Губернские ведомости» протягом всього свого існування сумлінно виконували функції збирання, первинної обробки й друкування історичних та сучасних даних про свої губернії.

І все-таки матеріали, розміщені в неофіційній частині газет, – історичні, бібліографічні відомості, театральна хроніка, наукові та економічні повідомлення – часто викликали неабиякий інтерес. Йдеться, насамперед, про публікації «Подольских губер-

нских ведомостей» за 1857 р.: «Железные дороги», «Открытие русского каучука», «Одежда и пища с научной стороны», «О необходимости труда», «Домашняя медицина», «О кометах» та ін.; «Вольнских губернских ведомостей» за 1857 р. «Значение природы в государственном хозяйстве» та ґрунтовний філософський нарис «Богатство».

Якщо говорити про неофіційну частину «Киевских губернских ведомостей», то тут за 1845 р. було вміщено історичні публікації про відомі бібліотеки світу, зокрема про Александрійську (Єгипет) та Ватиканську (Італія) бібліотеки; за 1846 р. у першому розділі неофіційної частини «Русская и иностранная словесность» подається «Историческое обозрение городов Киевской губернии с их окрестностями», а з № 30 (за 26 липня 1846 р.) було розпочато друкування повісті Едгара По «Золотой жук». За 1848 р. друкуються матеріали «О поземельном владении и отношениях между помещиками и крестьянами в Венгрии, Трансильвании, Кроации и Банате»; з питань бджільництва: «О благотворительном влиянии меда и воска на наше здоровье», «О способах и мерах к восстановлению пчеловодства», а також наукові та історичні статті «Несколько слов о магнетизме», «Древняя история охоты», «О питательных свойствах хлеба». У газеті за 2 жовтня 1848 р. натрапляємо на публікацію «Учреждение крестьянской сберегательной кассы в помещичьих имениях».

Привертають увагу і матеріали в «Черниговских губернских ведомостях» за 1853 р.: «О путешествии Императрицы Елисаветы Петровны в Киев в 1744 году»; «Выгодно ли нам употреблять паровые машины»; «Народное предание о гайдамаках». Спочатку 1860 р. у кількох номерах ця ж газета друкує статті М. Ісаєнка про місто Батурин (історія, етнографія, фольклор тощо), а з номера в номер матеріали з народного фольклору «Памятники украинской словесности».

Поряд з пропагандою релігії, офіційної ідеології газети займалися розповсюдженням господарських, медичних, юридичних знань, корисних для селян. Особливо цим вирізнялися «Полтавские губернские ведомости». Так, протягом 1850 р. у рубриці «Хозяйственные заметки» друкуються корисні поради з багатьох питань городництва, сільсько-го господарства; у рубриці «О некоторых лесных деревьях» – корисні відомості про породи дерев; постійна рубрика «Метеорология» подає докладну інформацію про погоду (прогноз, порівняльний аналіз даних температур за багато років тощо).

Значне місце у «Губернских ведомостях» займали

й бібліографічні відомості. Наприклад, у «Киевских губернских ведомостях» (№ 14, 3 квітня 1848 р.) повідомлялося про вихід у світ «Краткой Европейской Метрологии» Ф. Петрушевського, книги «Упрощение Русской грамматики» К. М. Кодинського, а в «Киевских губернских ведомостях» за 1845 р., у рубриці бібліографічних відомостей, надруковано повідомлення про надходження до книжкового магазину С. Литова твору І. Калашникова «Автомат» (2 частини, СПб., 1841). Розміщено і оголошення про вихід нової книги «Обозрение Кисва в отношении к древностям», виданої при сприянні київського губернатора І. І. Фундуклея («Киевские губернские ведомости» за 1848 р.). «Вольнские губернские ведомости» (№ 30 за 1857 р.) знайомлять зі змістом та позитивними відгуками на книгу Ф. Федорова «Арифметика в вопросах и ответах».

На сторінках «Губернских ведомостей» нерідко з'являлися й твори українських письменників. Зокрема, у «Черниговских губернских ведомостях» (№ 25, 28, 29 за 1853 р.) вміщено байки «Лев та вовк», «Хазяїн та шкапа», «Тросженець», «Охримова свита», «Два куми» Леоніда Глібова.

Слід зазначити, що і в 60-х роках ХІХ ст. «Губернские ведомости» як офіційний орган губернського уряду не стають серйозною громадською силою, хоча ці газетні видання в основному із співчуттям зустріли земську реформу. Скориставшись порівняно більшою свободою друку, багато газет почали публікувати в неофіційній частині, крім історичних матеріалів, бібліографічних відомостей, театральної хроніки, ще й актуальні наукові та економічні матеріали, у т. ч. статті й нотатки про звільнення селян від кріпацтва, з'явилися і статті політичного характеру. Звернення до сучасності спричинило зміну форми газетних матеріалів: постійними стали передові статті, рецензії, фейлетони, іноземна і внутрішня хроніка. Подаючи дедалі більше живого сучасного матеріалу, багато «Губернских ведомостей» стали відігравати досить помітну роль у житті провінції. Але це не входило в плани уряду, який намагався відгородити друковане видання від участі в громадських справах. До деяких газет застосовуються санкції. Головне управління з питань друку видало розпорядження піддавати цензурі неофіційну частину «Губернских ведомостей». Хоча у другій половині 60-х рр. було дозволено публікувати політичні, юридичні та інші матеріали, взяті тільки з офіційних джерел. Ці зміни були закріплені урядовою програмою для неофіційної частини «Губернских ведомостей», затвердженою 1871 р. Згідно з цим документом, відповідні газетні видан-

ня зобов'язані були в неофіційній частині займатися висвітленням головним чином місцевих проблем (статистичних, етнографічних, історичних), а також повідомляти різноманітні корисні для місцевого населення відомості (судові, земські, сільськогосподарські та ін.). Заборонялося друкувати: статті, які містили різкі заяви й судження стосовно фактів й питань, що розглядалися; статті полемічні, гумористичні; матеріали, передруковані з приватних видань; анекдоти, фейлетони тощо [4, 5].

Виконання цієї програми забезпечувалося жорсткою цензурою, тому й не випадково багато «Губернских ведомостей», які користувалися популярністю, починають занепадати. А із зародженням і розвитком у провінції приватної преси роль «Губернских ведомостей» дедалі більше обмежується друком офіційних документів та історико-краєзнавчих матеріалів. Усілякі спроби вийти за рамки програмних вказівок уряду і друкувати серйозні матеріали на сучасні теми, передові статті, рецензії, оповідання заборонялися цензурою.

Деякі редактори «Губернских ведомостей», намагаючись знайти вихід із становища, що склалося, переводили газети у режим щоденного видання. Спроби конкурувати зі щоденними приватними газетами є показовими після скасування у 1881 р. цензури для «Губернских ведомостей». Так, «Харьковские губернские ведомости» у 80-х роках ХІХ ст. видавалися як щоденна політична газета. Використовуючи дозвіл друкувати телеграми Північного телеграфного агентства, «Губернские ведомости» вміщували внутрішні й міжнародні політичні новини, місцеву хроніку, бібліографію.

Початок ХХ ст. – період швидкого згасання «Губернских ведомостей». Неофіційний відділ скорочується, а в багатьох газетах він взагалі зникає, видання майже повністю заповнюються офіційним матеріалом. Більшість «Губернских ведомостей» припинили своє існування після Лютневої революції 1917 р.

«Волинские губернские ведомости» – видавалися у 1838 – 1917 рр. у Житомирі; щотижнево, з 1867 р. – 3 рази на тиждень, з 1872-го – 2 рази, з 1892-го – 3 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1839, 1841, 1852–1859, 1862, 1865–1870, 1872, 1882, 1884, 1889–1891, 1893, 1896–1902, 1906–1910, 1912–1916 рр.

«Киевские губернские ведомости» – виходили у 1838–1917 рр.; щотижнево, з 1865 р. – 2 рази на тиждень, з 1866-го – 3 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за: майже весь період 1838–1886, 1890, 1892, 1895, 1897, майже за весь період 1899–1917 рр.

«Подольские губернские ведомости» – видавалися у 1838 – 1917 рр. у Кам'янці-Подільському; щотижнево, з 1885 р. – 2 рази на тиждень, з 1898-го – щоденно, з 1900-го – 2 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1839, 1846, 1849, 1851–1880, 1883, 1887, 1890, 1892, 1896–1915 рр.

«Полтавские губернские ведомости» – виходили у 1838–1917 рр.; щотижнево, з 1866 р. – 2 рази на тиждень, з 1895-го – щотижнево, з 1896-го – 2 рази на тиждень, з 1897-го – щоденно, з 1911-го – 2 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1844–1858, 1866–1876, 1885–1886, 1893–1896, 1906, 1909 рр.

«Харьковские губернские ведомости» – виходили у 1838–1916 рр.; щотижнево, з 1866-го – 2 рази на тиждень, з 1868-го – 3 рази, з 1870-го – 4 рази на тиждень, з 1874-го – щоденно. У газетному фонді НБУВ представлені за 1847, 1861, 1862, майже весь період 1872–1878, 1893, 1895–1898, 1902, 1910, 1913, 1915, 1916–1917 рр.

«Херсонские губернские ведомости» – виходили у 1838 – 1918 рр. в Одесі; щотижнево, з 1865 р. – 2 рази, з 1904-го – 3 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1840–1841, 1847–1848, 1850–1853, 1857, 1863, 1865, 1869–1870, 1872, 1876, 1884, 1887, 1890, 1891, 1897–1899, 1905–1906, 1909–1916 рр.

«Черниговские губернские ведомости» – видавалися у 1838–1917 рр.; щотижнево, з 1886 р. – 2 рази на тиждень, з 1894-го – щоденно, з 1907-го – 2 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1846, 1850, 1864, майже весь період 1867–1879, 1883, 1885, 1887, 1897–1899, 1905, 1906, майже весь період 1910–1916 рр.

Список використаної літератури

1. Библиография русской периодической печати 1703 – 1900 гг. [Текст] : материалы для истории русской журналистики / сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Петроград : Типография Акц. Общ. Тип. Дела, 1915. – 1067 с.
2. Животко, А. П. Історія української преси [Текст] / А. П. Животко. – К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 1999. – 360 с.
3. Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні 1822–1916 рр. Публікація фондів ЦНБ АН УРСР [Текст] / уклад. : О. М. Пузирьова [та ін.]; ред. Т. Ю. Лещенко. – К., 1971. – 183 с.
4. Русская периодическая печать 1702–1894 гг. [Текст] : справ. / под ред. А. Г. Дементьева, А. В. Запалова, М. С. Черпахова. – М. : Изд-во политич. лит-ры, 1959. – 836 с.
5. Федченко, П. М. Преса та її попередники : Історія зародження й основні закономірності розвитку [Текст] / П. М. Федченко. – К. : Наук. думка, 1969. – 351 с.

Лариса Литвинова,

молодший науковий співробітник НБУВ

**Дисертація як інформаційне, наукознавче
та документознавче джерело
(на прикладі спеціальності 07.00.08 – «Книгознавство,
бібліотекознавство, бібліографознавство»)**

Наведено результати вивчення стану розвитку (у науках документно-комунікативного циклу) бібліотекознавчих та книгознавчих досліджень в Україні, отримані за допомогою аналізу матеріалів дисертаційних робіт, захищених протягом 1998–2007 рр. При цьому розглядалися дисертації, виконані науковцями на території України та затверджені експертними радами з гуманітарних наук ВАК України.

К л ю ч о в і с л о в а: книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, дисертація.

Results of the analysis of development library science and book science researches in Ukraine which have been received by means of inspection of author's abstracts of dissertations which have been protected in 1998–2007 pp. are resulted.

К е у w o r d s: bibliography, bibliography, library sciences, dissertation.

Серед головних завдань розбудови України – збереження і розвиток наукового потенціалу нашого суспільства. Динаміка цього процесу залежить від багатьох чинників, у т. ч. – від результативності активних творчих пошуків науковців у формі дисертаційних досліджень (головна відмінність останніх від усіх інших форм науково-дослідної роботи, як відомо, – це свобода вибору теми, методології і методики аналізу, способів опрацювання емпіричних даних тощо). Поки такі дослідження ведуться, зберігається надія на відтворення необхідної якісно-кількісної структури кадрового корпусу фахівців і викладачів, на її удосконалення в потрібних для забезпечення національних інтересів напрямках. Зовсім не випадково, що для всіх розвинутих держав, країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою характерним є турбота держави про підготовку кадрів учених для своїх вищих навчальних закладів та наукових інституцій.

Загалом, роль дисертаційних досліджень у збереженні і розвитку наукового потенціалу країни в даний час є досить важливою.

Система підготовки й атестації наукових кадрів, що постійно удосконалюється, у своїй основі орієнтована на забезпечення високої якості дисертацій, на актуальність їх тематики. Цьому сприяють існуючі інститути наукового керівництва й опонування, діяльність спеціалізованих вчених рад, передзахистів, публічних захистів і затвердження, а також практика включення тем дисертацій до планів основних науково-дослідних робіт, що проводяться у наукових установах, підприємствах, вузах. Усі ці заходи, безумовно, забезпечують високу якість абсолютної більшості захищених дисертацій.

Таким чином, ані з погляду актуальності тематики, ані з погляду наукової цінності правомірність використання

дисертацій як джерела інформації для аналізу тенденцій розвитку будь-якої науки не може викликати сумнівів.

Традиційно високі вимоги до структурної побудови, до змісту дисертації, до системи апробації результатів дослідження дають змогу розглядати таку наукову роботу як симбіоз декількох інформаційних джерел. Кожна дисертація містить критичний огляд літератури по темі, і він, як правило, має цілком самостійний характер. Причому науковий рівень такого огляду, у більшості випадків, не поступається якості оглядів, що готуються в інформаційних органах. Основні положення теоретичної частини дисертації обов'язково викладаються у статтях автора в наукових журналах, збірках, індивідуальних працях (для докторської дисертації – в монографії).

Зміст окремих розділів дисертації оприлюднюється на наукових конференціях, обов'язковий виступ на яких також передбачено вимогами ВАКУ. Оскільки багато досліджень ґрунтується на розробках планових тем, значну кількість відомостей з дисертацій містять наукові звіти про НДР і ДКР.

Самостійне наукове значення має показник використаної літератури, який часто є максимально повним бібліографічним показником літератури з конкретної теми з достатньо глибоким рівнем ретроспекції. Певну цінність в дисертаційному дослідженні становлять додатки.

Характерно, що кожна дисертація, з тими або іншими, але завжди гранично жорсткими, допустимими відхиленнями (внаслідок того, що робота кваліфікаційна), містить в собі всі ці елементи, причому в досить концентрованому вигляді, бо її обсяг, як відомо, регламентовано.

Ще однією особливістю масиву дисертацій є те, що він володіє значно вищим потенціалом попередження, ніж масиви інших джерел науково-технічної інформації.

ції. Це пояснюється тим, що дисертації, як правило, більшою мірою, ніж інші джерела «содержат сведения об опыте научных исследований и научном обобщении опыта предшествующей практики»¹. У дисертаціях чітко сформульована наукова концепція, що має важливе теоретичне і практичне значення. У публікаціях вона не завжди присутня в повному обсязі.

Отже, масив дисертацій до певної міри є моделлю того потоку документів, який традиційно допомагає інформаційним працівникам і наукознавцям аналізувати, а отже, прогнозувати основні напрями і тенденції розвитку науки, її окремих галузей. Причому з вірогідністю рівною або більш високою, ніж при використанні опублікованих джерел інформації.

Дослідження дисертацій становить значний інтерес і з інших точок зору: наприклад, з погляду ролі дисертацій у науці як наукового документа; як засобу визначення наукового потенціалу тієї або іншої наукової системи, темпів, напрямів і тенденцій її розвитку; використання бібліографічного апарату дисертацій для визначення параметрів сукупностей авторських колективів.

Створення необхідних умов для прийняття оптимальних управлінських рішень у сфері наукової діяльності, концентрація зусиль вчених на найбільш перспективних напрямках досліджень, розроблення довгострокових прогнозів розвитку науки і техніки не можливі без виявлення тенденцій розвитку науки, її галузей і наукових дисциплін. Використання при цьому як інформаційної бази масиву дисертацій, які містять у собі багато непрямих показників, що характеризують розвиток певної наукової дисципліни, сприяє підвищенню ефективності цієї роботи.

У даній публікації наведено результати аналізу стану розвитку (у науках документно-комунікаційного циклу) бібліотекознавчих та книгознавчих досліджень в Україні, отримані за допомогою перегляду матеріалів дисертаційних робіт, захищених протягом 1998–2007 рр. При цьому розглядалися дисертації, виконані науковцями на території України та затверджені експертними радами з гуманітарних наук ВАК України².

Основним джерелом інформації щодо дисертаційних

робіт було обрано автореферати дисертацій, оскільки середній тираж авторефератів 100 примірників, тобто майже стільки, скільки і тираж вітчизняних наукових фахових часописів (200–400 примірників). Крім того, автореферат містить основні відомості про автора, зміст дисертації, висновки до неї, а також інформацію про авторські публікації.

Як засвідчують відібрані автореферати (129 одиниць), половина розглянутих робіт захищена в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (52%), що в 1,7 рази більше, ніж у Харківській державній академії культури, і в три рази більше, ніж у Київському національному університеті культури і мистецтв (табл. 1). Водночас вдалося встановити, що на долю Національної академії наук України припадає тільки 1/5 загальної кількості науковців України, що мають вчені ступені. Це підтверджує той факт, що для появи робіт високого рівня необхідні талановиті вчені-дослідники і відповідні умови для їх роботи.

Аналіз здобувачів наукового ступеня доктора наук за статтю виявив, що з 11 дисертацій 6 захищені жінками. Серед здобувачів наукового ступеня кандидата наук – 98 жінок і 20 чоловіків.

Як видно з табл. 1, у період, що досліджувався, захищалося в середньому 12 кандидатських дисертацій за рік. Максимуми захистів кандидатських дисертацій, припадають на 1998-й і 2003 р.

Тенденція до збільшення захистів докторських дисертацій спостерігається кожні чотири роки. Якщо така закономірність збережеться й далі, то наступний пік захистів докторських дисертацій варто очікувати у 2010 р. Цікаво, що з 11 докторських дисертацій, 6 захищалося в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, інші – у Харківській державній академії культури.

Наведені дані свідчать про стабільне збільшення числа захистів дисертацій і, відповідно, постійне зростання професійного потенціалу кадрів вищої кваліфікації.

Із 129 вивчених дисертацій докторські становили 11 або 7%. Це досить низький показник, тому що середнє співвідношення докторів і кандидатів наук по Україні: один до шести.

Таблиця 1

Динаміка випуску в Україні авторефератів дисертацій з питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства

	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	Всього
Автореферати кандидатських дисертацій	19	9	6	15	9	19	9	15	12	5	118
Автореферати докторських дисертацій	–	1	–	1	2	–	1	1	3	2	11
Всього	19	10	6	16	11	19	10	16	15	7	129

¹Добров, Г. М. Прогнозирование науки и техники / Г. М. Добров – М.: Наука, 1977. – С. 41.

²Із 2008 р. наказом ВАК України № 867 від 14.12.2007 р. внесено зміни до переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, згідно з яким спеціальність 07.00.08 змінено на 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» та віднесено до соціальних комунікацій.

Оскільки зростання кількості кандидатських дисертацій значно перевищує зростання докторських, то можна зробити висновок, що збільшується приплив у науку молодих кадрів.

Нормативні документи з проблем підготовки і захисту дисертацій припускають виконання докторських дисертацій самостійно, однак особам, котрі навчаються в докторантурі, призначають наукових консультантів. Як показав аналіз, 6 докторських дисертацій з 11 виконані

здобувачами самостійно, 5 здобувачів мали по одному науковому консультанту.

З'ясувалося, що всі кандидатські дисертації виконані під науковим керівництвом фахівців у галузі бібліотекознавства і книгознавства. Серед наукових керівників було 9 докторів історичних наук, 5 докторів педагогічних наук, 4 доктори філософських наук, 2 доктори технічних наук, 14 кандидатів педагогічних наук, 3 кандидати історичних наук, 2 кандидати філологічних наук і 1 кандидат економічних наук. Варто зазначити, що понад 15 кандидатських дисертацій було виконано під науковим керівництвом академіка НАН України, доктора філософських наук О. С. Онищенко і члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук Л. А. Дубровіної.

Із табл. 2 видно, що нині в Україні сформувалося кілька наукових шкіл з питань книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства, серед яких лідирує київська наукова школа.

Таблиця 2

Просторовий розподіл наукових центрів та їх активність щодо кількості захистів дисертацій у 1998–2007 рр.

Назва організації	Кількість захистів	
	абс.	%
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	68	52
Київський національний університет культури і мистецтв	40	31
Харківська державна академія культури	21	17

Сучасний розвиток України, позначений глибинними змінами у всіх галузях суспільного життя. Зокрема, у духовній сфері значно активізувалися дослідження її національної спадщини, які є важливою складовою вивчення вітчизняної культури, самопізнання й самоусвідомлення українського народу. Дедалі частіше об'єктом наукового аналізу стають ті сторінки нашого історичного минулого, які в повному обсязі взагалі ще не досліджувалися. Актуальності також набуває повернення до суспільного використання та введення в науковий обіг заборонених радянською владою з ідеологічних міркувань здобутків української науки й культури. Цю тенденцію переконливо відбивають дисертаційні дослідження, адже найбільша кількість захищених дисертацій присвячена саме історичним проблемам (68 %). Захистів дисертацій з педагогічних та філологічних наук удвічі менше.

Дисертаційні дослідження охоплюють усі основні аспекти теоретичних, науково-методичних і практичних проблем у галузі бібліотечної справи. Аналіз тематики дисертаційних досліджень, їх спеціалізації дасть змогу підвищити ефективність виконання науково-дослідних робіт, підготовки наукових кадрів у галузі, успішніше вирішувати завдання аналізу і оцінки діяльності наукових шкіл, напрямів розвитку науки, повніше задовольняти потреби у фахівцях конкретної спеціалізації в ок-

ремих регіонах країни, а також забезпечить прогнозування і формування пріоритетних напрямів досліджень, вироблення рекомендацій для проведення науково обґрунтованої інвестиційної, фінансової політики не тільки у питаннях підготовки кадрів, а й організації наукових досліджень.

Вибірка тематичної спрямованості дисертаційних робіт розподілила їх по 18 основних темах. Найбільш активно розвивалися 2 наукових напрями: бібліотечні фонди та їх формування – захищено 25 дисертацій, організація бібліотечної справи – 23 дисертації. На ці наукові спеціальності припадає 37 % загальної кількості здобувачів наукових ступенів. Нижню межу вибірки закривають дослідження з бібліографічного обслуговування, періодичного друку та науково-інформаційної діяльності у галузі окремих видів документів (по одній дисертації).

У вітчизняних наукових бібліотеках сформовано великі історико-культурні фонди, що віддзеркалюють як національний історичний розвиток України, так і розвиток різних країн, процес світової культури загалом. Із здобуттям Україною незалежності і відновленням досліджень національної культури було започатковано вивчення історико-культурних фондів бібліотек, пов'язаних з встановленням їх походження, реконструкцією складу і змісту, висвітленням історії формування та впливу на розвиток науки і освіти (Біленький Є. О. «Архів і бібліотека Шодуарів як джерело з історії колекціонування і біобібліографії в Україні XIX–XX ст.», Булатова С. О. «Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII – сер. XIX ст.: походження, доля та історико-книгознавча реконструкція», Іваннікова М. К. «Кирилична світська книга XVII ст. в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-кодологічний опис», Кириченко Р. С. «Франкомовна українська кінця XVII – початку XX ст. у бібліотечних колекціях України: походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція», Клименко І. В. «Архіви українських часописів кінця XIX – початку XX ст. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності», Мяскова Т. Є. «Історія комплектування та сучасний стан колекційних фондів бібліотеки Київського університету св. Володимира (1834–1927 рр.)» та ін.).

Демократичні, соціально-економічні зрушення, що відбулися в Україні за останнє десятиліття, зумовили кардинальні зміни і в діяльності бібліотечних установ. Перехід до функціонування в умовах ринкової економіки визначив об'єктивну необхідність пошуку оптимальних шляхів забезпечення конструктивних соціально-економічних перетворень; розроблення стратегічних концепцій, адекватних суспільним вимогам створення нової моделі розвитку; налагодження економічних механізмів взаємодії; опанування новітніх інформаційних технологій; упровадження ефективних форм обслуговування користувачів. У цьому контексті посилюється значення бібліотекознавчих досліджень, спрямованих на розроблення стратегії і тактики вирішення актуальних управлінських

завдань; проблеми становлення бібліотеки як інформаційної інтелектуально-виробничої системи, що забезпечує збереження і передачу набутого культурного досвіду цивілізації через традиційні форми бібліотечного обслуговування та активно реалізує потенційні можливості соціально-економічної діяльності; становлення якісно нової технології бібліотечного менеджменту, що ґрунтується на демократичних і гуманістичних ідеалах, у поєднанні з принципово новими можливостями, що виникають у бібліотеці (Апшай Н. І. «Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні», Башун О. В. «Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону», Виноградова О. Б. «Науково-методична діяльність публічних бібліотек України (70–90-ті роки)», Єрмолаєва Г. А. «Розвиток здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери», Конюкова І. Я. «Розвиток бібліотечної професії в Україні: сучасні концепції та напрями», Мозгова В. П. «Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (XIX–XX ст.)», Пашков О. М. «Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (друга пол. XX – початок XXI ст.)», Петрова Л. Г. «Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України в сучасних умовах», Рогова П. І. «Педагогічні бібліотеки України (друга пол. XIX – 20-ті роки XX ст.)», Василенко О. М. «Бібліотечна статистика в Україні: (1992–2005 рр.)» та ін.).

Основні якісні показники рівня наукової роботи і кваліфікації здобувача наукового ступеня, на які звертають увагу дисертаційні ради, загальновідомі: уміння вибрати тему і сформулювати цілі, завдання та актуальність роботи; ступінь володіння літературою з теми, що досліджується, рівень аналізу проблеми; обґрунтування використання необхідних для роботи методів дослідження; логічно вибудована структура дисертації; уміння чітко і ясно сформулювати наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, виділити основні положення, що виносяться на захист; публікаційна активність здобувача, ступінь апробації отриманих наукових результатів. Останній елемент комплексної оцінки якості науково-кваліфікаційної роботи є особливо важливим. Чинний порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, регламентує не тільки мінімальну кількість публікацій з теми дисертації, а й рівень наукових видань, де мають бути опубліковані основні результати дисертації.

Слід визнати, що публікація наукових результатів у виданнях, які увійшли до, визначеного нормативним документом, переліку, в більшості випадків забезпечує достатню апробацію отриманих наукових результатів, а самі наукові результати є високоякісними і актуальними. Більше того, публікація результатів наукової роботи у таких виданнях дає змогу зацікавленій науковій громадськості ознайомитися з результатами наукової творчості дослідника і висловити на сторінках фахових журналів

своє ставлення до них. Тому більшість дисертантів виходять на захист дисертації вже відомими іншим дослідникам, котрі працюють у тому ж науковому напрямі.

Загальна кількість облікових публікацій, що відображають результати досліджень, становить 1524 документи. За період, що досліджувався, опубліковано 31 монографію. Хоча у загальній видовій структурі інформаційного потоку монографії становлять приблизно 2 %, вони мають велику наукову та інформаційну значущість, оскільки акумулюють попередні знання, узагальнюють результати багаторічних досліджень.

Аналіз дав змогу виявити найбільш продуктивні журнали: «Вісник Книжкової палати України», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Архіви України» та ін. Ці видання містять 80 % всіх журнальних статей і саме вони становлять ядро періодичних видань в аналізованому інформаційному потоці. Ранжування збірників наукових праць таке: «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Вісник Харківської державної академії культури», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Студії з архівної справи та документознавства», «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», «Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні», «Вісник Київського національного університету культури і мистецтв» та ін.

Необхідно визнати, що можливість контролю якості наукової продукції з боку наукової громадськості через систему наукових журналів, збірників наукових праць є одним з чинників, який дає змогу підтримувати високий рівень підготовки кадрів вищої кваліфікації. Крім того, аналіз публікацій у рамках якогось наукового напрямку за певний інтервал часу дозволив отримати інформацію про тенденції і динаміку розвитку тієї або іншої наукової роботи.

Оцінюючи наукові напрями дисертаційних досліджень за десятирічну ретроспективу, слід зазначити, що теми дисертаційних робіт у переважній більшості актуальні, співзвучні з вимогами часу, вони спрямовані на вирішення важливих завдань, відповідають рівневі сучасної книгознавчої та бібліотекознавчої науки.

Отже, аналіз потоку захищених в Україні дисертацій за спеціальністю «07.00.08» – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство впродовж доволі значного проміжку часу (10 років) дає підстави констатувати відповідність наукових напрямів дисертаційних досліджень національним потребам, інтенсивність розвитку науки, наростання темпів приходу в неї молодого покоління зробити висновки про те, наскільки багатогранно представлена проблематика науки у зв'язку з предметним полем, що вже склалося. Зібрані вище статистичні дані є дуже цінною інформацією для вчених конкретної галузі науки, адже вона допомагає встановити наскільки рівномірно забезпечене дисертаційне предметне поле науки, з яких проблем наукові пошуки йдуть найінтенсивніше, а що перебуває поза увагою дослідників тощо.

Валентина Березкіна,

молодший науковий співробітник НБУВ

Видавнича діяльність Канадського інституту українських студій

У матеріалі розкривається науково-видавнича діяльність Канадського інституту українських студій, який вже понад тридцять років сприяє українським та українсько-канадським студіям, служить джерельною базою двомовної освіти, надає інтелектуальну підтримку українській спільноті у діаспорах та в Україні.

К л ю ч о в і с л о в а: Альбертський університет, КІУС, українські студії, видавничі проекти, діаспора, українознавство, історія України, Енциклопедія України (АЕУ), бібліографія зарубіжної україніки.

This story about scientific publications work for over the thirty years CIUS has promoted Ukrainian and Ukrainian-Canadian studies, served as a resource centre for bilingual education, and provided intellectual support for the Ukrainian community.

К e y w o r d s: Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS), University of Alberta, Ukrainian studies, publisher projects, history of Ukraine, Encyclopedia of Ukraine, diaspora, Ukrainian bibliography, the history of modern Ukraine, M. Hrushevskyi's History of Ukraine-Rus CIUS Press, investing in the future of Ukrainian Studies.

Канадський інститут українських студій (КІУС) (англ. Canadian Institute of Ukrainian Studies, CIUS) – заснований 1976 р. при Альбертському університеті в Едмонтоні (Канада). КІУС веде дослідницьку і видавничу діяльність, пов'язану з Україною та українською діаспорою, сприяє українським, українсько-канадським студіям, служить джерельною базою двомовної освіти і надає інтелектуальну підтримку українській спільноті. Бюджет Інституту значною мірою складається з приватних надходжень (вічні фонди КІУСу) від окремих осіб та організацій, які цінують освіту, глибоко поважають історичну і культурну спадщину України. Завдяки їх щедрості сотні студентів і науковців, котрі працюють у галузі українознавства, скористалися щорічними дотаціями й стипендіями.

Директорами КІУСу були відомі наукові й громадські діячі української діаспори Ю. Луцький, М. Лупул, Б. Кравченко, Ф. Сисин. Нині Канадський інститут українських студій очолює З. Когут.

До складу Інституту сьогодні входять: видавництво КІУС-прес («CIUS Press»), Методичний кабінет української мови, декілька центрів наукових досліджень і програм, які спонсоруються добродіями вічних фондів.

Наймасштабніший проект Канадського інституту українських студій – п'ятитомна англomовна Енциклопедія України (АЕУ) – Encyclopedia of Ukraine – видавництва Торонтського університету (1984–1993), яка є гідним завершенням масштабного енциклопедичного проекту «Енциклопедія Українознавства» (ЕУ), куди входить 3-томна енциклопедія (1949–1952), 10-томна словникова частина (1955–1984) та додатковий 11-й том.

Організував і очолював працю над цим проектом професор В. Кубійович (1900–1985). Перший том цієї енциклопедії було перекладено й видано двома

книгами (1963–1971) під назвою «Ukraine: A Concise Encyclopaedia» (вид-во Торонтського ун-ту). Щоб досягнути загальнокультурне значення «Encyclopedia of Ukraine», слід окреслити її контекст, розглянути видання на тлі раніше й паралельно опублікованих українських енциклопедій (включаючи іншомовні).

Перші спроби викласти відомості про Україну відносяться до XVII–XVIII ст.: І. Гізель «Синопис» (перше видання 1674 р.), П. Симоновський «Краткое описание о козацком народе» (1765), С. Лукомський «Собрание историческое» (1770), В. Рубан «Краткая летопись Малой Россіи» (1776), О. Рігельман «Летописное повествование о Малой Россіи» (1778). Згодом своє бачення історії України виносили на суд читацької аудиторії Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, П. Куліш, М. Костомаров, В. Антонович, І. Франко. Модерною українською енциклопедією стало видання «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (Петроград, 1914–1916 рр.) за редакцією Ф. К. Волкова, М. С. Грушевського, М. М. Ковалевського, Ф. С. Корша, А. С. Кримського, М. І. Туган-Барановського, О. О. Шахматова.

У XX ст. також робилися спроби видати енциклопедію України: три томи «Української Загальної Енциклопедії» побачили світ у Львові під редакцією І. Раковського; протягом 1932–1934 рр. у Харкові було підготовлено матеріали для 3-х томів запланованої 20-томної «Української Радянської Енциклопедії» (УРЕ) під редакцією М. Скрипника, але робота припинилася через сталінські репресії. Невдачею закінчилася і справа «Енциклопедії Українознавства», яку було започатковано 1941 р. у Кракові. У Лейпцигу (1942) була видана однотомна енциклопедія німецькою мовою «Handbuch der Ukraine» Українським Науковим Інститутом (Берлін) під редакцією І. Мірчука.

Всі ці праці, новаторські й ґрунтовні (на свій час та умови створення), не повністю відповідали тим високим вимогам, які ставилися до енциклопедичних видань з боку освічених українських й особливо іншомовних читачів Західного світу.

Науково-видавничий проект В. Кубійовича, орієнтований на кращі аналогічні видання Заходу, реалізовувався в складних умовах діаспорного життя, але це практично не позначилося на якості «кінцевого продукту». Статейна частина «Енциклопедії Українознавства» (за термінологією В. Кубійовича: ЕУ-1) вийшла в трьох книгах у Німеччині протягом 1949–1952 рр.; словникова частина: ЕУ-2 – у десяти книгах, була видрукувана у 1955–1985 рр. у Сарселі (осередок НТШ, Франція). Авторами та редакторами ЕУ-1 і ЕУ-2 були такі видатні українські вчені з діаспори, як Ю. Шевельов, О. Горбач (мовознавство), О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко (історія), В. Маркус (політологія), С. Гординський (мистецтво), В. Витвицький (музика) та ін.

Початок роботи над «Українською радянською енциклопедією» (УРЕ) (1-е вид.: у 16 т. – 1959–1964 рр.; 2-е вид.: у 12 т. – 1974–1985 рр.) небезпідставно пов'язується із виходом ЕУ-1 та перших томів ЕУ-2. Слід зазначити, що ця ґрунтовна праця, у підготовці якої брали участь провідні українські вчені на чолі з академіком АН УРСР М. Бажаном, все-таки була позбавлена рис української національної енциклопедії. Робота велася в умовах ідеологічної селекції матеріалу, він не давав повноти картини власне української історії, автори змушені були оминати або викривлено висвітлювати «незручні» для влади події та постаті. З огляду на це, редколегії ЕУ-2, а пізніше і «Encyclopedia of Ukraine» вважали за доцільне зосередити особливу увагу на фактах історії та сучасного життя України, які в УРЕ та інших радянських виданнях або цілком ігнорувалися, або ж подавалися викривлено. У результаті вдалося врятувати від забуття імена тих діячів давнього й недавнього минулого України, яких тривалий час намагалися «пустити в небуття», стерти з пам'яті народу.

«Енциклопедія Українознавства» стала значним інформаційним явищем, вона сприяла поширенню правдивої інформації про Україну в світі, особливо в англomовних країнах. Перший її том було перекладено й видано двотомним енциклопедичним довідником протягом 1963–1971 рр. під назвою «Ukraine: A Concise Encyclopaedia» (University of Toronto Press. Red. V. Kubijovych. V. 1, p. 1–1185; V. 2, p. 1–1334). На відміну від ЕУ-1 у довіднику було розширено й осучаснено викладені у ньому відомості, зокрема про післявоєнний стан українського народу в умовах радянської дійсності. Одночасно планувалося видання англomовної словникової «Енциклопедії Українознавства».

1977 р. розпочали готувати англійський варіант абеткової частини «Енциклопедії Українознавства». Видання «Encyclopedia of Ukraine» (АЕУ) побачило світ при підтримці КІУС (Альбертський ун-т), Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ, Сарсель, Франція), Канадської фундації українських студій (КФУС), заснованої Об'єднанням українських професіоналістів і підприємців і здійснене під керівництвом проф. В. Кубійовича (т. 1–1984 р., т. 2 – 1988 р.) та проф. Д. Струка (т. 3–5 – 1993 р.).

Ця фундаментальна енциклопедична праця має непересічне соціокультурне значення для формування духовних підвалин незалежної української держави, гуманітарної політики України, розвитку її науки та культури. Вона поєднала особистий внесок більш ніж 500 авторів та редакторів. Це не лише здобуток сучасної української гуманітарної науки, а й важливий чинник об'єктивного ознайомлення англomовного читача, насамперед вчених різних галузей знань, з Україною, її історією та культурою. Побудована праця за міжнародними стандартами підготовки енциклопедій. Вона вигідно відрізняється від попередніх енциклопедичних видань об'єктивними підходами до критеріїв відбору матеріалу, персоналій, раціональною архітектонікою, повнотою бібліографії тощо.

Статті з природничої тематики (географія, геологія, рослинний і тваринний світ, клімат, водні ресурси), археології, історії, права, української мови і літератури, мистецтва, економіки, духовного життя та ін. розміщено у найбільш зручному для читання абетковому порядку. До великих оглядових статей (Київська Русь, українська мова, лінгвістика, музика, педагогіка, малярство, ікона та іконографія, соціологія та ін.) подано бібліографію. Викликають інтерес статті про різні природні регіони України, а також про їх історію від найдавніших часів і до сьогодення. Відомості про інші країни обов'язково супроводжуються даними про їх зв'язки з Україною.

«Encyclopedia of Ukraine» подає багато імен діячів розстріляного відродження 20–40-х рр., репресованих і переслідуваних у 50–80-х рр. Більшість із останніх (переважно наші сучасники) не ввійшли до жодних енциклопедій чи довідників. Введення цих імен у науковий обіг є незаперечною заслугою згаданої енциклопедії.

АЕУ становить значний пізнавальний інтерес для читачів в Україні, оскільки на її сторінках опубліковані відомості донедавна замовчувані у нас, зокрема ті, що стосуються визвольних змагань нашого народу та його церковної історії, біографічні матеріали про багатьох державних і політичних українських діячів.

Принципова відмінність 3–5 томів «Encyclopedia of Ukraine» (1993) від двох попередніх полягає у тому, що їх остаточна підготовка здійснювалася вже після здобуття Україною незалежності. Ця обставина

на, з одного боку, спонукала авторів та видавців до внесення змін (часом дуже істотних) до багатьох статей, а з другого – уможливила активнішу участь у реалізації цього проекту цілої низки висококваліфікованих фахівців з України (у ролі авторів і наукових консультантів), ширше використання першоджерельних матеріалів (у т. ч. і архівних) з України, важкодоступних або цілком недоступних на Заході.

Видання «Encyclopedia of Ukraine» було завершено у той час, коли незалежна Україна дедалі впевненіше почала виходити на міжнародну арену. Потреба в об'єктивній інформації про неї для зарубіжних вчених, урядовців та підприємців стає нагальною. Тому і не дивно, що АЕУ виконує роль джерела знань про Україну і український народ для англomовних читачів, репрезентує її історію світовій громадськості.

Чимало документів з вітчизняної історії розкидані по різних державах, так що їх місцезнаходженню й каталогізації була приділена належна увага. Особливо активно цією роботою займалися науково-дослідні центри КІУСу. Насамперед, це Центр досліджень історії України імені Петра Яцика, який підтримує численні архівні проекти в Україні, а також у Москві і Варшаві, де було виявлено багато цінних українських архівних колекцій.

Петро Яцик (1921–2001) був одним із найуспішніших українських бізнесменів Канади та відомим покровителем української науки. У 1986 р. він заснував Освітню фундацію Петра Яцика, яка фінансувала низку постійних програм у провідних університетах світу, включаючи Інститут українських студій Гарвардського університету (США), енциклопедії українознавства, Український лекторій у Школі славістики та східноєвропейських студій при Лондонському університеті, інформаційний центр у бібліотеці ім. Джона П. Робертса та Вічний фонд українських видань при Торонтському університеті. Коштом мецената видано чимало наукових монографій з історії України, економіки, політології, медицини, етнографії. Сума його пожертв на українські інституції у Західному світі перевищує 16 мільйонів доларів.

Центр досліджень історії України імені П. Яцика при Альбертському університеті заснований 1989 р. в структурі Канадського інституту українських студій. Захоплений діяльністю Інституту, П. Яцик подарував йому 1 млн дол., які були доповнені двома мільйонами від уряду Альберти. «Я зв'язаний з Гарвардом і Колумбією, але жоден колектив не працює так продуктивно, як цей. Думаю, що українські студії в Альбертському університеті – найсильніші в світі після України». Щедрий дар мецената проклав шлях до видання англійською мовою фундаментальної праці М. Грушевського «Історія України-Руси» – «History of Ukraine-Rus», що охоплює історію України від найдавніших часів і до середини XVII ст.

Видана у 10 томах протягом 1898–1937 рр., ця авторитетна праця й досі не втратила своєї актуальності. Заборонена у радянські часи, «Історія України-Руси» була перевидана разом з покажчиком до всіх томів Інститутом української археографії НАНУ і стала популярною в незалежній Україні.

У згаданій праці М. Грушевського, англomовний варіант якої виходить друком, чимало інформації наукового та бібліографічного характеру, яку редактори англomовного видання доповнили за рахунок пізніших досліджень на цю тему. Англійське видання містить бібліографію всіх джерел та публікацій, використаних М. Грушевським при написанні праці. Відповідальне завдання з укладання бібліографії було покладене на заступника директора Центру д-ра С. Плохія. Крім того в проекті задіяні кілька науковців та редакторів з відділів Торонто, Едмонтона, а також найнято перекладачів, предметних редакторів та експертів до окремих томів. Переклад і редагування текстів М. Грушевського – це досить складне завдання, адже доводиться звіряти та оновлювати тисячі посилань, різномовних джерел: грецькі, єврейські, арабські, латинські.

З метою збереження лідерства КІУСу у наукових дослідженнях з історії України передбачається продовження роботи над перекладом та редагуванням монументальної праці М. Грушевського і видання наступних томів «Історії України-Руси».

2008 р. вийшов у світ дев'ятий том «Історії України-Руси». У цьому томі М. Грушевський подає детальний опис дипломатичних і воєнних подій, що привели до Переяславської ради 1654 р., та аналізує досягнуті домовленості Москви з козацькою Україною, яка потребувала військової допомоги для продовження боротьби проти Речі Посполитої. Автор готував його до друку найдовше від усіх інших. Том був написаний наприкінці 20-х рр. після повернення М. Грушевського з екзилу. Він ґрунтувався на величезній кількості документів, зібраних вченим та його студентами в архівах Москви. Багато з них були маловідомі, а то й зовсім невідомі історикам. Редактор-консультант тому, автор вступної статті – д-р С. Плохій, який нині очолює кафедру історії України ім. М. Грушевського у Гарвардському університеті. Презентації нового тому відбулися: 20 вересня у Науковому товаристві ім. Шевченка в Нью-Йорку, 25 вересня в Альбертському університеті, 5 жовтня в Торонтському університеті, 20 жовтня в Українському науковому інституті Гарвардського університету.

Презентації англійського перекладу «Історії України-Руси» М. Грушевського були влаштовані у провідних наукових центрах Північної Америки, Канади, Європи, а також в Україні.

Центром досліджень історії України імені П. Яцика спонсоруються ще два видавничі проекти: українські

переклади західних праць про українську історію та англomовна серія монографій. Остання має назву «Українська історіографія на Заході». Її публікацію КІУС забезпечує спільно з низкою наукових закладів в Україні. Крім того, частина субсидій спрямована на видання англomовних монографій, українських перекладів, історіографій західних авторів, на документальні публікації, а також на дослідницькі гранти вченим.

Справу відомого мецената продовжує сьогодні його донька п. Надя Яцик, яка протягом 2007–2008 рр. надала КІУСу 500 тис. кан. дол. для заснування нової Програми вивчення сучасної української історії і суспільства.

У 2000 р. було засновано науково-дослідну громадську фундацію Східний інститут українознавства ім. Ковальських (СІУ) при КІУСі, яку нині очолює д-р З. Когут. Дарія і Михайло Ковальські – знані українські меценати діаспори (Вестон, Онтаріо). Вони ушлявилися підтримкою наукових досліджень у галузі українознавства. Основна мета СІУ – дослідницька, популяризаторська та організаційна робота в галузі українознавства та історичного краєзнавства на Сході України. Він діє на базі Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна відповідно до укладеного договору про співпрацю (директор – д-р іст. наук, проф. В. Кравченко). Інститут є громадською установою, що не має постійного штату працівників і виступає в ролі координуючого осередку регіонального рівня.

Науковцями СІУ підготовлено англomовне видання «Історичного словника України», розробляються та здійснюються українознавчі програми, навколо яких гуртуються творчі сили з різних установ Харкова, Харківщини, деяких інших міст Східної України. Найамбітнішим проектом є український переклад праці «A Historical Phonology of the Ukrainian Language» Ю. Шевельова, етапної праці з українського мовознавства, вперше опублікованої коштом КІУСу 1979 р. Переклад, що здійснюється, має виняткове значення для Харківського університету, адже Ю. Шевельов, видатний учений-мовознавець, був випускником цього навчального закладу. Переклад свідчитиме про повернення надбань українського мовознавства до Харкова. В іншій, започаткованій Інститутом, серії «Україна в записках мандрівників і спогадах сучасників» йтиметься про сприйняття України іноземцями. Серія відкривається публікацією спогадів німецького історика Дітріха Крістофа фон Роммеля, який жив і творив на початку XIX ст.

СІУ за роки свого існування виступив організатором серії міжнародних наукових конференцій, присвячених, зокрема, проблемам історичної пам'яті та свідомості українського суспільства, національному питанню на Сході України, історії університетської освіти в Україні, Переяславській раді 1654 р.

Спільний з російськими колегами проект археологічних досліджень м. Батурина передбачає реконструкцію особистого архіву гетьмана Івана Мазепи, адже частину колекції, що вважалася знищеною під час штурму Батурина у 1708 р., було знайдено у Санкт-Петербурзі. Результати пошуків і досліджень високо поціновані Урядом України. 19 січня 2009 р. вийшов указ Президента України В. Ющенка про відзначення державними нагородами України низки істориків, археологів, архітекторів, реставраторів, державних і музейних працівників та меценатів, які зробили вагомий внесок у вивчення та відбудову колишньої столиці козацько-гетьманської держави. Серед відзначених двоє науковців із Канади: директор Канадського інституту українських студій, д-р Зенон Когут, голова Батуринського проекту з канадської сторони та науковий співробітник КІУСу д-р Володимир Мезенцев, виконавчий директор проекту і співкерівник розкопок у Батурині, – обоє нагороджені орденом «За заслуги» III ступеня.

Об'єднавши зусилля з Інститутом слов'янських та балтійських студій Російської академії наук (Санкт-Петербург, РФ) та Інститутом українських студій Національної академії наук України, КІУС працює над підготовкою до видання другого тому серії, який міститиме документи з української історії, що зберігаються в російських архівах.

Наприкінці 2007 р. Інститут організував низку заходів, спрямованих на відзначення 150-річчя від дня народження відомого українського історика, громадського діяча Дмитра Багалія (1857–1932). З цією метою було підготовлено до друку (спільно з іншими інститутами) 5-й та 6-й томи «Вибраних праць» вченого, які містять два ґрунтовні монографічні дослідження з історії заселення Слобожанщини та Південної України. Вони були написані автором на початку 1930-х рр. і деякий час вважалися втраченими.

Вагомим набутком Інституту стала підготовка до друку чергових випусків історико-культурологічного збірника «Схід – Захід», дослідження «Уявлений регіон: Слобожанщина в українському національному наративі», українського перекладу низки монографій, які планує надрукувати київське видавництво «Критика» тощо. Особливо активно працює запорізьке відділення Інституту на чолі з проф. А. Бойко, який розробив і очолює спільний проект збирання та дослідження писемних і усних джерел з історії Південної України. Запоріжці видали по кілька томів серій, присвячених спадщині Я. Новицького, усній історії та писемним джерелам степової України, а також ґрунтовні дослідження з історії запорозького козацтва, м. Мелітополя.

В КІУСі велику увагу приділяють архівним дослідженням. Науковці різних поколінь досить часто відряджались до документних депозитаріїв Східної і За-

хідної Європи для проведення досліджень. Після здобуття Україною незалежності багато вітчизняних дослідників змогли вперше відвідати архіви Польщі, Австрії, Німеччини. Вони отримали доступ до важливих документів і матеріалів. Дотації Канадського інституту українських студій сприяли доступові до унікальних еміграційних архівних збірань. Каталогів виявленої інформації про численні архівні колекції зробило їх доступними для широких наукових кіл і відповідно стимулювало появу нових наукових праць, що ґрунтувалися на віднайдених документах. Підтримка архівних досліджень включала мікрофільмування рідкісних українських матеріалів, насамперед періодики, та надання їх бібліотекам канадських університетів для широкого доступу.

Заснований при Інституті у 1987 р. завдяки щедрому дарунку від Клубу українських професіоналістів і підприємців Едмонтону та провінційного уряду Методичний кабінет української мови (МКУМ) продовжує розроблення методики викладання мови для учнів 1–6 класів (через програму публікацій «Нова»), а також активно працює над методикою викладання української мови для учнів середніх і старших класів загальноосвітніх закладів Канади. Пріоритетними завданнями МКУМ є розроблення і створення навчальних матеріалів для української двомовної програми, а також співпраця з двомовними батьківськими організаціями, з Конгресом українців Канади (КУК) щодо організації освітніх сесій на зборах КУК, допомога в оцінці потреб приватних українських шкіл Канади. Зусиллями першого координатора двомовної програми та керівника центру О. Білаш у 1977 р. була організована джерельна бібліотека. Спочатку тут збиралися друковані матеріали про викладання української мови, а згодом з'явилися аудіовізуальні матеріали й періодика. Бібліотека, яка обслуговує нині користувачів по всій Північній Америці, зросла з 3000 до 7000 од. зберігання. Від неї тут пропонуються нові послуги вчителям, зокрема анотовані бібліографії для спеціальних святкувань і тем. Поряд з новими проектами продовжується розбудова українознавчих студій через різні гранти, стипендії та спільні видавничі проекти. У перспективі передбачається розроблення посібників з української мови та культури для учнів і студентів. Починаючи з 1990 р. МКУМ вже видав і розповсюдив 52 видання.

В історії вітчизняного книгодруку спогади ніколи не займали помітного місця, тому особисті записи багатьох відомих українців були назавжди втрачені. КІУС своїми дотаціями сприяв написанню, збиранню, редагуванню та публікаціям спогадів визначних українців. Видавництво Інституту видало спогади відомих політичних постатей В. Винниченка, І. Майстренка, К. Трильовського, дисидентів М. Руденка, Д. Шумука, багатьох письменників, критиків

В. Сокола, Г. Костюка та інших і зробило їх доступними для читача.

Багату традицію українсько-канадських студій, запроваджених КІУСом від дня його заснування, підтримує Українсько-канадська програма (УКП). Насамперед йдеться про підготовку історії українців Канади у трьох томах. Перший том, детальна студія О. Мартиновича про ранні роки (1891–1924) українського поселення в Канаді, був виданий видавництвом КІУСу 1991 р. Другий том охоплює період міжвоєнний і частково післявоєнний (1924–1947). На початковому етапі реалізації проекту надійшла матеріальна допомога від Дарчого фонду ім. Роберта Кларка, адміністрованого Канадською фундацією українських студій. Основу другого тому було закладено, коли Інститут реалізував дворічний проект з усної історії, беручи інтерв'ю у лідерів громад, які очолювали українські організації між 1920-м і 1960 р. У низці інших публікацій також студіювалися важливі події та проблеми означеного періоду. «Journal of Ukrainian Studies» видрукував частину результатів згаданого дослідницького проекту у подвійному випуску (літо – зима 1991 р.) за редакцією д-ра Ф. Свиріпи.

У рамках Програми імені родини Стасюків, присвяченій вивченню сучасної України, упродовж 1992–1993 рр. досліджувалася українська діаспора в Росії, яка, згідно з деякими даними, сягає сімнадцяти мільйонів. Д-р С. Ціпко підготував працю «Ukrainians in Russia: A Bibliographic and Statistical Guide», яку було опубліковано у серії довідників КІУСу.

Цікавою є Програма з української літератури імені Д. Струка у Торонтському відділі КІУСу, започаткована 1999 р. Очолює її проф. М. Тарнавський, колишній директор видавництва КІУСу. Головна мета програми – сприяти ознайомленню англомовного світу з українською літературою. Для реалізації цієї мети програма фінансує відповідні дослідження, написання наукових праць, переклади, а також сприяє доступові до текстів через їх друк та електронні публікації.

Програма імені Д. Струка підтримує електронну бібліотеку з української літератури, яка надає вільний доступ до електронних текстів з української літератури для всіх читачів, особливо для студентів, котрі мешкають поза Україною. Для них тексти є часом важкодоступними. Якщо дозволяють кошти, бібліотека включає переклади, біографії авторів, бібліографії та інші допоміжні матеріали щодо української літератури як англійською, так і українською мовами.

Періодика в інститутському видавництві «CIUS Press» представлена «Журналом українських студій» («Journal of Ukrainian Studies» (JUS) та двомовним (англ.– укр.) часописом «Бюлетень КІУСу».

«Журнал українських студій» (JUS), заснований 1976 р., – один із провідних у галузі українознавства, сприяє поширенню результатів наукових досліджень

шляхом участі у конференціях, семінарах; багато інформації він надає через Інтернет. Поряд з історичними дослідженнями журнал опікується розробленнями найсучасніших методів викладання української мови, долучається до створення авторитетної Інтернет-енциклопедії України. На його сторінках домінують ґрунтовні статті та огляди книг з українських студій, хоча іноді друкуються й переклади та довідкові матеріали. Було здійснено низку спеціальних випусків журналу: Записки на пошану професорів Ю. Луцького (1989), П. Потічного (1996), Я. Розумного (2000), а також випуски, присвячені українцям у Канаді (1991), ранньомодерній Україні (1992), О. Довженкові (1994), Г. Сковороді (1997) та Українській революції 1917–1920 рр. (1999).

«Бюлетень КІУСу» інформує українську громаду про діяльність Інституту, лекції, лекційні курси та нові видання. Він проводить успішні кампанії із збирання коштів, пошуку нових благодійників. Вічні фонди відіграють вирішальну роль у підтримці діяльності інституції. Саме завдяки їм продовжується співробітництво між Альбертським, Львівським, Чернівецьким, Чернігівським, Дніпропетровським університетами, Києво-Могилянською академією, дотуються дослідження, надаються стипендії, фінансуються проведення наукових конференцій, видання наукових праць.

«CIUS Press» започаткувало серію бібліографічних передруків, якою опікується Е. Касинець, керівник балтійського й слов'янського відділу Нью-Йоркської публічної бібліотеки, відомий український бібліограф. Вчений став редактором нової серії «Довідники», в якій передрукуються важливі та рідкісні бібліографічні праці. Їхня географія досить широка: Касинець Е. «Північно-американська україніка в Гарварді» (Гарвард); Кравчук А. «Довідник до архіву проф. Богдана Боцюркова» та «Систематична бібліографія релігійної періодичної літератури, виданої в Західній Україні, 1885–1939» (Оттава); Маланчук Р. «Анотована бібліографія Володимира Винниченка» (Нью-Йорк); Місило Є. «Бібліографія західноукраїнської преси, 1918–39» (Варшава); Мушинка О. «Україномовний довідник до україніки в Державному історичному архіві в Празі» (Пряшів); Петришин Р. «Бібліографія політичних писань українських емігрантів після Другої світової війни» (Альберта); Плохій С. «Історична бібліографія до Історії України-Руси М. Грушевського» (Альберта); Свиріпа Ф. «Українсько-канадська бібліографія» (Альберта); Славутич Я. «Бібліографія української літератури в Канаді

від 1908» (Альберта); Хмарський В. «Археографічна праця Аполлона Скалковського» та «Біографічний і бібліографічний провідник до робіт Аполлона Скалковського» (Одеса).

За роки свого існування КІУС опублікував понад 120 книг, 65 дослідницьких довідників, здійснив понад 30 випусків «Журналу українських студій», видав чимало підручників для двомовних українсько-англійських шкіл тощо. Багато книг КІУС друкував спільно з західними науковими видавництвами, а після 1991 р. і з видавництвами в Україні, що дало змогу скоротити витрати та використати існуючі вітчизняні мережі розповсюдження.

Список використаних джерел

1. Вивчення української мови у двадцять першому столітті: МКУМ готовий // Бюлетень КІУСу. – 1976–2006. – С. 15–17.
2. Encyclopedia of Ukraine: [In 5 vol.] / ed. V. Kubijovyc, D. Husar Struk. – Toronto; Buffalo; London, 1984–1993.
3. Енциклопедія українознавства: В 2 томах / голов. ред. В. Кубійович. – Мюнхен; Нью-Йорк; Париж, 1955–1995.
4. www.uwtoronto.ca/cius/elul
5. Запорізька філія Східного інституту ім. Ковальських // Бюлетень КІУСу. – 1976–2006. – С. 20.
6. Історична пам'ять і суперечливі питання про Другу світову війну в Україні // Бюлетень КІУСу. – 2007. – С. 12–13.
7. Канадський інститут українських студій. 25 років: 1976–2001. – Торонто, 2001. – 45 с.
8. Канадсько-українська археологічна експедиція [Батурин] // Бюлетень КІУСу. – 2002. – С. 13–14.
9. КІУС і сімдесята річниця відзначення Голодомору // Бюлетень КІУСу. – 2004 (весна). – С. 1, 11–12.
10. Колишній директор КІУСу представлений до Ордена Канади [Манолій Лупул] // Бюлетень КІУСу. – 2003 (осінь). – С. 1, 7.
11. Петро Яцик (1921–2001) // Бюлетень КІУСу. – 2002. – С. 26.
12. Програма вивчення сучасної України ім. родини Стасюків // Бюлетень КІУСу. – 1976–2006. – С. 23–24.
13. Проект «Internet Encyclopedia of Ukraine» // Бюлетень КІУСу. – 2003 (осінь). – С. 3–4.
14. Проекти і програми. Минуле стає теперішнім: місія Українсько-канадської програми триває // Бюлетень КІУСу. – 1976–2006. – С. 12–14.
15. П'ятнадцять років праці в КІУСі: розмова з Сергієм Плохієм // Бюлетень КІУСу. – 2007. – С. 4–7.
16. У центрі уваги – меценати КІУСу: Канадська фундація українських студій // Бюлетень КІУСу. – 2007. – С. 17–18.
17. Центр ім. Петра Яцика: зміцнення зв'язків між Україною і Заходом // Бюлетень КІУСу. – 1976–2006. – С. 21–22.

IV міжнародна науково-практична конференція «Бібліотека і книга в контексті часу»

У конференції, яка проходила 14–15 квітня 2010 р. у Національній парламентській бібліотеці України, взяло участь більше 80 науковців, серед них: представники урядових структур, керівники, провідні фахівці державних і обласних наукових бібліотек, музейних і архівних установ, викладачі вищих навчальних закладів та ін. До тематики конференції виявили інтерес вчені, бібліотечні працівники з Росії, Білорусі, Молдови, Польщі. Для оприлюднення було заявлено понад 40 доповідей, виступів і повідомлень.

У полі зору учасників зібрання перебували чотири тематичні напрями, а саме:

1. Збереження документної спадщини – місія бібліотек XXI століття.
2. Культурна спадщина країни – складова пам'яті світу.
3. Інноваційні технології збереження документних ресурсів.
4. Національна бібліографія як складова національної пам'яті.

Конференція розпочалася з доповіді начальника відділу аналізу та прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури і туризму України **Л. Нікіфоренко** «Основні засади державної політики України в сфері охорони національної культурної спадщини». Доповідачка наголосила, що до основних проблем галузі, які постали сьогодні, належать: збереження бібліотечних фондів та несприятлива ситуація щодо вдосконалення нормативної бази їх поповнення. Л. Нікіфоренко закликала присутніх проводити більш активні консультації з книговидавцями щодо популяризації фондів вітчизняної літератури. Окремо доповідачка зупинилася на загальнодержавній програмі читання, що має бути розроблена Міністерством культури і туризму України, інших заходах, які сприятимуть підвищенню компетенції читачів та працівників бібліотек.

Питанням державної реєстрації цінних книг присвятила свою доповідь генеральний директор Національної парламентської бібліотеки України, заслужений працівник культури України **Т. Вилегжаніна**. Навівши дані США, Німеччини, України, Росії та Білорусі щодо процентного співвідношення бібліотечних фондів, що перебувають на межі знищення, доповідачка проаналізувала «Директиви можливих міжнародних дій зі збереження бібліотечних матеріалів ЮНЕСКО» (1986 р.). Вона відзначила також, що державна Програма збереження бібліотечних та архівних фондів України, прийнята у 2000 р., фінансується вкрай незадовільно, на рівні 11%. Та й Державний Реєстр «Книжкові пам'ятки України», який мав бути створений ще у 2003–2005 рр., сьогодні фактично не діє як загальнодержавний нормативний документ. Т. Вилегжаніна представила проекти Націо-

нальної парламентської бібліотеки України щодо реєстрації книжкових пам'яток, зокрема, детально зупинилася на особливостях роботи над «Друкованим зведеним каталогом україномовної книги за період з 1798-го по 1925 рік» (від написання «Енеїди» до започаткування роботи Державної книжкової палати), п'ятий випуск якого ось-ось має побачити світ.

Завідувачка відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, професор **Г. Ковальчук** зупинилася на діяльності бібліотек зі збереження національної культурної спадщини та аспектах кооперації у цій сфері. У виступі зазначалося, що фондоутримувачі стародруків та цінних видань мають робити грамотну консервацію, але головне їх завдання – переводити видання на цифрові носії. У цій справі важливо забезпечити координацію роботи бібліотек, адже при переведенні на цифрові носії часто трапляються повтори, витрачаються зайві ресурси. Гостро відчувається відсутність ухваленого закону про Державний Реєстр, котрий міг би стати охоронною грамотою фондів, належним юридичним підґрунтям для діяльності фондоутримувачів. Немає в нашій країні єдиної політики і щодо книжкових пам'яток. Сам термін «книжкові пам'ятки» в Україні ще не набув юридичного статусу. Завершуючи свій виступ, Г. Ковальчук внесла низку пропозицій щодо удосконалення та прискорення процесу організації Державного Реєстру. Йшлося, насамперед, про присвоєння номерів у Реєстрі, розроблення спеціальних каталогів та сайтів, які відбивають цінні пам'ятки певного регіону, утворення окремого департаменту з книжкових пам'яток, необхідність нарощування теоретичних напрацювань зі збереження і реєстрації книжкових видань тощо.

В інших виступах розглядалися різні аспекти збереження національної культурної спадщини. Зокрема, директор Інституту державного управління та інформаційної діяльності Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, професор **М. Слободяник** зазначив, що необхідно проводити перевірку цілісності різних фондів (методика такої перевірки вже розроблена), тримати під особливим контролем фонди, яким загрожує знищення, розробити більш ефективну програму підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів. Доповідач запропонував створити документознавчий курс, який би знайомив студентів і аспірантів з проблемами збереження бібліотечних фондів в Україні та пропонував шляхи їх вирішення. На переконання М. Слободяника, популяризація проблеми збереження національної культурної спадщини може забезпечити бібліотеки підтримкою небайдужих людей, меценатів, здатних посприяти у вирішенні проблем фондозберігачів.

Значний інтерес викликала доповідь ученого секретаря Національної парламентської бібліотеки України **Н. Розколупи** «Проблеми правового регулювання діяльності бібліотек зі збереження документної спадщини». Доповідачка торкнулася проблем правового регулювання діяльності зі збереження документів: визначення на законодавчому рівні поняття «культурна спадщина», ухвалення законів про порядок охорони документної спадщини, внесення змін і доповнень до Закону України «Про ввезення і вивезення культурних цінностей...», узгодження законів про культурні цінності з Державним Реєстром «Книжкові пам'ятки України», що нині формується.

Доповідачка навила приклади вивезення цінних книг з території України і зазначила, що в таких випадках громадяни порушують лише митне законодавство, а про порушення законодавства в сфері культури навіть не згадується, бо таких статей у законі досі немає.

На актуальних питаннях збереження книжкових видань зупинилася головний бібліотекар відділу рідкісних і цінних книг Національної парламентської бібліотеки України **Н. Флегонтова**. Акцентувалася увага присутніх на падінні соціальної цінності книги серед населення, на відсутності нових методик реставрації та консервації, незадовільній системі кондиціонування повітря, на проблемах недовговічності паперу, відсутності належної матеріальної бази для реставрації, на необхідності організації курсів та стажування реставраторів. Окремо доповідачка торкнулася проблеми оцифрування книг у Національній парламентській бібліотеці України, яке ведеться з 2004 р.

Завідувачка науково-бібліографічного відділу Національної парламентської бібліотеки України **В. Кононенко** охарактеризувала стан національної ретроспективної бібліографії України та тенденції її розвитку. Доповідачкою були виокремлені проблеми ретроспективної бібліографії України, зокрема, зведених каталогів Національної парламентської бібліотеки. Наголошувалося на значенні національної бібліографії у формуванні спеціального фонду «Документна скарбниця України», на необхідності вивчення усіх фондів університетських та провідних наукових бібліотек України. В. Кононенко висловила жаль, що у проекті «Друкованого зведеного каталогу видань України», який є складовою частиною українського бібліографічного репертуару, беруть участь не всі бібліотеки. Так, у ньому не зареєстровані Донецька ОУНБ, Закарпатська ОУНБ, Івано-Франківська ОУНБ, Полтавська ОУНБ, Сумська ОУНБ, Харківська ОУНБ.

Директор Львівської ОУНБ **І. Сварник** свій виступ присвятив національній культурній спадщині у фондах бібліотек Львівщини. Доповідач зазначив, що через відсутність належної охорони бібліотека втратила цінні книги та брошури, з її архівів зникли автографи видатних діячів, зокрема М. Грушевського, фотоматеріали, окремі аркуші цінних архівних видань. Керівник Львівської ОУНБ наголосив на важливості регулярних перевірок фондів бібліотеки за активними книгами та збереження цінних пам'яток (у Львівській ОУНБ зберігається безцензурне видання «Гайдамаків», «Універсал» Б. Хмельницького та інші видання).

Головний бібліотекар Національної парламентської біб-

ліотеки України **Н. Казакова** у своїй доповіді «Матеріали до історії українського кіно» розповіла про проблеми збереження культурно-мистецької спадщини України як складової історико-бібліографічного дослідження. Доповідачка зазначила, що кінематографічна галузь комерціалізується, однак, історичних та культурологічних праць з цієї тематики не так вже й багато. Тому потрібні роботи з ретроспективного комплектування (дослідження кінематографічних видань 20–30 років ХХ ст.). Є проблема пошуку і обробки таких видань. У зв'язку з цим Н. Казакова вказала на пошукове і наукове значення антикварних інтернет-сайтів, де можна знайти дані про різні мистецтвознавчі розробки та кінематографічну періодику.

Актуальні питання порушила у своїй доповіді «Основні напрями діяльності Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського зі збереження бібліотечних фондів» завідувачка відділу рідкісних документів Кіровоградської ОУНБ **Н. Зеленьська**. Значний інтерес викликала доповідь головного зберігача Музею книги і друкарства України **Л. Ананасової** «Збереження і комплектування бібліотечних фондів».

Заступник генерального директора ЗАТ «Альт-Софт» (Росія) **Т. Мерсидикова** у своїй доповіді «Інформаційні і комунікаційні технології» розповіла про єдину інформаційну технологію представлення історико-культурної спадщини Санкт-Петербурга та Ленінградської області. Були продемонстровані інформаційні ресурси віртуального музею ГУЛАГу (gulag.kaisa.ru) та енциклопедії «Культура Ленінградської області».

Завершальним акордом першого дня конференції стала доповідь почесного гостя з Польщі, керівника відділу цифрових бібліотек Познанського суперкомп'ютерного та мережевого центру Інституту біоорганічної хімії ПАН. м. Познань **Л. Верли**, де йшлося, зокрема, про програмне забезпечення DLibra, загальні принципи роботи першої польської системи для створення цифрових бібліотек, принципи доступу до сучасних послуг та нового контенту в науковій мережі PIONIER. Доповідач презентував роботу польських цифрових бібліотек у мережі PIONIER (<http://dl.pnsc.pl/>; <http://dlibra.pnsc.pl/>; <http://fbc.pionier.net.pl>).

15 квітня в рамках конференції відбувся науково-практичний семінар «Презентація національної культурної спадщини в електронному середовищі». Його учасники торкалися різних питань: проекти розвитку цифрових інформаційних ресурсів європейських закладів культури; DLibra – система для створення цифрових бібліотек; електронні енциклопедії «Альт-Софт»: комплексні рішення для презентації історико-культурного надбання; Bibliophika – інтернет-філіал історичної бібліотеки Росії (Електронна бібліотека ГПИБ Росії); електронний архів розсекречених матеріалів із фондів архіву СБУ; створення електронної колекції рідкісних книг у Науковій бібліотеці ім. М. О. Максимовича та ін.

Загалом було виголошено 26 доповідей. Серед доповідачів: заступник генерального директора Національної парламентської бібліотеки України **О. Баркова**; керівник відділу цифрових бібліотек Познанського суперкомп'ютерного та мережевого центру (Польща) **Л. Верла**; керівник проекту «Розсекречені архіви: з фондів архіву СБУ» **В. В'ятрович**; бібліотекар відділу рідкісної кни-

ги Наукової бібліотеки ім. М. О. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка **Д. Лукін**; зав. відділу рідкісної книги Наукової бібліотеки ім. М. О. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка **К. Кучмай**; фахівець відділу Познанського суперкомп'ютерного та мережевого центру (Польща) **А. Козик**; директор ЗАТ «КОДІС» (Росія) **Д. Бондаренко**; зав. відділу електронної обробки документів Наукової бібліотеки ім. М. О. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка **Н. Кириченко**; в. о. заступника директора з наукової роботи Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького **Л. Арюпіна**; директор Науково-технічної

бібліотеки Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя **Г. Онисько**; заст. директора ТОВ «Музейні системи та технології» **О. Шевченко** та ін.

Слід зазначити, що конференція проходила в дружній атмосфері, була відмінно організована технічно. Зал засідань організатори обладнали великим зручним рідкокристалічним монітором та відеопроєктором. У спеціально відведених місцях розмістили стенди з літературою, яка відображала головну тему зібрання, а саме діяльність бібліотек зі збереження книжкових фондів країни.

Артем Лямець,
бібліотекар 1-ї категорії НБУВ

Перша міжнародна наукова конференція молодих учених «Дослідник і віртуальне середовище» як здійснення запланованих перспектив

19–20 травня 2010 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) відбулася Перша міжнародна наукова конференція молодих учених «Дослідник і віртуальне середовище», проведення якої ініціювала Рада молодих учених НБУВ.

Тематика конференції продиктована вимогами часу – еволюцією інформаційних технологій. Бурхливий розвиток останніх дає змогу ученим різних галузей знань вдосконалювати й оптимізувати свою науково-дослідну роботу. Засобами, інструментарієм сучасних інформаційно-технологічних методів стає досконале та компетентне здійснення як прикладних досліджень, так і досліджень у сфері теоретичного моделювання, аналізу та прогнозування.

Актуальність тематичної дефініції була підтримана науковою спільнотою. І це цілком закономірно, адже сьогодні дуже важливо не тільки бути в процесі, чи стати певною ланкою процесу, а й конче потрібно робити все для того, щоб справляти вплив на процес наукостворення, адекватно реагувати на ті виклики, які несе в собі інформаційна хвиля інноваційного надбання суспільства знань. Саме наукова молодь, яка хоч і малочисельна (в НАНУ вона становить менше 15 %), найбільш активно сприймає новітні технології, впроваджує їх у повсякденне науково-дослідне життя. Головне, що показала конференція, молодь не втратила розуміння важливості організації та проведення науково-дослідної роботи в Україні, й прагне просувати вітчизняну науку в світовий інформаційний простір та гідно її там представляти.

Оргкомітет конференції вирішив структурувати зміст конференції за такими проблемними напрямками:

- Соціальні мережі – новий вид наукових зв'язків.
- Наука – он-лайн: ресурси і проекти.
- Розвиток креативних технологій у науково-інформаційному просторі України.
- Корпоративна культура досліджень в електронну еру.

- Ефективність інформаційних технологій у дослідницькій діяльності наукових установ.
- Роль і місце бібліотек у формуванні інформаційного суспільства.
- Імідж молодого науковця-дослідника та мотивації наукової діяльності молоді.

Як бачимо, учасникам конференції було представлено орієнтовний перелік тих значущих питань, розгляд яких дав би концептуальний поштовх щодо їхнього вирішення. Більше того, кожен з окремих тематичних напрямів так чи інакше є дотичним як один до одного, так і до загальної тематики безпосередньо. Це дало змогу обговорювати та розглядати проблемні питання в процесі «живого» спілкування, в ході професійної дискусії. Всі учасники зібрання (а їх було понад п'ятдесят) висловлювалися саме з позиції власного професійного бачення проблеми. Доповідачами та учасниками конференції були не тільки спеціалісти зі столиці України, але й науковці Львова, Дніпропетровська, Чернівців, Івано-Франківська, Харкова, Одеси, Луцька, Російської Федерації, Нігерії, Білорусі.

Молоді вчені представляли різні галузі знань. Тому присутні змогли ознайомитися з сентенціями бібліографів, хіміків, біологів, книгознавців, ботаніків, лінгвістів, політологів, соціологів, економістів, поліграфістів, архівістів, програмістів. Такий широкий діалог дав змогу представити різні наукові погляди щодо необхідності й важливості віртуального середовища в роботі молодих науковців. Більшість виступаючих, підтримуючи ідею глибшого проникнення інформаційних технологій у сферу наукових досліджень, намагаючись поглибити аргументацію своїх думок, візуалізували власні сентенції, використовуючи електронні презентації на мультимедійних пристроях.

Зі вступним словом до учасників конференції звернувся заступник генерального директора НБУВ **А. Бровкін**.

Він наголосив на важливості даного зібрання, спрямованого на інноваційний розвиток вітчизняної науки, розширення зацікавленого спілкування молодих науковців України, також висловив надію, що такі заходи проводитимуться щорічно і до них залучатимуться більш широке коло наукової молоді.

З особливим інтересом присутні вислухали доповідь аспіранта Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, засновника мережі «Українські науковці у світі – Ukrainian Scientists Worldwide» **Ю. Халавки** «Мережеві ініціативи як ефективний засіб подолання кризових тенденцій української науки». Доповідач не лише проаналізував стан української науки та сегмента Інтернету, а й поділився досвідом функціонування власної мережі як засобу спілкування вчених і джерела інформаційного електронного ресурсу. Логічним продовженням теми соціальних мереж була доповідь аспірантки Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України **О. Романенко** «Аналіз українських наукових груп у соціальних мережах», в якій висвітлювалися результати досліджень щодо присутності українських груп наукового спрямування у соціальних мережах як спеціалізованих («Ukrainian Scientists Worldwide», «Українська Наукова Інтернет-Спільнота», «Scientific Social Community»), так і загального спрямування («Facebook», «ВКонтакте»). Історичну ретроспективу впливу соціальних мереж на діяльність молоді, зокрема наукової, проаналізував у своїй доповіді «Особливості соціальних мереж як засобу спілкування вчених» провідний бібліотекар Фонду президентів України НБУВ **О. Харитонов**.

Віртуальне середовище сьогодні виступає не лише засобом спілкування науковців, а й потужним джерелом отримання та наповнення інформації. Саме тому представлення України у всесвітньо відомій онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» привертає увагу молодих вчених. Бібліотекар II категорії НТБ НУ «Львівська політехніка» **С. Назаровець** запропонував аудиторії доповідь «Вебометричне дослідження україномовного сегмента Вікіпедії», в якій здійснив порівняльний аналіз україномовного сегмента з іншими мовними сегментами, а також дав кількісну та якісну його оцінку.

З доповіді аспірантки Львівського національного університету ім. І. Франка **О. Совин** «Комп'ютерна грамотність як повсякденний інструментарій (на прикладі проблематики аналітичної хімії рівноважних станів)» учасники зібрання дізналися, як можна ефективно застосовувати новітні інформаційні технології, зокрема спеціалізоване програмне забезпечення, у повсякденній науково-дослідній роботі, навіть не маючи сучасного технологічного обладнання.

Про негативний соціокультурний вплив інформаційно-комунікативної сфери Інтернет на молодих науковців у процесі їх взаємодії із Всесвітньою мережею та тенденції такої взаємодії говорили у своїй співдоповіді студентка Національного університету «Львівська політехніка» **І. Канцір** та курсант Львівського державного університету внутрішніх справ **Т. Бойко** «Проблеми адаптації молодих науковців в інформаційно-комунікативній сфері: реверс віртуального середовища».

Проблему презентації наукових результатів молодими вченими порушила викладач кафедри психології факультету філософії і соціальних наук Білоруського державного університету **М. Фабрикант** у доповіді «Методичні прийоми формування іміджу та ідентичності молодого вченого й викладача вузу: програма соціально-психологічного тренінгу». Вона представила присутнім програму тренінгу самопрезентації та самоорганізації для молодих науковців і викладачів, розроблену Білоруським державним університетом.

Бібліотечний чинник формування інформаційного простору висвітлили у своїх виступах директор науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна **Т. Колесникова** «Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження)», магістр книгознавства й бібліотекознавства з Нігерії **Д. Огуоньє** «Історія розвитку національних програм збереження інформації», молодший науковий співробітник Інституту бібліотекознавства НБУВ, канд. іст. наук **О. Ісаєнко** «Бібліотечне дистанційне обслуговування: сучасний стан та напрями розвитку» та ін.

На другий день конференції відбувся семінар-презентація «Інформація органів влади для громадян: пошук, доступ», що проводився в рамках Програми сприяння Парламенту II в Україні. На семінарі виступили директор Програми **Е. Валентайн**, координатор Програми сприяння Парламенту II з питань Регламенту та організації роботи Парламенту **В. Крижанівський**, а також координатор зв'язків з органами виконавчої влади Програми сприяння Парламенту II **Д. Базілевич**. Доповідачі ознайомили учасників конференції, присутніх на заході бібліотекарів з джерелами отримання інформації від органів влади, дали їм ґрунтовну характеристику, наголосили на необхідності поширення та доступності інформаційних ресурсів від вищих органів влади для розбудови в Україні громадянського суспільства. За підсумками цього семінару Фонд президентів України НБУВ приєднався до мережі Пунктів доступу громадян до офіційної інформації (до яких входять більше 140 публічних та наукових бібліотек України).

За два дні роботи міжнародної конференції оприлюднено значний масив матеріалів з означеної проблематики. Всі вони у повному обсязі будуть представлені на сторінках «Наукових праць НБУВ».

Враховуючи те, що дана конференція – це лише перший крок, перша спроба консолідації молодих науковців на такому високому рівні, висловлюємо сподівання, що і наступні наукові зібрання з подібної проблематики матимуть широкий резонанс серед наукової молоді, а їх матеріали стануть об'єктивним віддзеркаленням реалій розвитку інноваційних інформаційних технологій, сприятимуть проведенню та оптимізації науково-дослідної діяльності вчених як в Україні, так і за її межами.

О. Сербін,

ст. наук. співробітник НБУВ,

канд. іст. наук

В. Удовик,

в. о. директора Фонду президентів України НБУВ,

канд. іст. наук